

ΕΛΕΟΝΩΡΑ ΓΚΟΥΣΙΑΡΗ

ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΕΚΤΟΣ ΤΟΠΟΥ

Η βιωμένη εμπειρία του χώρου
των προσφυγικών στρατοπέδων

2019

GEORGE BUTLER

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ - ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΔΠΜΣ: ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ | ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ - ΧΩΡΟΣ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΙΤΛΟ

ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΕΚΤΟΣ ΤΟΠΟΥ

Η βιωμένη εμπειρία του χώρου
των προσφυγικών στρατοπέδων

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΕΛΕΟΝΩΡΑ ΓΚΟΥΣΙΑΡΗ | Α.Μ. 41001817

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ - ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ (ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ)
ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ - ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ (ΜΕΛΟΣ)
ΠΕΝΝΥ ΚΟΥΤΡΟΛΙΚΟΥ - ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ (ΜΕΛΟΣ)

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2019

προλογικό σημείωμα | ευχαριστίες

Για δύο χρόνια εργάστηκα ως ψυχολόγος με μετανάστες/τριες και πρόσφυγες, αρχικά στις λεγόμενες «επείγουσες παρεμβάσεις για τη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης» και στη συνέχεια σε πρόγραμμα ένταξης Κέντρου Ημέρας εφήβων και νέων προσφύγων και μεταναστών/τριων δεύτερης γενιάς. Στο πλαίσιο της εργασίας μου, χρειάστηκε να επισκεφθώ αρκετές φορές τους χώρους διαμονής τους σε στρατόπεδα προσφύγων που βρίσκονται στην Αττική. Η περιστασιακή παρουσία μου στους χώρους αυτούς, αλλά και η συζητήσεις με εφήβους/ες, νέους/ες και τις οικογένειές τους, πυροδότησε έναν διαρκή προβληματισμό σχετικά με το παρόν και το μέλλον των χώρων. Συνάμα, η επίσκεψή που πραγματοποίησα στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης της Λέρου, το οποίο έχει τοποθετηθεί στις εγκαταστάσεις του παλαιού ψυχιατρείου - με όλες τις ιστορικές φορτίσεις που φέρει αυτός ο χώρος από την λειτουργία της βασιλικής τεχνικής σχολής της Λέρου που αποτέλεσε σημείο εκτοπισμού πολλών παιδιών κομμουνιστών κρατουμένων, αλλά και ως κλειστή δομή ασύλου / εκτοπισμού ψυχικά ασθενών - με έκαναν να αναρωτιέμαι για την ζώσα καθημερινότητα των ανθρώπων εντός αυτών των στρατοπέδων.

Η εργασία αυτή αποτελεί μια προσπάθεια συμβολικής εγγραφής της ζώσας εμπειρίας των στρατοπέδων, όπως την έζησαν και μου τη διηγήθηκαν νέοι και νέες πρόσφυγες που διαμένουν στην Ελλάδα τα τελευταία τρία χρόνια. Δε θα μπορούσα παρά να τους είμαι ιδιαίτερα ευγνώμων που με εμπιστεύτηκαν για να διαφυλάξω τις μαρτυρίες τους, αλλά και για τη συνεχιζόμενη έμπνευση που μου δίνουν μη σταματώντας να ελπίζουν και να διεκδικούν ένα καλύτερο παρόν και μέλλον για τη ζωή τους. Παράλληλα, ευχαριστώ θερμά όλους/ες τους/τις συναδέλφους μου, που μοιράστηκαν μαζί μου τις δικές τους ιστορίες και εμπειρίες από την εργασία τους στους χώρους αυτούς και ιδιαίτερα τους/τις εργαζόμενους/ες της εφημερίδας εφήβων και νέων Ελλήνων/ίδων, μεταναστών/τριών και προσφύγων «Αποδημητικά Πουλιά» του προγράμματος «Νέοι Δημοσιογράφοι» για την πολύτιμη αρωγή τους στη διεξαγωγή της έρευνας. Το τελευταίο, αλλά εξίσου σημαντικό «ευχαριστώ» πηγαίνει στους καθηγητές μου Σταύρο Σταυρίδη και Γιώργο Σαρηγιάννη για όλη τους την υποστήριξη, την εμπιστοσύνη και τις πάντα καίριες επισημάνσεις σε όλα τα στάδια συγγραφής αυτής της εργασίας, αλλά και κατά τη διάρκεια φοίτησής μου στο μεταπτυχιακό του «χώρου».

περιεχόμενα

I. εισαγωγή.....	5
μεθοδολογία έρευνας.....	10
α. μέθοδος	11
β. περιορισμοί.....	13
θεωρητική αφηγηρία: το στρατόπεδο ως «παράδειγμα»;	15
η προσφυγική κατάσταση σήμερα.....	21
II. θεματικές ενότητες – ανάλυση	29
το στρατόπεδο ως καταφύγιο: οι μόνιμοι - προσωρινοί «ασφαλείς παράδεισοι»	29
το στρατόπεδο ως «υπηρεσία ταυτοποίησης»... ..	37
...και ως σύνορο.....	47
το στρατόπεδο ως πόλη	65
πράξεις αντίστασης.....	80
III. αντί επιλόγου	88
βιβλιογραφία	97
παράρτημα	103

I. εισαγωγή

Η παρούσα εργασία εκπονείται στο πλαίσιο του ΔΠΜΣ: Έρευνα στην Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός, Χώρος, Πολιτισμός του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Από την έναρξη της φοίτησής μου στο μεταπτυχιακό, έθεσα ερωτήματα και επεξεργάστηκα ιδέες σχετικές με τις υλικές και άυλες διαστάσεις του χώρου, ως πολιτισμικού και κοινωνικού φαινομένου, αλλά και ως σχεσιακής κατάστασης· ως πεδίου στο οποίο οι άνθρωποι συναντώνται, συνυπάρχουν και συγκρούονται, δημιουργώντας σχέσεις και κοινωνικές πρακτικές, ενώ ταυτόχρονα παράγουν και κατοικούν τον ίδιο το χώρο εντός του οποίου αυτές εκτυλίσσονται. Μ' έναν λόγο, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον μου στράφηκε στους τρόπους με τους οποίους ο χώρος μπορεί να γίνει αντιληπτός ως κοινωνικός χώρος, κοινωνική πραγματικότητα.

6

Σύμφωνα με τη θεώρηση του Henri Lefebvre: ο χώρος δεν είναι ένα πράγμα ή ένα κενό δοχείο, αλλά αποτελεί τόσο ένα προϊόν, όσο και ένα μέσο παραγωγής. Ο κοινωνικός χώρος περιλαμβάνει «τις κοινωνικές σχέσεις αναπαραγωγής (προσωπικές και σεξουαλικές σχέσεις, οικογένεια, αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης) και τις σχέσεις παραγωγής» (Lefebvre 1991, 32). Οι άνθρωποι «έχουν χώρο και [...] βρίσκονται σε ένα χώρο» (Lefebvre 1991, 294). Ο χώρος δεν είναι ούτε υποκείμενο ούτε αντικείμενο, αλλά μια «κοινωνική πραγματικότητα» και «ένα σύνολο σχέσεων και μορφών» (Lefebvre, 1991, 116).

Για τον Lefebvre λοιπόν, ο χώρος γίνεται αντιληπτός ως ένα «κοινωνικό παράγωγο που είναι τόσο πολιτικού όσο και στρατηγικού χαρακτήρα» (Lefebvre και Enders, 1976, 31). Με επίκεντρο αυτήν την πρόσληψη, το ενδιαφέρον μου στράφηκε σε εκείνους τους ιδιαίτερους χώρους των οποίων η καθημερινότητα των κοινωνικών σχέσεων διαμορφώνεται όχι στη βάση κοινά παραδεδεγμένων νόμων και πολιτικών θεσμών, αλλά ως εξαίρεση, ως περιστολή και άρση της ισχύος του νόμου και των πολιτικών θεσμών στο πλαίσιο μιας επείγουσας κατάστασης.

Η έρευνα αυτή αποτελεί μια απόπειρα ιχνογράφησης της βιωμένης εμπειρίας του «ετεροτοπικού»¹ χώρου των στρατοπέδων προσφύγων· των δομών που ξεκίνησαν να

¹ Την πρόσληψη των στρατοπέδων ως ετεροτοπιών, αντλώ από τη θεώρηση που αναπτύσσει ο Michel Foucault στη διάλεξή του «Άλλοι Χώροι – Ετεροτοπίες» (Foucault 2012).

λειτουργούν στην Ελλάδα το 2012 και αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα στο αποκορύφωμα της επονομαζόμενης «προσφυγικής κρίσης»² και στο πλαίσιο των «επειγουσών παρεμβάσεων για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης», προκειμένου να στεγάσουν τον εκτοπισμένο πληθυσμό που περνούσε από την Ελλάδα με κύριο προορισμό χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης, αλλά και να διαχειριστούν τις ανάγκες όλων των κρατών της Ευρώπης για συστηματική ταυτοποίηση και έλεγχο όλων όσοι/ες εισέρχονται στις επικράτειες τους.

Όπως αναφέρεται στο εγχειρίδιο «Ψυχοκοινωνικές διαστάσεις της προσφυγικής συνθήκης, Συνεργική Προσέγγιση» του Βαβέλ Συνειρμός³ (Κέντρο Ημέρας Βαβέλ/Συνειρμός 2019), η «επιστημονική κατανόηση» της προσφυγικής εμπειρίας βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο αν σκεφτούμε ότι οι απαρχές τις σύγχρονης έρευνας τόσο γύρω από τον εκτοπισμό ανθρώπων όσο και γύρω από τη γενεαλογία του πρόσφυγα, εντοπίζονται στην Ευρώπη μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Zolberg, Suhrke and Aguayo 1992). Η περίοδος αυτή, αποτέλεσε το πρώτο ιστορικό σημείο, όπου ασκήθηκαν «στρατηγικές και συστήματα διαχείρισης» μαζικών εισροών ανθρώπων σε παγκόσμιο επίπεδο (Marrus 1985).

7

Τα εν λόγω συστήματα διαχείρισης διαμόρφωσαν την «κοινωνική κατηγορία του πρόσφυγα» ως ένα ζήτημα με οικουμενικές ηθικές και νομικές διαστάσεις, για το οποίο έπρεπε να αναζητηθούν λύσεις. Όταν κάνουμε λόγο για «στρατηγικές και συστήματα διαχείρισης», σύμφωνα με την Malkki (1995), αναπόφευκτα οδηγούμαστε στη μελέτη του προσφυγικού στρατοπέδου. Η χωροταξική απομόνωση στο καθεστώς του στρατοπέδου επέτρεψε την εφαρμογή διαφόρων μεθόδων εξουσίας (διαχωρισμός, πειθαρχία, συγκεκριμένες μορφές άτυπης εκπαίδευσης, αποκατάσταση κ.α.) με σκοπό η φροντίδα και ο έλεγχος των προσφύγων να καταστούν μια τυποποιημένη πρακτική (Malkki 1995).

Στο σημείο αυτό γίνεται αντιληπτό πως στο «προσφυγικό ζήτημα» σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα σημειώθηκε μια εννοιολογική μετατόπιση: από στρατιωτικό πρόβλημα στα τελευταία χρόνια του πολέμου, όταν στρατολογήθηκε μεγάλος αριθμός ανθρώπων, μετατράπηκε σε πρόκληση ανθρωπιστικής φύσης όταν ο πόλεμος τελείωσε και έπρεπε να βρεθούν λύσεις για την πληθώρα των ανθρώπων που είχαν συγκεντρωθεί στη Γερμανία (Wyman 1998). Αυτή η εννοιολογική μετατόπιση παραμένει πεισματικά άθικτη μέχρι και

² Σύμφωνα με τον Νίκο Κουραχάνη η λεγόμενη « προσφυγική κρίση» δεν αντανακλά τις πραγματικές διαστάσεις του ζητήματος, καθώς από πραγματολογικής πλευράς εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης ζουν περίπου μισό εκατομμύριο άνθρωποι. Το ένα εκατομμύριο προσφύγων που δέχτηκαν οι χώρες της Ε.Ε. το 2015, με μια δίκαιη ποσόστωση θα μπορούσε να διαμορφώσει ομαλές πρακτικές μετεγκατάστασης. Ο όρος «κρίση» αποτελεί περισσότερο ιδεολογική προσέγγιση, για τη δημιουργία μιας «κατάστασης έκτακτης ανάγκης», παρά απτή πραγματικότητα (Κουραχάνης 2019).

³ Βαβέλ - Μονάδα ψυχικής υγείας για μετανάστες.

σήμερα, όπου η προσφυγική εμπειρία αποτελεί μείζον ανθρωπιστικό ζήτημα, και παρόλα αυτά υπέρμετρος αριθμός προσφύγων και εσωτερικά εκτοπισμένων εξακολουθούν να διαμένουν σε στρατόπεδα (Oesch 2017).

Στην μελέτη αυτή, επιχειρούμε να εξετάσουμε πως τα σημερινά στρατόπεδα προσφύγων - που αφηγηρικά θεσμοθετήθηκαν ως προσωρινές δομές φιλοξενίας - τείνουν να παγιώνονται και να λειτουργούν ως οι «άλλοι χώροι» που οργανώνουν την καθημερινή ζωή χιλιάδων ανθρώπων που έφτασαν στην Ελλάδα από το 2015 και έπειτα, αναλαμβάνοντας να ρυθμίσουν τόσο τις συνθήκες στέγασης και διαμονής τους, όσο και την απόδοση νομικού καθεστώτος. Όπως επισημαίνει ο Michel Agier (Agier, 2002, 323) τα στρατόπεδα βρίσκονται σε ένα «εκτός τόπου», στο γεωγραφικό και κοινωνικοπολιτικό όριο των πόλεων, όπου ο χώρος, ο χρόνος και η κοινωνική ζωή συγκροτούνται διαφορετικά από τον κοινά προσλαμβανόμενο τρόπο. Μέσα από αυτή την έρευνα θα μελετήσουμε το χώρο των στρατοπέδων, εξερευνώντας ξεχωριστά τη διαφορετική λειτουργία τους ως: *καταφύγια, υπηρεσίες ταυτοποίησης, σύνορα, αστικά μορφώματα, χώρους βίωσης ενός «τραυματικού παρόντος», αλλά και τόπους στους οποίους μπορούν να αναδυθούν ιδιαίτερες πράξεις αντίστασης.*

Οι παραπάνω κατηγορίες προέκυψαν από τη θεματοποίηση του υλικού των αφηγήσεων ανθρώπων που έχουν ζήσει για παρατεταμένο διάστημα σε στρατόπεδα. Οι αφηγήσεις των γυναικών και ανδρών που έζησαν σε αυτούς τους χώρους αξιοποιούνται τόσο ως μαρτυρίες για την εμβριθέστερη τεκμηρίωση της τυπολογίας των στρατοπέδων, όσο και ως εμπειρικό - αναλυτικό υλικό που θα μας βοηθήσει να αντιληφθούμε σε βάθος εκείνες τις όψεις που συγκροτούν την εμπειρία του στρατοπέδου. Με αυτό ως δεδομένο, οι αφηγήσεις παρατίθενται σε όλο το σώμα του κειμένου, διαμορφώνοντας και τις θεωρητικές προτάσεις που αναπτύσσονται εδώ, ενώ παράλληλα συμπαραβάλλονται με τις επίσημες καταγραφές που έχουν προκύψει από τους κεντρικούς φορείς διαχείρισης του προσφυγικού – μεταναστευτικού ζητήματος. Ο σκοπός αυτής της προσέγγισης είναι η διαμόρφωση μιας μεθοδολογίας για τη μελέτη των στρατοπέδων που να θεμελιώνεται στη *ζώσα εμπειρία* των χώρων αυτών, δηλαδή με κεντρικό άξονα τους λόγους των ανθρώπων που τους έζησαν.

Αφηγηρικά λοιπόν, συζητώ τη μεθοδολογία με την οποία διεξήχθη η έρευνα, η συλλογή δεδομένων και ανάλυσή τους. Εδώ, παρατίθενται η αποτύπωση, οι περιορισμοί και η τεκμηρίωση της μεθόδου, τόσο ως προς τη διαδικασία εύρεσης και προσέγγισης των συμμετεχόντων/ουσών και της συλλογής των αφηγήσεων, όσο και ως προς τους τρόπους με τους οποίους διεξήχθη η ανάλυση. Στη συνέχεια και πριν την παράθεση των θεματικών

ενοτήτων, επεξεργάζομαι μια φιλοσοφική – θεωρητική προσέγγιση των στρατοπέδων που αντλώ από τη θεώρηση του Agamben (2005). Η ενότητα αυτή έχει θεωρητική αυτονομία από τις υπόλοιπες, καθώς δεν έχει προκύψει ως ερώτημα –θέμα ανάλυσης από τα εμπειρικά δεδομένα της έρευνας, αλλά αποτελεί το εναρκτήριο ερώτημα πολλών ερευνητών/τριών που καταπιάνονται με τη μελέτη αυτών των χώρων: αποτελούν τα στρατόπεδα προσφύγων και εκτοπισμένων υπερϊστορικές και «παραδειγματικές» μορφές διαχείρισης και οργάνωσης της ζωής των κοινωνικά/πολιτισμικά ετερογενών ομάδων; Ποιες προβληματικές εγείρονται από την υιοθέτηση μιας τέτοιας προσέγγισης; Απαντώντας στο παραπάνω ερώτημα, θα μας βοηθήσει να ενισχύσουμε τη μεθοδολογική επιλογή της θεμελίωσης της θεωρίας μας στη βάση των εμπειρικών δεδομένων.

Στην προσπάθειά μου να αποτυπώσω την προσφυγική κατάσταση επί του παρόντος, παραθέτω αριθμητικά δεδομένα επίσημων καταγραφών που προέρχονται από τους βασικούς φορείς διαχείρισης του προσφυγικού – μεταναστευτικού ζητήματος, αλλά και μια ποιοτική αποτίμηση και συζήτηση πάνω στα μέτρα που λήφθηκαν για την υποδοχή και στέγαση του πληθυσμού. Στο σημείο αυτό σημαντικό να αναφερθεί ότι η μεθοδολογία της έρευνας επιτρέπει την συμπαράθεση παλαιότερων με νεότερες καταγραφές και έτσι ο/η αναγνώστης/τρια θα συναντήσει αρκετές φορές στο σώμα του κειμένου συγχρονικές αποτυπώσεις (δηλαδή καταγραφές που έγιναν τη στιγμή που γράφεται το παρόν κείμενο).

9

Ο στόχος αυτής της ταυτόχρονης παράθεσης, αφενός έγκειται στην ανάδειξη των διαρκών θεσμικών κενών, αδιεξόδων σχετικά με την υποδοχή και στέγαση, όψεις που καθορίζουν σημαντικά και τους όρους ένταξης ή αποκλεισμού των προσφύγων. Αφετέρου, μέσα από την αποτύπωση της κατάστασης αναδεικνύονται οι παράδοξες, αλλά συνάμα τυπικές όψεις των στρατοπέδων όπως: η «προσωρινή μονιμότητά», η «επισφαλής ασφάλεια» μπροστά στον κίνδυνο της αστεγίας, η ταυτόχρονη λειτουργία τους ως χώρων εγκλεισμού - περιορισμού και ανθρωπιστικής βοήθειας.

Ακολουθούν οι θεματικές ενότητες, όπως προέκυψαν από την κωδικοποίηση των αφηγήσεων σε θέματα. Έτσι, αρχικά η συζήτηση εκκινεί από την εξέταση της βασικής λειτουργίας αυτών των χώρων ως *καταφύγια* των ανθρώπων που έφτασαν στην Ελλάδα, ενώ στη συνέχεια προχωρά στη λειτουργία των στρατοπέδων ως *υπηρεσιών ταυτοποίησης* των νεοαφιχθέντων και κατηγοριοποίησης των αιτημάτων τους. Εδώ εξετάζεται η λειτουργία των θεσμικών διαδικασιών που ρυθμίζουν τη ζωή των προσφύγων και μεταναστών/τριων στις χώρες υποδοχής σαν τα «κοινωνικά συνόρα» με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι/ες, μέσα από παραθέσεις των επίσημων φορέων υποδοχής και ασύλου. Αυτές οι διαδικασίες εντοπίζονται ιδιαίτερα στους χώρους πρώτης άφιξης των προσφύγων, τόσο

στα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (εφεξής ΚΥΤ) που βρίσκονται στα σύνορα, όσο και στα στρατόπεδα της ενδοχώρας. Ακολουθεί μία συζήτηση θεμελιωμένη στις εθνογραφικές μελέτες του Agier (2013), αλλά και στα εμπειρικά δεδομένα της έρευνας (αφηγήσεις) στην οποία θα δούμε τους τρόπους με τους οποίους το στρατόπεδο μπορεί να λειτουργήσει το ίδιο ως *όριο, διαχωρισμός και σύνορο* εντός του οποίου οργανώνονται τελετουργίες περάσματος ή καθήλωσης.

Στη συνέχεια, ανακινώ τη συζήτηση περί «αστικότητας» του στρατοπέδου θέτοντας το ερώτημα αν αυτοί οι χώροι μπορούν να λειτουργούν ως προπλάσματα πόλεων και μορφές αστικής συγκρότησης, αντλώντας τόσο από θεωρητικές προσεγγίσεις του ζητήματος και ευρήματα εμπειρικών ερευνών, όσο και από το πραγματολογικό υλικό των αφηγήσεων. Στην επόμενη ενότητα, εκκινώντας από τις προσωπικές μαρτυρίες των προσφύγων για τις δυσχέρειες που αντιμετώπισαν/αντιμετωπίζουν εντός των στρατοπέδων, διερευνώ τους τρόπους με τους οποίους η κατοίκηση σε προσφυγικά στρατόπεδα επανεγγράφει το «τραύμα» του εκτοπισμού από έναν τόπο. Αυτή η συζήτηση έρχεται να αμφισβητήσει τους κυρίαρχους τρόπους προσέγγισης των ανθρώπων από τις ανθρωπιστικές οργανώσεις ως «θύματα πολέμου» που φέρουν ανεπούλωτα τραύματα του παρελθόντος, καθώς επιχειρώ να εντοπίσω τον ίδιο τον τραυματικό πυρήνα της εμπειρίας του παρόντος.

Τέλος, ως σημαντική προσθήκη και δυναμική αφετηρία για μια συζήτηση σχετικά με ένα άλλο «καθεστώς ύπαρξης» των ανθρώπων, στον «τόπο επιθυμίας» τους, παρατίθενται όλες εκείνες τις πράξεις αντίστασης, μέσα από συλλογικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης, που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της διαμονής των ανθρώπων σε στρατόπεδα. Αυτό που με ενδιαφέρει, άλλωστε, μέσα από το παρόν ερευνητικό έργο, δεν είναι μόνο να εκθέσω την αθλιότητα των στρατοπέδων προσφύγων, αλλά και να διανοιχθεί ένας δρόμος από την «έρημο» στο «κατώφλι»· ένα πέρασμα λόγου μέσα από την αφήγηση των συμμετεχόντων/ουσών, που θα επιτρέψει να ξεφύγουμε από την αναπαραγωγή θυματοποιητικών λόγων και δημιουργεί την προοπτική μιας επιθυμητής, οιωδεί χειραφετημένης ζωής. Συνάμα, θα δούμε πώς παρά το «πάγωμα» του χωροχρόνου που συντελείται εντός των στρατοπέδων, οι άνθρωποι δεν εγκλωβίζονται στην ταυτότητα του πρόσφυγα, ως «ωφελούμενου/ης ανθρωπιστικής βοήθειας», αλλά εξακολουθούν να ονειρεύονται και να σχεδιάζουν το μέλλον τους.

μεθοδολογία έρευνας

α. μέθοδος

Όπως αναφέρθηκε, η παρούσα μελέτη επιδιώκει να σκιαγραφήσει τη «ζώσα εμπειρία των στρατοπέδων». Εδώ αναφερόμαστε σε όλες τις δομές οι οποίες οργανώθηκαν για την προσωρινή διαμονή προσφύγων: τα ΚΥΤ που βρίσκονται στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, τις δομές Προσωρινής Φιλοξενίας που βρίσκονται στην ενδοχώρα και τα προαναχωρησιακά κέντρα κράτησης αλλοδαπών (εφεξής ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α), όπου κρατούνται οι μετανάστες/τριες χωρίς χαρτιά. Η εκκίνηση της έρευνας έγινε με τη συλλογή πλήθους εμπειρικών δεδομένων που αφορούν στην τρέχουσα κατάσταση: άρθρα ηλεκτρονικού τύπου, στατιστικές καταγραφές του πληθυσμού που βρίσκεται στην Ελλάδα σε σχέση με το καθεστώς κατοίκησης, ηλεκτρονικές πηγές από κρατικές υπηρεσίες που περιγράφουν τις διαδικασίες αίτησης και χορήγησης ασύλου. Στη συνέχεια συγκεντρώθηκαν οι αφηγήσεις των ίδιων των ανθρώπων που έζησαν ή εξακολουθούν να ζουν σε στρατόπεδα για διάστημα άνω του ενός έτους.

11

Οι θεωρητικές προτάσεις που αναπτύσσονται στις επόμενες ενότητες έχουν θεμελιωθεί (grounded theory) στις παραπάνω καταγραφές και αποτυπώσεις της κατάστασης των στρατοπέδων και των θεσμικών διαδικασιών, όπως προέκυψαν από τη συστηματική σαχυολόγηση των πηγών, αλλά και των αφηγήσεων των συμμετεχόντων/ουσών στην έρευνα. Τούτο σημαίνει ότι κατόπιν της συλλογής του εμπειρικού υλικού διενεργήθηκε η πρώτη «θεματοποίησή» του μετά από εντοπισμό, περιγραφή και κωδικοποίηση των επαναλαμβανόμενων αφηγηματικών μοτίβων που συναντήσαμε στις αφηγήσεις, δηλαδή τα βασικά θέματα που προέκυψαν από τα δεδομένα των συνεντεύξεων.

Για τη συλλογή των δεδομένων της έρευνας επιλέχθηκε η ποιοτική μεθοδολογία έρευνας, διότι θεωρήθηκε καταλληλότερη σχετικά με τη συγκέντρωση μεγάλου όγκου πληροφοριών και στοιχείων της καθημερινότητας των ανθρώπων. Διεξήχθησαν σε βάθος συνεντεύξεις βασισμένες σε ημι-δομημένες ερωτήσεις, μέσω των οποίων συγκεντρώθηκε το πραγματολογικό υλικό. Οι συνεντεύξεις διενεργήθηκαν κατά την περίοδο Ιανουάριος - Μάιος του 2019, σε 15 νέους και νέες 18 έως 30 ετών. Η αρχική προσέγγιση των νέων έγινε μέσω της συνεργασίας με το πρόγραμμα «Νέοι Δημοσιογράφοι» και την εφημερίδα

«Αποδημητικά Πουλιά» και το διαπολιτισμικό κέντρο ημέρας εφήβων και νέων του Δικτύου για τα Δικαιώματα του Παιδιού, που βρίσκεται στο σταθμό Λαρίσης και αποτελεί σημαντικό πόλο έλξης προσφύγων που κατοικούν σε στρατόπεδα λόγω της εγγύτητας στο τρένο και το μετρό, αλλά και λόγω της πληθώρας δραστηριοτήτων άτυπης εκπαίδευσης που απευθύνονται σε πρόσφυγες και μετανάστες/τριες.

Προκειμένου να υπάρχει αντιπροσώπευση των βασικών εθνικών - γλωσσικών ομάδων που έζησαν/ζουν σε προσφυγικά στρατόπεδα, οι πέντε συμμετέχοντες/ουσες είναι φαρσόφωνοι/ες (προέρχονται δηλαδή από το Αφγανιστάν και Ιράν), οι πέντε είναι αραβόφωνοι/ες (προέρχονται από Συρία, Ιράκ, Κουβέιτ) και πέντε είναι ουρντόφωνοι προερχόμενοι από το Πακιστάν. Η επιλογή αυτής της ηλικιακής ομάδας, έγινε λόγω της εξοικείωσης των συμμετεχόντων/ουσών με χώρους της Αθήνας, όπου κατά βάση διενεργήθηκαν οι συνεντεύξεις. Ως προς το φύλο, έγινε ιδιαίτερη προσπάθεια να υπάρχει ίση συμμετοχή ανδρών και γυναικών. Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί η μεγαλύτερη δυσκολία εύρεσης γυναικών, όχι λόγω απροθυμίας ή έλλειψης διαθεσιμότητας, αλλά λόγω περιορισμένης δυνατότητας μετακίνησης τους από τους χώρους διαμονής στα στρατόπεδα και από το γεγονός ότι οι προερχόμενοι από το Πακιστάν είναι σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα νεαροί άνδρες. Με αυτό ως δεδομένο, στην έρευνα συμμετείχαν πέντε γυναίκες (τρεις από Αφγανιστάν και δύο από Κουβέιτ) και δέκα άνδρες (δύο από Συρία, ένας από Ιράκ, δύο από Αφγανιστάν και πέντε από Πακιστάν).

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το φύλο, η ηλικία, αλλά και η εθνικότητα δεν αποτελούν μεταβλητές τις έρευνας, οι οποίες θα συσχετιστούν με τις συνθήκες διαβίωσης. Στη συγκεκριμένη μελέτη αποτελούν ποιοτικές όψεις της ανάλυσης και ως τέτοιες θα αξιοποιηθούν στη συζήτηση. Για να προσεγγίσω αρχικά κάποιους από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες χρειάστηκε να επισκεφτώ τους χώρους διαμονής τους σε στρατόπεδα (Μαλακάσα, Ελαιώνας, Σχιστό), ενώ για να έχω πρόσβαση σε καινούριους/ες συμμετέχοντες/ουσες χρειάστηκε οι πρώτοι/ες να μου υποδείξουν και άλλους/ες που θα ενδιαφέρονταν να συμμετάσχουν (δειγματοληψία της χιονοστιβάδας). Σε όλους χορηγήθηκε έντυπο ενημερωμένης συγκατάθεσης, μεταφρασμένο στη μητρική τους γλώσσα, μέσα από το οποίο ενημερώνονταν για τους σκοπούς διενέργειας της έρευνας, το χρόνο διάρκειας της συνέντευξης, αλλά και την ηχογράφηση της συνομιλίας. Παρότι κανείς/καμία εκ των συμμετεχόντων δεν είναι ανήλικος/η, σε ορισμένες περιπτώσεις χρειάστηκε να ενημερωθούν οι οικογένειές τους για τη συμμετοχή τους στην έρευνα, όπου έδωσαν επιπρόσθετη συγκατάθεση.

β. περιορισμοί

Στην παρούσα έρευνα, δεν επιδιώκουμε να συνάγουμε συμπεράσματα τα οποία μπορεί να θεωρηθούν στατιστικά γενικεύσιμα, αφενός διότι ο σχεδιασμός της μεθόδου και της ανάλυσης δεν θα επέτρεπε κάτι τέτοιο, αφετέρου γιατί μας ενδιαφέρει η σε βάθος κατανόηση του προσωπικού βιώματος, η οποία εξ ορισμού δεν είναι αναγώγιμη σε τάση του γενικού πληθυσμού. Επομένως, τα συμπεράσματα δεν θα εισάγουν βεβαιότητες σχετικά με την κατάσταση ζωής στα στρατόπεδα, αλλά θα εξερευνήσουν σε βάθος μια τυπική μορφή των στρατοπέδων, όπως εγγράφεται στις αφηγήσεις των ανθρώπων και ξεδιπλώνεται μέσα από το υποκειμενικό τους βίωμα. Οι συμμετέχοντες/ουσες διαμόρφωσαν σημαντικά την ερευνητική διαδικασία, καθώς από τους/τις ίδιους/ες καθορίστηκε σε μεγάλο βαθμό η ροή, η κατεύθυνση και τα όρια της συζήτησης και αυτό με τη σειρά του είναι που καθορίζει και το τελικό περιεχόμενο της «θεματοποίησης» και ερμηνείας του ερευνητικού υλικού.

13

Ο υποκειμενικός χαρακτήρας αυτού του τύπου ποιοτικής έρευνας απαιτεί από τα ερευνούμενα άτομα εμπλοκή, στοχασμό και διάθεση για συζήτηση όσον αφορά τις προσωπικές του απόψεις και εμπειρίες. Οι συμμετέχοντες/ουσες δεν μοιράστηκαν απλά πληροφορίες, αλλά ξεδίπλωσαν ελεύθερα τις σκέψεις του και έδωσαν απαντήσεις μέσα από τη δική τους οπτική. Ο αφηγηματικός πλούτος των συζητήσεων αυτών είναι αδύνατο να συμπυκνωθεί σε μια ερευνητική εργασία, δεδομένης τόσο της έκτασης αυτής, όσο και του σκοπού. Επομένως, μέρος των «πυκνών» δεδομένων δεν θα καταγραφεί σε αυτή την έρευνα.

Στους περιορισμούς αυτής της έρευνας εμπίπτει επίσης, το γεγονός ότι δεν μελετάται επαρκώς η διάκριση μεταξύ «ανοιχτών» και «κλειστών» στρατοπέδων προσφύγων, αλλά και οι επιμέρους διακρίσεις ανάμεσα στις δομές που δημιουργήθηκαν για την υποδοχή και ταυτοποίηση των προσφύγων (ΚΥΤ) και στις δομές που αναπτύχθηκαν στην ηπειρωτική Ελλάδα για τη στέγαση οικογενειών και ασυνόδευτων ανηλίκων. Οι διαφορές του καθεστώτος λειτουργίας των στρατοπέδων καθορίζουν αποφασιστικά τον χρόνο και τις διαδικασίες παραμονής των μεταναστών/τριών και προσφύγων στην Ελλάδα. Η τοποθέτηση σε κλειστές δομές (κέντρα κράτησης μεταναστών χωρίς χαρτιά, Κέντρο Αλλοδαπών), προϋποθέτει την προσαγωγή και κράτηση από την αστυνομία, αλλά και τον

περιορισμό εξόδου μέχρι να ολοκληρωθούν οι διαδικασίες ταυτοποίησης. Τα κέντρα αυτά προϋπήρχαν των στρατοπέδων προσφύγων, καθώς η έναρξη της λειτουργίας τους νομοθετήθηκε το 2012, ως «κέντρων κλειστής προσωρινής φιλοξενίας παράνομων μεταναστών», οι οποίοι θα έμεναν εκεί για λίγους μήνες και κατόπιν θα επαναπροωθούνταν στις χώρες τους (In.gr 2012).

Επιλέξαμε να εντάξουμε αυτές τις δομές στην κοινή συζήτηση για τα στρατόπεδα προσφύγων, καθώς από την έναρξη της «προσφυγικής κρίσης» του 2015 και οι δομές των ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α. αποτέλεσαν χώρους διαμονής νεοαφιχθέντων/εισών προσφύγων, οικογενειών και ασυνόδευτων ανηλίκων, που έφτασαν στην Ελλάδα χωρίς χαρτιά. Επιπλέον, η μη διάκριση των στρατοπέδων οφείλεται στο γεγονός ότι οι ίδιοι/ες οι συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα μπορεί να φέρουν την εμπειρία παραμονής τόσο σε ΚΥΤ και ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α., όσο και σε στρατόπεδα της ενδοχώρας (ανοιχτές δομές προσωρινής φιλοξενίας). Μέσα από την παράθεση των αφηγήσεων, αλλά και των θεματικών ενοτήτων θα μπορέσουμε να κάνουμε ξεχωριστή αναφορά σε κάθε τύπο στρατοπέδου, να επισημάνουμε ορισμένες διαφορές, αλλά κυρίως να εμφανίσουμε εκείνες τις «πυρηνικές» όψεις που συγκροτούν την εμπειρία του στρατοπέδου, ανεξάρτητα από το θεσμικό καθεστώς λειτουργίας του.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το πεδίο, εντός του οποίου εκτυλίσσεται αυτή η μελέτη, υφίσταται διαρκείς αλλαγές. Όπως θα δούμε, τα στρατόπεδα κλείνουν και ανοίγουν εκ νέου, οι άνθρωποι μετακινούνται διαρκώς από μια δομή σε άλλη. Επίσης ορισμένοι/ες συμμετέχοντες/ουσες δεν βρίσκονται πλέον στην Ελλάδα, καθώς μετεγκαταστάθηκαν στη χώρα που βρίσκεται η οικογένειά τους μέσω της διαδικασίας οικογενειακής επανένωσης. Το ρευστό πεδίο και η μεγάλη ενδεχομενικότητα στην πορεία καθορισμού του νομικού καθεστώτος των ανθρώπων, του αιτήματος μετεγκατάστασης σε άλλη χώρα, αλλά και η πιθανότητα μετακίνησης από την Ελλάδα με ίδια μέσα (συνήθως με πλαστά ταξιδιωτικά έγγραφα), αποτελούν ζητήματα ιδιαίτερα κεντρικά για τον τρόπο πρόσληψης του παρόντος. Επομένως, όσα γράφονται εδώ δεν αποτελούν παγιωμένα δεδομένα, αλλά αποτύπωση του παρόντος η οποία διαμέσου της εμβάθυνσης στο βίωμα μπορεί να προσδώσει διαχρονικότητα στα ευρήματα.

**θεωρητική αφετηρία: το στρατόπεδο ως
«παράδειγμα»;**

Οφείλουμε λοιπόν να αναγνωρίσουμε το παράδοξο ότι τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τα στρατόπεδα προσφύγων όπου παρέχεται ανθρωπιστική βοήθεια αποτελούν δύο όψεις, την «απάνθρωπη» και την «ανθρώπινη», της ίδιας κοινωνιολογικής τυπικής μήτρας ...και στις δύο περιπτώσεις, ο πληθυσμός ανάγεται σε αντικείμενο βιοπολιτικής...[E]νδεχομένως όσοι γίνονται αντιληπτοί ως αποδέκτες ανθρωπιστικής βοήθειας να είναι οι σημερινές μορφές του *homo sacer*.

Slavoj Žižek (2003) *Καλωσορίσατε στην έρημο του πραγματικού*, Scripta, 126

Αφετηρία αυτής της ενότητας, αποτελεί η θεωρητική συζήτηση που αναπτύσσεται με επίκεντρο την έννοια του στρατοπέδου, όπως εντοπίζεται στο έργο του Agamben (2005), η οποία έχει αποτελέσει βασική αναφορά κριτικών προσεγγίσεων σε ζητήματα μετανάστευσης, προσφυγικών ροών, κέντρων κράτησης μεταναστών χωρίς χαρτιά, στρατοπέδων που λειτουργούν ως τυπικές ή άτυπες δομές φιλοξενίας για τους αιτούντες άσυλο. Το ερώτημα που θα μας απασχολήσει εδώ, αφορά στον κατά πόσο μπορούμε να αναγνώσουμε το στρατόπεδο προσφύγων ως το «βιοπολιτικό παράδειγμα της νεωτερικότητας» όπως υποστηρίζει ο Agamben, ορίζοντας μέσα από τη θεώρηση του μία δομική συνέχεια ανάμεσα στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης και τα σύγχρονα στρατόπεδα προσφύγων χωρίς χαρτιά και αιτούντων άσυλο.

Στο κείμενο του Agamben, *Homo Sacer. Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή* (Agamben 2005), ο ίδιος εκθέτει την κεντρικότητα του «στρατοπέδου» ως παραδειγματική μορφή οργάνωσης της ζωής στη νεωτερικότητα. Η θέση αυτή εντάσσεται στην ευρύτερη προβληματική του για το ζήτημα της *κυριαρχίας επί της ζωής*, την οποία αναπτύσσει αξιοποιώντας τις θεωρητικές επεξεργασίες του Foucault για τον τρόπο με τον οποίο η φυσική ζωή αρχίζει να «εμπερικλείεται στους μηχανισμούς και τους υπολογισμούς της

κρατικής εξουσίας» (Agamben 2005, 19) σε συνάρτηση με τον τρόπο που η Hannah Arendt αρθρώνει εκ νέου την αριστοτελική διάκριση ανάμεσα στις έννοιες *βίος* και *ζωή* (Arendt, 1958). Η επεξεργασία του Agamben εκκινεί από τον τρόπο με τον οποίο η «γυμνή ζωή»⁴ περιλαμβάνεται στην πολιτική σφαίρα, ενώ συνιστά τον «αρχέγονο πυρήνα – παρότι παραμένει κρυφός – της κυρίαρχης εξουσίας» (Agamben 2005, 25).

Ο *homo sacer* του Agamben, βρίσκεται σε μία «κατάσταση εξαίρεσης» από τους νόμους στους οποίους υπόκεινται οι ανθρώπινες ζωές, αποστερούμενος δικαιωμάτων. Η κατάσταση εξαίρεσης «είναι ένας κενός χώρος δικαίου, μία ζώνη ανομίας στην οποία όλοι οι νομικοί ορισμοί και, καταρχάς, η ίδια η διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού έχουν αδρανοποιηθεί» (Agamben 2005, 87). Εφόσον λοιπόν, βρίσκεται εκτός νόμου είναι «εγκατελειμμένος από αυτόν, δηλαδή εκτίθεται και διακυβεύεται στο κατώφλι όπου η ζωή και δίκαιο, εσωτερικό και εξωτερικό συγχέονται» (Agamben 2005, 57-58).

Η κυρίαρχη απόφαση περί της γυμνής ζωής επεκτείνεται με τρόπο ώστε η «απόφαση περί της ζωής να μετασχηματίζεται σε απόφαση περί θανάτου και η βιοπολιτική⁵ δύναται έτσι να αντιστραφεί σε θανατοπολιτική» (Agamben 2005, 194). Αυτή η διάσταση της θανατοπολιτικής εντοπίζεται στις πρακτικές των στρατοπέδων εξόντωσης του ναζιστικού κράτους, από τα ιατρικά πειράματα της ναζιστικής ευγονικής, μέχρι τους θαλάμους αερίων της μαζικής εξόντωσης. Προκειμένου να συνδέσει τα στρατόπεδα συγκέντρωσης με τα στρατόπεδα προσφύγων, ο Agamben ανατρέχει στην παραδοχή της Arendt⁶ περί της σύγχρονης φιγούρας του πρόσφυγα, που εμφανίζεται με μοναδική ιδιότητα αυτή του ανθρώπου, απογυμνωμένος από κάθε πολιτικό και κοινωνικό δικαίωμα. Ο ίδιος θα υποστηρίξει ότι «ο πρόσφυγας φέρνει για μία στιγμή στο πολιτικό προσκήνιο τη γυμνή ζωή, που συνιστά τη μυστική προϋπόθεσή του» (Agamben 2005, 208), για να δει μέσα από ένα κοινό πρίσμα ένα ευρύ φάσμα υποκειμένων: από τους Εβραίους των ναζιστικών στρατοπέδων έως τους μετανάστες χωρίς χαρτιά και τους αιτούντες άσυλο. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα μπορέσει να αρθρώσει τη σχέση των στρατοπέδων συγκέντρωσης με τους υπόλοιπους χώρους εγκλεισμού και κράτησης.

⁴ Η έννοια της *γυμνής ζωής* απαντάται αρχικά στο έργο του Walter Benjamin, στο έργο του *Για μια κριτική της βίας*. Η γυμνή ζωή κατά τον Benjamin ορίζεται ως αυτό που υφίσταται την κυριαρχία καθώς ενοχοποιείται από την έννομη βία και κυριαρχείται από τη «μυθική βία» - τη βία που παράγουν οι σχέσεις εξουσίας σε αντίθεση με την θείκη βία η οποία συνίσταται σε πράξη λύτρωσης και χειραφέτησης (Benjamin 2014).

⁵ Ο όρος βιοπολιτική εισήχθη από τον M. Foucault για να δώσει ένα όνομα στις τεχνικές διαχείρισης και ρύθμισης της ζωής και του θανάτου των ανθρώπινων πληθυσμών από τη νεωτερική εξουσία. Με τα λόγια του ίδιου, η βιοπολιτική έγκειται «στον τρόπο με τον οποίο επιχειρήθηκε από τον 18^ο αιώνα και μετά, να εξορθολογίζονται τα προβλήματα που έθεσαν στην διακυβερνησιακή πρακτική τα φαινόμενα που χαρακτηρίζαν ένα σύνολο ζώντων συγκροτημένων σε πληθυσμό υγεία, υγιεινή, γεννητικότητα, μακροζωία, φυλές...», όπως συνόψισε στις παραδόσεις του στο College de France (Foucault, Η γέννηση της Βιοπολιτικής 2012, 289)

⁶ Βλ. Hannah Arendt (2017). *Οι απαρχές του ολοκληρωτισμού: Ολοκληρωτισμός*, Θεσσαλονίκη: Νησίδες.

Για τον Agamben, λοιπόν, το στρατόπεδο αποτελεί έναν «χώρο που ανοίγεται, όταν η κατάσταση εξαίρεσης αρχίζει να καθίσταται κανόνας» (Agamben 2005, 260), ο χώρος όπου η γυμνή ζωή και ο κανόνας εισέρχονται σε ένα κατώφλι μη διακρισιμότητας (Agamben 2005, 267). Το στρατόπεδο για τον ίδιο είναι μια υπερϊστορική μορφή εγκλεισμού, είτε πρόκειται για χώρο κράτησης μεταναστών, είτε για το *Konzentrationslager für ausländer*⁷(KZ), όπου η κυβέρνηση της Βαϊμάρης συγκέντρωσε τους Εβραίους πρόσφυγες των ανατολικών χωρών. Ακολουθώντας αυτή τη διαδρομή, θα υποστηρίξει ότι το στρατόπεδο αποτελεί την παραδειγματική μορφή της σύγχρονης κυριαρχίας, τον νέο βιοπολιτικό νόμο του πλανήτη (Agamben 2005, 270).

Το ερώτημα που θέτει ο Παναγιώτης Σωτήρης (2012), είναι αν όντως τα σημερινά στρατόπεδα προσφύγων θα μπορούσαν να ειπωθούν υπό το πρίσμα της ανάλυσης του Agamben ή θα χρειαζόταν να αναθεωρήσουμε το σκεπτικό μας και να προχωρήσουμε την κριτική θεώρηση ένα βήμα παραπέρα. Σύμφωνα με τον Σωτήρη, ο Agamben αντιμετωπίζει τη βιοπολιτική διάσταση των σύγχρονων μορφών κυριαρχίας ως εξουσίας επί της ζωής με τρόπο που «απομακρύνεται από το θεωρητικό πλούτο του Foucault για τη διαμόρφωση των νεωτερικών μορφών κυριαρχίας», καθώς με το να τοποθετεί το στρατόπεδο ως παραδειγματική μορφή κυριαρχίας «συσκοτίζει τις σύγχρονες μορφές κοινωνικής και πολιτικής εξουσίας» (Σωτήρης 2012, 235), ενώ παράλληλα δεν αναγνωρίζει στους/στις μετανάστες/τριες – πρόσφυγες τη δυνατότητα επεξεργασίας ατομικών και συλλογικών μορφών αντίστασης στις μορφές κυριαρχίας που τους ασκούνται στους χώρους κράτησης.

Βασικό σημείο της κριτικής που αναπτύσσει ο Σωτήρης, είναι ότι στο έργο του Agamben δεν ανιχνεύεται επαρκώς η ίδια παραδοξότητα που διαπερνά τους σύγχρονους χώρους εγκλεισμού, ακόμα και μέσα από «το διακηρυκτικό ορισμό τους όχι μόνο ως χώρων πειθαρχικού εγκλεισμού, αλλά και ως χώρων ανθρωπιστικής παρέμβασης» (Σωτήρης 2012, 235). Ο σημερινός *homo sacer*, όπως αναφέρει ο Žižek είναι το «προνομιούχο αντικείμενο της ανθρωπιστικής βιοπολιτικής, εκείνος από τον οποίο έχουν στερήσει την ανθρωπιά του και τον φροντίζουν με τρόπο ιδιαίτερα συγκαταβατικό» (Žižek 2003, 125).

Αυτή η ταλάντευση ανάμεσα στην κράτηση ως πειθαρχικό μέσο και ταυτόχρονα ως μηχανισμό ανθρωπιστικής παρέμβασης και διαχείρισης, κατά τον Σωτήρη «δεν περιορίζεται μόνο στις αναγκαστικά αντιφατικές φορτίσεις του κυρίαρχου λόγου, αλλά και σε όλες τις θεσμικές παλινωδίες σχετικά με τη μορφή, τη λειτουργία και τα όρια των χώρων

⁷ Στρατόπεδα συγκέντρωσης των ξένων. Αναφέρεται στα ναζιστικά στρατόπεδα εργασίας όπως το Μόνοβιτς στην Πολωνία που αποτελούσε τον «προθάλαμο» του Άουσβιτς και στο οποίο οι κρατούμενοι δούλευαν σε εργοστάσιο συνθετικού ελαστικού (Levi 2007, 28).

αυτών» (Σωτήρης 2012, 235). Ταυτόχρονα, στη θεώρηση του Agamben παραβλέπονται τόσο η πολυπλοκότητα των συνόρων και των φραγμών που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες και οι μετανάστες, αλλά και ένα σύνθετο φάσμα από «αόρατα κοινωνικά σύνορα, διαχωρισμούς και θεσμικές ιεραρχήσεις που διαχέονται μέσα στον κοινωνικό και πολιτικό χώρο» (Balibar 1991, 10).

Ο Σωτήρης τονίζει ότι η κίνηση των προσφύγων χωρίς χαρτιά μέσα στον ευρωπαϊκό χώρο, δεν μπορεί να περιορίζεται μόνο στο κατά πόσο θα εγκλωβιστούν ή όχι σε κάποιον από τους χώρους κράτησης ή παραμονής. Αντιθέτως, αυτό που περισσότερο διαπιστώνουμε είναι ένα ευρύτερο φάσμα ρωγμών στα εμπόδια, που επιτρέπουν εν μέρει την κίνηση και την εργασία, αλλά δεν οδηγούν μόνο στον εγκλεισμό «αλλά και στην γκρίζα ζώνη της ημιπαρανομίας» (Σωτήρης 2012, 235).

Όπως παρατηρεί η Patricia Owens (2009), οι τρεις κύριες θεσμικές οδοί που ανοίγονται για τους πρόσφυγες - επαναπατρισμός, ένταξη στην κοινωνία υποδοχής ή μετεγκατάσταση σε τρίτη χώρα - όλες οργανώνονται γύρω από τις σχέση του έθνους / κράτους – πολιτών που παράγεται από την κεντρικότητα της έννοιας της ιθαγένειας, αλλά και της απόδοσης ασύλου. Τελικά, οι πρόσφυγες πρέπει είτε να επιστρέψουν «στο σπίτι» τους είτε να πολιτογραφηθούν στην χώρα υποδοχής. Όμως, πιο θεμελιωδώς, «οι προσφυγικοί πληθυσμοί παράγονται και κυβερνώνται ως υποκείμενα που ρυθμίζονται από δημόσιες και ιδιωτικές τεχνικές διαχείρισης - τεχνικές που συνδέονται στενά με τις ορθολογικές αρχές της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας» (Owens 2009, 571). Τα παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα τους ολοένα και πιο εκτεταμένους και διασκορπισμένους κανόνες και πρακτικές που διέπουν τη ζωή των προσφύγων, τόσο εντός όσο και εκτός των στρατοπέδων.

Κλείνοντας την ανάλυσή του, ο Σωτήρης δίνει έμφαση στη «συσχέτιση των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών με την πόλωση της καπιταλιστικής συσσώρευσης σε παγκόσμια κλίμακα» και τη συνακόλουθη διαπίστωση ότι οι συνεχείς ροές μεταναστευτικής εργασίας των προηγούμενων δεκαετιών, αξιοποιήθηκαν ώστε να μειωθεί το κόστος εργασίας ιδιαίτερα σε χώρες της κεντρικής Ευρώπης (Σωτήρης 2012, 236), αλλά και για την εμπέδωση ιδιαίτερα εκμεταλλευτικών όρων και επικίνδυνων συνθηκών εργασίας⁸. Στο σημείο αυτό μπορεί να εντοπιστεί και η παραγωγική διάσταση⁹ των

⁸ Βλ. για μια παλαιότερη ελληνική περίπτωση των εργατών που δούλευαν στα θερμοκήπια της Μανωλάδας: (Γαλάνης 2013) και για μία πρόσφατη δολοφονική επίθεση εναντίον μεταναστών που εργάζονται σε φυτείες ντομάτας στη Foggia της Ιταλίας (Hassan και Campbell 2018)

⁹ Στη θεώρηση του Foucault για την εξουσία, η τελευταία χαρακτηρίζεται όχι μόνο από «εξοντωτική βία», αλλά και από μια πιο παραγωγική διάσταση και του τρόπου που διαπλέκεται με το σύνολο των κοινωνικών

πρακτικών εξουσίας πέραν του στρατοπέδου ως ενός χώρου που κυριαρχεί η εξαίρεση · το στρατόπεδο παράγει τις «κρίσιμες υλικές προϋποθέσεις μιας συγκεκριμένης εκδοχής καπιταλιστικής εκμετάλλευσης» (Σωτήρης 2012, 236-237).

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι δεν μπορούμε να οργανώσουμε τη μελέτη των στρατοπέδων προσφύγων εκκινώντας από την παραδοχή ότι αποτελούν «παράδειγμα» για τη διαχείριση και οργάνωση της ζωής των εκτοπισμένων, όπως υποστήριξε ο Agamben, καθώς αυτή η θεωρητική πρόσληψη δεν μπορεί να αποτυπώσει με ενάργεια τις όψεις της εμπειρίας κατοίκησης, αλλά και θεσμικό πλαίσιο εντός του οποίου ρυθμίζεται η ζωή εντός αυτών των χώρων. Χωρίς να εγκαταλείπουμε τη θεώρηση του Agamben, αλλά με σκοπό να μπορέσουμε να εξιχνιάσουμε σε τι συνίσταται η «κατάσταση εξαίρεσης» στο πεδίο της πραγματικής βίωσης του στρατοπέδου, σε αυτή τη μελέτη διαμορφώνουμε μια μεθοδολογία μελέτης των στρατοπέδων από «τα κάτω προς τα πάνω», θεμελιώνοντας την οπτική μας για αυτά στην εμπειρική τους διάσταση και με επίκεντρο τις μαρτυρίες των ανθρώπων που έζησαν ή εξακολουθούν να ζουν εντός αυτών των χώρων.

η προσφυγική κατάσταση σήμερα

...να χάνεις τα μέσα πάνω στα οποία βασίζεται η κοινωνική ύπαρξη, δηλαδή ένα σύνολο καθημερινών πραγμάτων και προσώπων που φέρουν νοήματα – γη, σπίτι, χωριό, πόλη, γονείς, περιουσία, εργασία και άλλα καθημερινά ορόσημα [...] αυτό σημαίνει να γίνεσαι πρόσφυγας...

Zygmunt Bauman, Bauman, Ρευστοί Καιροί: Η Ζωή την Εποχή της Αβεβαιότητας, σ.75

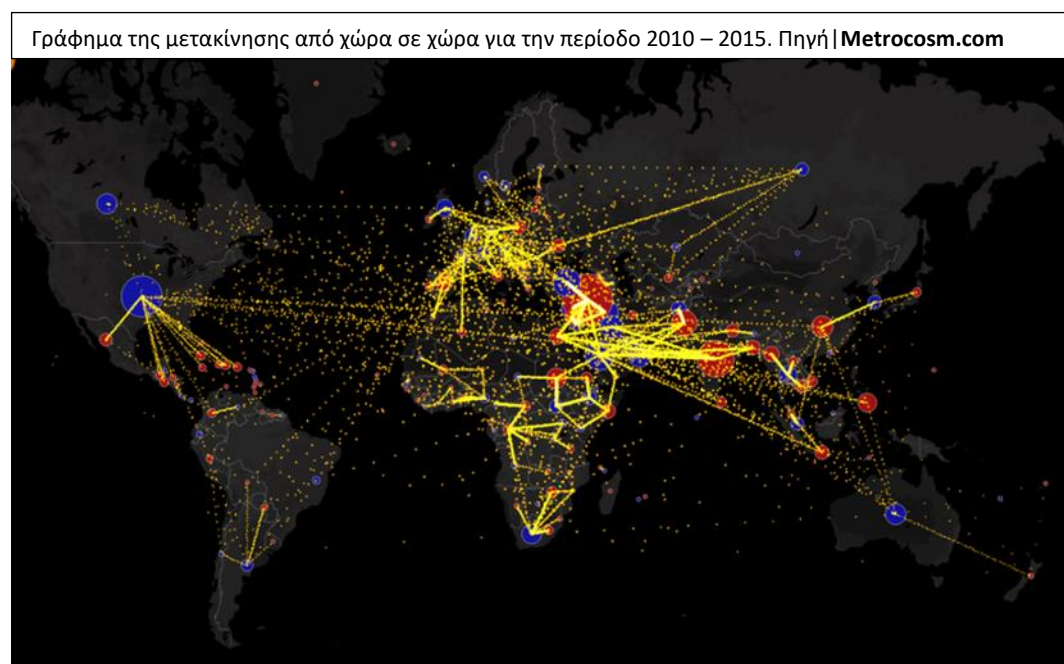
Το φαινόμενο της αθρόας μετακίνησης πληθυσμών, που τα τελευταία χρόνια έχουμε συνηθίσει να ονομάζουμε «προσφυγική κρίση», δεν είναι καθόλου καινοφανής πραγματικότητα. Ο Zygmunt Bauman, συζητά διεξοδικά τις διαρκείς μετακινήσεις και εκτοπισμούς των ανθρώπων από τις χώρες τους ως εγγενές στοιχείο της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομικής και πολιτικής κατάστασης, μελετώντας το φαινόμενο του «πλεονασματικού πληθυσμού». Το ανθρώπινο πλεόνασμα αποτελείται από τον υπεράριθμο και περιττό πληθυσμό, αυτούς που περισσεύουν από την αγορά εργασίας και αποβάλλονται από την οικονομία της αγοράς (Bauman, 2017, 59).

22

Όπως επισημαίνει ο Bauman, οι διαρκείς πόλεμοι, τόσο στη Μέση Ανατολή όσο και στην Αφρική αλλάζουν τις ζώνες επιρροής των «Πρώτων Χωρών» στο λεγόμενο Τρίτο Κόσμο και αυξάνουν τις δυνατότητες εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγικών πηγών των «αναπτυσσόμενων χωρών». Οι φυλετικοί πόλεμοι και οι σφαγές, ο πολλαπλασιασμός των «αντάρτικων στρατών», οι συμμορίες ληστών και εμπόρων ναρκωτικών μεταμφιεσμένων σε πολεμιστές της ελευθερίας, εξωθούν εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους να εγκαταλείπουν τα σπίτια τους διαφεύγοντας εκτός συνόρων για να σώσουν τη ζωή τους. Ο ίδιος αναφέρει σαρκαστικά, ότι η ανθούσα βιομηχανία των χωρών αυτών, είναι η «μαζική παραγωγή προσφύγων» (Bauman, 2017, 65).

Αναφορικά με τις αθρόες μετακινήσεις πληθυσμών των τελευταίων ετών, η κατάσταση δεν απέχει πολύ από αυτήν που περιγράφει ο Bauman: οι διακρως κλιμακούμενες πολεμικές συρράξεις που ακολούθησαν το ξέσπασμα του Συριακού εμφυλίου πολέμου το 2011, με την ταυτόχρονη στρατιωτική εμπλοκή των ΗΠΑ, Ρωσίας και Τουρκίας με στόχο την εγκαθίδρυση γεωπολιτικού ελέγχου της περιοχής, οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες ζωής στις χώρες της Εγγύς Ανατολής και Αφρικής, τα απολυταρχικά θρησκευτικά καθεστώτα, οι συνακόλουθες διώξεις και δολοφονικές επιθέσεις έναντι

φυλετικών ομάδων από παραστρατιωτικές οργανώσεις κ.ο.κ., οδήγησαν μαζικά εκατομμύρια ανθρώπων εκτός των χωρών προέλευσης τους στην αναζήτηση μίας καλύτερης προοπτικής ζωής στην Ευρώπη.

Σύμφωνα με την Eurostat, το 2015 οι 28 χώρες-μέλη της ΕΕ έδωσαν άσυλο σε 252.230 ανθρώπους εκ των οποίων περίπου τα δύο τρίτα αφορούσαν πρόσφυγες και στους υπόλοιπους δόθηκε καθεστώς ανθρωπιστικής ή επικουρικής προστασίας (Eurostat 2015). Το ναυάγιο της Λαμπεντούζα, τον Απρίλιο του 2015, αποτέλεσε στιγμή - ορόσημο για την κινητοποίηση πολλών διεργασιών σε σχέση με τις πολιτικές αντιμετώπισης του προσφυγικού ζητήματος (Euro2Day 2015). Αποκορύφωμα αυτών των διεργασιών αποτέλεσε η συμφωνία ΕΕ –Τουρκίας¹⁰, που προέβλεπε το κλείσιμο των συνόρων της λεγόμενης «βαλκανικής οδού» με σκοπό την μείωση των ροών και την καλύτερη διαχείριση όσων βρίσκονταν ήδη στις επικράτειες των ευρωπαϊκών χωρών ως αιτούντες/ούσες άσυλο.

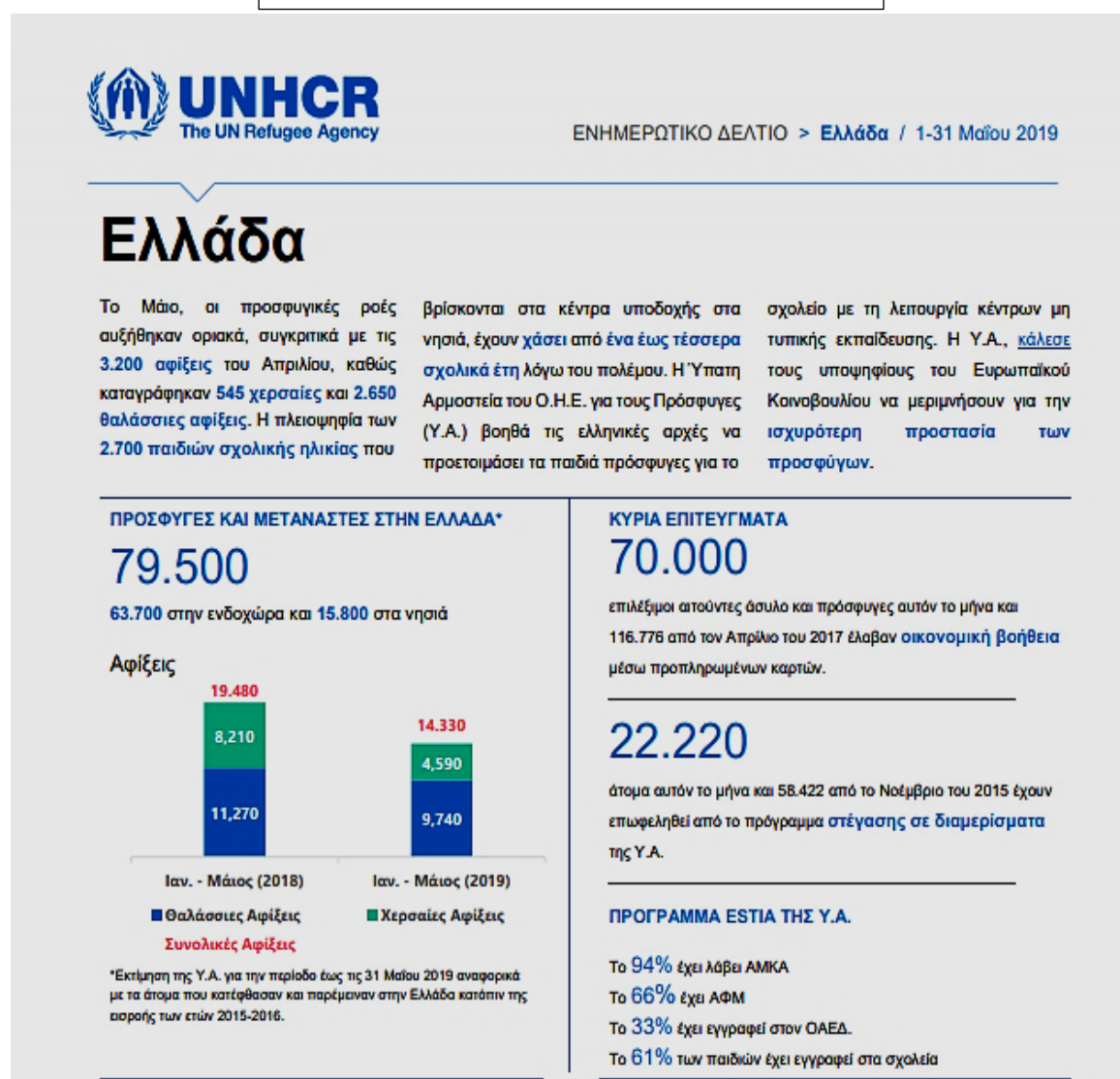
Μέχρι τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας που άρχισε να εφαρμόζεται από τις 20 Μαρτίου του 2016, χιλιάδες άνθρωποι προερχόμενοι από χώρες της Εγγύς Ανατολής και της Αφρικής, Πακιστάν, Μπαγκλαντές κ.α., διέρχονταν από την Ελλάδα για να μετεγκατασταθούν σε κάποια χώρα της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης. Η συμφωνία και το κλείσιμο των βόρειων συνόρων της Ελλάδας, εγκλώβισε πολλούς/ες διερχόμενους/ες ανθρώπους στη χώρα και έτσι η Ελλάδα από χώρα διέλευσης (ή και προσωρινής

¹⁰ Αναλυτικά για το τι προβλέπει η συμφωνία βλ. στο άρθρο: *Τι ορίζει η συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας - Όλο το κείμενο* (HuffPost Greece 2016)

παραμονής) μετατράπηκε σε χώρα ημι-μόνιμης (sic) εγκατάστασης, χωρίς περαιτέρω χρονικό προγραμματισμό παραμονής των προσφύγων.

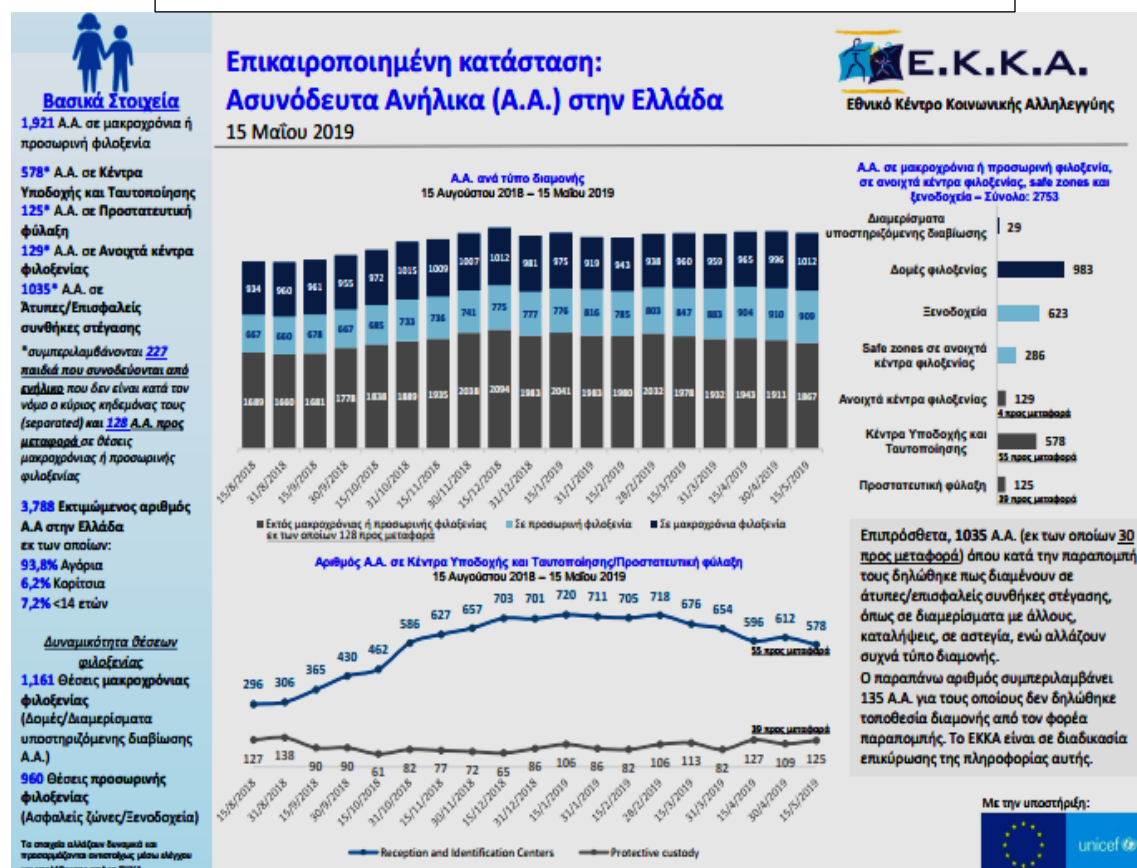
Σύμφωνα με τα επικαιροποιημένα δεδομένα της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (εφεξής Ύπατη Αρμοστεία), ο αριθμός των προσφύγων, των αιτούντων άσυλο και των ατόμων χωρίς ιθαγένεια στην Ελλάδα ανήλθε στις 79.500 στις αρχές Μαΐου του 2019 (Ύπατη Αρμοστεία 2019). Στις ίδιες πηγές αναφέρεται ότι 15.800 άνθρωποι βρίσκονται στα νησιά, ενώ 63.700 στην ηπειρωτική Ελλάδα. Από τον συνολικό πληθυσμό, μόνο οι 22.220 διαμένουν σε διαμερίσματα μέσω των προγραμμάτων της Ύπατης Αρμοστείας (πίνακας 1).

Πίνακας 1 | Ενημερωτικό Δελτίο της Ύπατης Αρμοστείας

Ανάμεσα σε αυτούς/ες, σύμφωνα με την επικαιροποιημένη κατάσταση του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης (UNHCR 2019), εκτιμάται ότι υπάρχουν 3.788 ασυνόδευτοι ανήλικοι στην Ελλάδα, εκ των οποίων μόλις 29 διαμένουν σε διαμερίσματα υποστηριζόμενης διαβίωσης, με 983 εξ αυτών να μένουν σε ξενώνες και άλλες δομές φιλοξενίας (983), 578 σε ΚΥΤ, ενώ 2753 μένουν σε ανοιχτά κέντρα φιλοξενίας, safe zones σε στρατόπεδα και ξενοδοχεία (πίνακας 2).

Πίνακας 2 | Επικαιροποιημένη κατάσταση του ΕΚΚΑ ασυνόδευτα ανήλικα

Το Ελληνικό κράτος, από την έναρξη των μεγάλων προσφυγικών ροών, υποδέχτηκε άνω του 1 εκατομ. ανθρώπων (Σάλτου 2018) χωρίς να διαθέτει τις απαραίτητες υποδομές στέγασης, ενώ το αρχικό επιχειρησιακό σχέδιο στήριξης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δεν προέβλεπε τίποτα άλλο πέραν της δημιουργίας “Hotspots” για την γρήγορη υποδοχή και ταυτοποίηση των ανθρώπων¹¹.

Από τις αρχές του 2016, και προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες στέγασης των ατόμων που παραμένουν στην Ελλάδα μετά την επιβολή συνοριακών περιορισμών

¹¹ Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη λειτουργία των Hotspots βλ.: Η προσέγγιση των «HOTSPOT» για τη διαχείριση των εξαιρετικών μεταναστευτικών ροών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2015)

κατά μήκος της διαδρομής των Δυτικών Βαλκανίων, δημιουργήθηκε στην ηπειρωτική χώρα ένας αριθμός προσωρινών στρατοπέδων προκειμένου να αυξηθεί η δυνατότητα διαμονής. Η ελληνική νομοθεσία προβλέπει τη δημιουργία διαφορετικών εγκαταστάσεων στέγασης. Το Υπουργείο Οικονομίας και το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής μπορούσαν, με από κοινού απόφαση, να δημιουργήσουν ανοικτές Δομές Προσωρινής Υποδοχής Αιτούντων Διεθνούς Προστασία, καθώς και ανοικτές Δομές Προσωρινής Φιλοξενίας για πρόσωπα που υπόκεινται σε διαδικασίες επαναπροώθησης ή των οποίων η επιστροφή έχει ανασταλεί. Παράλληλα, διατήρησαν τη λειτουργία 8 ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α.¹² στα οποία κατούνηταν όσοι/ες έφταναν χωρίς χαρτιά, βελτιώνοντας τις δομές προκειμένου να μπορούν να στεγάσουν οικογένειες και ανήλικα παιδιά. Σύμφωνα με την έκθεση του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες (εφεξής ΕΣΠ), δεν υπάρχει σαφής οδός παραπομπής ή επίσημος φορέας που λαμβάνει και συντονίζει τις αιτήσεις για τοποθέτηση σε αυτούς τους χώρους. Η τοποθέτηση γινόταν ανεπίσημα από το γραφείο του Υπουργού Μεταναστευτικής Πολιτικής μέχρι το Φεβρουάριο του 2018. Το κεντρικό επιχειρησιακό όργανο μετανάστευσης (ΚΕΠΟΜ), το οποίο άτυπα συντόνιζε την τοποθέτηση στα στρατόπεδα διέκοψε τη λειτουργία του από τα μέσα του 2017 (GCR 2018).

Η αρχική πρόβλεψη λειτουργίας των στρατοπέδων, όριζε ότι ο διερχόμενος πληθυσμός θα διέμενε εκεί για λίγους μήνες, προκειμένου να διενεργηθεί η καταγραφή τους από την υπηρεσία ασύλου, αλλά και η παροχή της απαραίτητης ιατρικής, φαρμακευτικής περίθαλψης και κατόπιν θα τοποθετούνταν σε καταλληλότερες στεγαστικές δομές. Οι υποδομές που διαθέτουν άλλωστε, δεν είναι κατάλληλες για μακροχρόνια διαμονή. Η γεωγραφική διασπορά τους, προέκυψε από την αξιοποίηση των διαθέσιμων εγκαταστάσεων παλαιών στρατοπέδων που θα μπορούσαν άμεσα να αξιοποιηθούν για τη λειτουργία των ΚΥΤ, αλλά και ως άτυπες δόμες προσωρινής διαμονής ανθρώπων που μεταφέρονται από τα νησιά στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Το θεσμικό καθεστώς λειτουργίας τους παραμένει ασαφές, καθώς είναι πολλοί οι φορείς, που είναι διαχειριστικά υπεύθυνοι (Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, κρατικές οργανώσεις όπως λ.χ. ΚΕΕΛΠΝΟ, διεθνείς και εγχώριοι μη κυβερνητικοί οργανισμοί). Ανάμεσα στις 25 δομές (βλ. πίνακα 3) που λειτουργούν στην ηπειρωτική χώρα, οι τρεις μόνο εγκαταστάσεις που επίσημα υπάγονται σε κρατικό έλεγχο είναι τα κέντρα φιλοξενίας στον Ελαιώνα, στο Σχιστό και στα Διαβατά. Επιπλέον, δεν υπάρχουν διαθέσιμα επίσημα στοιχεία σχετικά με τη χωρητικότητα αυτών

¹² Βλ. περισσότερα στοιχεία για τα υφιστάμενα ΠΡΟ.ΚΕ.ΚΑ. στο άρθρο: *Κράτηση η νέα τάση στη διαχείριση του προσφυγικού* (Ζώτου 2018)

των χώρων διαμονής και τα διαθέσιμα καταλύματα, με εξαίρεση τους τρεις προαναφερόμενους (GCR 2018).

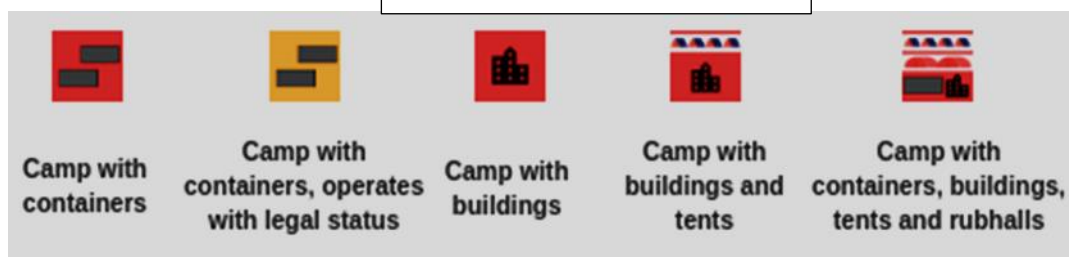
Πίνακας 3 | Ανοικτές Δομές Φιλοξενίας στην Ενδοχώρα

Sites	Estimated # of PoCs residing to Site:	Nationality Breakdown (%)				Age & Gender breakdown (%)		
		Syrian Arab Republic:	Iraq:	Afghanistan:	Other:	Men:	Women:	Children:
Alexandria	712	41%	28%	-	31%	43%	25%	32%
Andravidas	235	99%	1%	-	0%	28%	23%	49%
Diavata	816	28%	39%	19%	14%	32%	20%	48%
Doliana	115	57%	37%	-	6%	24%	24%	52%
Drama	328	50%	45%	-	5%	28%	20%	52%
Elefsina	127	91%	7%	-	2%	32%	26%	42%
Eleonas	1,470	31%	-	37%	32%	43%	23%	34%
Filipiada	487	51%	22%	21%	6%	28%	19%	53%
Kato Millia (Pieria Ktima Iraklis)	302	63%	20%	8%	9%	45%	20%	35%
Katsikas Ioanninon	437	46%	22%	16%	16%	33%	21%	46%
Kavala (Perigiali)	390	44%	33%	14%	9%	31%	21%	48%
Lagadikia	368	54%	35%	-	11%	43%	21%	36%
Larisa-Koutsochero	1,423	49%	21%	14%	16%	53%	34%	13%
Lavrio	248	53%	13%	10%	24%	44%	23%	33%
Malakasa	1,276	26%	17%	50%	7%	48%	16%	36%
Nea Kavala	765	46%	33%	5%	16%	42%	21%	37%
Oinofyta	596	73%	11%	13%	3%	40%	23%	37%
Ritsona	853	69%	15%	-	16%	42%	20%	38%
Schisto	819	21%	-	69%	10%	40%	21%	39%
Serres (KEGE)	649	1%	99%	-	0%	28%	27%	45%
Skaramagas port	1,918	57%	24%	10%	9%	41%	22%	37%
Thermopiles	518	72%	19%	-	9%	28%	22%	50%
Thiva (Sakiroglou)	804	33%	28%	27%	12%	47%	17%	36%
Veria (Armatolou Kokkinou)	311	68%	24%	-	8%	35%	26%	39%
Volos	143	53%	40%	-	7%	28%	20%	52%

Παρά τις εκτεταμένες διαμαρτυρίες των ανθρώπων που διαμένουν στα στρατόπεδα - αλλά και πλήθους εργαζόμενων μη κυβερνητικών οργανισμών (εφεξής ΜΚΟ) και αλληλέγγυων συλλογικοτήτων - για έλλειψη επαρκών υποδομών φροντίδας και των πολλαπλών κινδύνων για τη σωματική και πνευματική τους ακεραιότητα, δεν υπάρχει συστηματική πρόβλεψη για τη μετεγκατάσταση των ανθρώπων σε στεγαστικές δομές εντός των αστικών κέντρων (λ.χ. σε προγράμματα κοινωνικής κατοικίας), ούτε σχέδιο για το μελλοντικό τρόπο λειτουργίας των στρατοπέδων. Συνάμα, τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ δεν διστάζουν να επιβάλουν κυρώσεις στο ελληνικό κράτος μέσω του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για παραβιάσεις του άρθρου 3 της

ΕΣΔΑ¹³ λόγω της αδυναμίας των εθνικών αρχών να παρέχουν στους αιτούντες άσυλο επαρκείς συνθήκες διαβίωσης (GCR 2018), δεν μεριμνούν για έναν κοινό επιχειρησιακό σχεδιασμό για την μετάβαση αυτών των ανθρώπων σε άλλα κράτη – μέλη της Ευρώπης (τα οποία περιφρουρούν αυστηρά τις επικράτειές τους από την έλευση μεταναστευτικών πληθυσμών).

Πίνακας 4 | Τύποι εγκαταστάσεων

Μέσα στο 2017 έκλεισαν ορισμένα προσωρινά στρατόπεδα, μεταξύ των οποίων αυτό στο Ελληνικό στην Αθήνα και το Softex στη Βόρεια Ελλάδα, τα οποία κρίθηκαν ακατάλληλα για τη διαμονή. Ωστόσο, μετά από τέσσερα περίπου χρόνια από τότε που ανοίχτηκε ο δρόμος των μεγάλων προσφυγικών – μεταναστευτικών ροών, τα στρατόπεδα εξακολουθούν να αποτελούν την κύρια δομή στέγασης και λήψης υπηρεσιών ιατρικής φροντίδας, νομικών υπηρεσιών και κοινωνικών παροχών τόσο για τους νεοεισερχόμενους/ες που τοποθετούνται στα ΚΥΤ, όσο και για τους μακροχρόνια διαμένοντες/ουσες στα στρατόπεδα της ενδοχώρας.

Η προσωρινότητα της λειτουργίας τους φαίνεται τελικά να αφορά μόνο στο ζήτημα της ανάληψης διοικητικής ευθύνης, αλλά και πολιτικής βούλησης για την κατάρτιση ρεαλιστικού σχεδιασμού για την ένταξη των ανθρώπων στις πόλεις με εξασφάλιση πρόσβασης στην εκπαίδευση και την εργασία ή την ασφαλή μετεγκατάστασή τους σε άλλη χώρα της Ευρώπης. Οι ευθύνες αυτές μετακυλίνονται, από την μία αρμόδια αρχή στην άλλη (από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και την Commission στο Ελληνικό κράτος, από τις τοπικές και περιφερειακές αρχές στις διεθνείς και εγχώριες ΜΚΟ και στην Ύπατη Αρμοστεία). Παράλληλα, με τον κίνδυνο αστεγίας να είναι διαρκής, τα στρατόπεδα φαντάζουν όλο και περισσότερο ως η μοναδική επισφαλής – ασφαλής (sic) επιλογή.

¹³ ECtHR, F.H. v. Greece, Application No 78456/11, Judgment of 31 July 2014; A.I.K. v. Greece, Application No 63542/11, Judgment of 11 March 2015; Amadou v. Greece, Application No 37991/11, Judgment of 4 February 2016; S.G. v. Greece, Application No 46558/12, Judgment of 18 May 2017 (GCR1 2018).

II. Θεματικές ενότητες – ανάλυση

**το στρατόπεδο ως καταφύγιο: οι μόνιμοι -
προσωρινοί «ασφαλείς παράδεισοι»**

Το ζήτημα της στέγασης του πληθυσμού που παραμένει στην Ελλάδα (στο σύνολό του – πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο), είναι ιδιαίτερα επίμαχο, καθώς πολλοί/ες αιτούντες/ούσες διεθνούς προστασίας όταν φθάνουν στη χώρα μπορεί να διαβιούν ως άστεγοι/ες για μεγάλο διάστημα της διαμονής τους. Οι εικόνες από το 2015, με τους ανθρώπους να κοιμούνται στην πλατεία Βικτωρίας και στις προβλήτες του Πειραιά είναι ακόμη νωπές, ενώ παράλληλα «ξυπνούν» και την ιστορική μνήμη μέσω των αντίστοιχων εικόνων των άστεγων εκτοπισμένων Ελλήνων/ίδων μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922.

1^η εικόνα | Πλατεία Βικτωρίας 2015, 2^η εικόνα | δρόμος της Αθήνας 1922

Ο Ι.Κ. (20 ετών), αιτών άσυλο από το Πακιστάν έφτασε στην Ελλάδα το 2017, όντας ανήλικος, χωρίς την οικογένειά του. Για να έρθει στην Ελλάδα διέσχισε τα σύνορα του Έβρου και στη συνέχεια ταξίδεψε με τρένο στην Αθήνα. Στο παρακάτω απόσπασμα αφηγείται την εμπειρία του από τις πρώτες μέρες άφιξής του:

...και μετά έφτασα στην Αθήνα...Έφτασα πολύ πρωί και από εκείνη την ώρα έψαχνα για ένα internet café γιατί δεν είχα κινητό μαζί μου - μου το έκλεψαν - και ήθελα να μιλήσω στους γονείς μου...έψαχνα λοιπόν από τις 5 το πρωί και τελικά στις 9 κατάφερα να βρω ένα στη Βικτώρια καιμίλησα με τον πατέρα μου και τον ενημέρωσα ότι είμαι στην Αθήνα. Μετά στην Αθήνα έψαχνα κάπου να μείνω...βασικά μόλις έφτασα εδώ το όνειρό μου κατέρρευσε...ένοιωθα ότι όλα είχαν τελειώσει...πήγα στη Βικτώρια και δεν είχα μέρος να μείνω...πήγαινα στην Εκκλησία το βράδυ για να κοιμάμαι και τα πρωινά πήγαινα σε ένα κέντρο ημέρας...εκεί τρώγαμε, κάναμε μπάνιο και μπορούσα να κοιμηθώ...ήμουν κάθε μέρα από τις 12 έως τις 6...

Η παραπάνω αφήγηση αναδεικνύει τη δυσκολία εύρεσης στέγασης, αλλά και το αίσθημα απελπισίας που τη συνοδεύει όπως αποτυπώνεται στη φράση του Ι.Κ. «το όνειρό μου κατέρρευσε...όλα είχαν τελειώσει». Στην ίδια κατάσταση μπορεί να περιέλθουν όλοι/ες όσοι/ες εισέρχονται στην Ελλάδα χωρίς χαρτιά και δεν περνούν από τις διαδικασίες ταυτοποίησης ενός ΚΥΤ, προκειμένου να καταγραφούν επίσημα ως αιτούντες άσυλο και να τοποθετηθούν σε μια στεγαστική δομή, καθώς η παροχή καταλύματος είναι πρωτίστως

συνδεδεμένη με τη διαδικασία καταγραφής και ταυτοποίησης που διενεργείται κατά την είσοδο των ανθρώπων στη χώρα.

Σε ένα άλλο σημείο της αφήγησης του Ι.Κ. μαθαίνουμε για την διαδικασία που ακολούθησε για την εξεύρεσης στέγης, αλλά και πως για εκείνον το στρατόπεδο λειτούργησε ως ένα καταφύγιο μπροστά στην επισφάλεια της ζωής στο δρόμο:

...Μετά από 10 ημέρες που κοιμόμουν στο δρόμο...βρήκα έναν φίλο του πατέρα μου, που με πήρε μαζί του στο σπίτι του...ε από εκεί και μετά άρχισε ξανά η ζωή μου...μετά από δύο μέρες μου έστειλαν όλα τα χαρτιά μου σε mail και τα πήρα και πήγα στην Υπηρεσία Ασύλου, στην Κατεχάκη και πήρα μία κάρτα για μία εβδομάδα άδεια διαμονής στην Ελλάδα γιατί δεν είχα μέρος να μείνω... μετά πήρα ένα χάρτη από ένα Κέντρο Ημέρας και άρχισα να ψάχνω όλες τις οργανώσεις για να βρω ένα μέρος να κοιμάμαι...τελικά επειδή τότε ήμουν ανήλικος μια οργάνωση μου όρισε έναν επίτροπο, ο οποίος μου είπε ότι υπάρχουν θέσεις στη Μαλακάσα, στο Σκαρμαμαγκά και στον Ελαιώνα. Και πήγα στο safezone του Σκαρμαμαγκά και βρήκα μία κυρία που μιλήσε rashtun και μου είπε ότι εκεί η safezone είναι γεμάτη, αλλά θα ψάξει εκείνη στέγη για εμένα...και βρήκε στον Ελαιώνα...τότε δεν ήξερα ότι θα έμενα εκεί για ένα χρόνο και ένιωσα τεράστια ανακούφιση...

Τα στρατόπεδα αποτελούν «ασφαλή παράδεισο» - όπως τα αποκαλεί σκωπτικά ο Bauman (Bauman, 2017, 65) - για πολλούς ασυνόδευτους ανηλίκους¹⁴ που έρχονται στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat περισσότεροι από 2.600 ασυνόδευτοι ανήλικοι ζήτησαν άσυλο στην Ελλάδα το 2018, αριθμός που αποτελεί τον τρίτο υψηλότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μετά τη Γερμανία, την Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο (ΑΠΕ-ΜΠΕ 2019). Οι ανήλικοι που φτάνουν στα στρατόπεδα τοποθετούνται στις αποκαλούμενες ζώνες ασφαλείας (safezones) που βρίσκονται σε διαχωρισμένους τομείς εντός των στρατοπέδων.

Σύμφωνα με την έκθεση του Δικτύου για τα Δικαιώματα του Παιδιού οι συγκεκριμένες δομές φιλοξενίας ακόμα δεν έχουν θεσμοθετηθεί επισήμως από το ελληνικό κράτος παρά το γεγονός ότι λειτουργούν σε ορισμένες ανοικτές δομές φιλοξενίας, όπως αυτή του Ελαιώνα σχεδόν τρία χρόνια (NCR 2018). Παράλληλα, ενώ σύμφωνα με τις τυποποιημένες διαδικασίες λειτουργίας τους η παραμονή των ανηλίκων δεν θα πρέπει να ξεπερνάει τις δώδεκα εβδομάδες, στην πράξη δεν τηρείται η καθορισμένη διάρκεια παραμονής αφού δεν υπάρχουν αρκετοί χώροι στέγασης εκτός του στρατοπέδου και η παραμονή τους εκεί παρατείνεται συνήθως, μέχρι την ενηλικίωσή τους. Όπως αναφέρει και ο Ι.Κ. στην αφήγησή του, όταν κατάφερε να βρει κατάλυμα στο στρατόπεδο του Ελαιώνα ένιωσε ανακούφιση, καθώς τότε δεν μπορούσε να αντιληφθεί ότι η διαμονή του

¹⁴ Με τον όρο «ασυνόδευτος ανήλικος» νοείται το πρόσωπο ηλικίας κάτω των 18 ετών, το οποίο φθάνει στο έδαφος ενός κράτους χωρίς να συνοδεύεται από ενήλικο υπεύθυνο για αυτόν σύμφωνα με το νόμο ή την πρακτική του οικείου κράτους υποδοχής και για όσο χρόνο κανένας ενήλικος δεν ασκεί στην πράξη την επιμέλειά του. Ως ασυνόδευτος λογίζεται και ο ανήλικος που εγκαταλείπεται ασυνόδευτος μετά την είσοδό του στο έδαφος του κράτους υποδοχής.

εκεί θα παρατεινόταν για ένα χρόνο. Ο λόγος που μετακινήθηκε από το στρατόπεδο ήταν διότι έκλεισε τα 18 έτη.

Για έναν νεαρό πρόσφυγα που βρίσκεται στην Ελλάδα χωρίς την οικογένειά του, το πέρασμα στην ενηλικίωση είναι μία εμπειρία που πρωτίστως σηματοδοτείται από μεγάλες αλλαγές στο καθεστώς θεσμικής προστασίας. Οι νέοι/ες ενήλικες παύουν να βρίσκονται σε καθεστώς επιτροπείας¹⁵, ενώ η παραμονή τους σε safezones, προστατευόμενα διαμερίσματα ή ξενώνες ασυνόδευτων ανηλίκων τερματίζεται. Σε αυτές τις περιπτώσεις, μικρό μέρος του πληθυσμού μετεγκαθίσταται σε κάποιο διαμέρισμα εντός του αστικού ιστού. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι νέοι/ες ενήλικες πρέπει να προετοιμαστούν για τη μετάβασή τους σε κάποιο (άλλο) στρατόπεδο, εκτός του χώρου προστατευόμενης διαμονής και η μετακίνηση τους γίνεται με βάση τις κενές θέσεις. Ακολουθεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της μετάβασης:

...Όταν έκλεισα τα 18 μου είπαν ότι δεν μπορώ να μένω πλέον εκεί (σ.σ. ξενώνας ασυνόδευτων ανηλίκων στο Μεταξουργείο) και με ρώτησαν που θα ήθελα να πάω...εγώ τους είπα ότι θα προτιμούσα να μένω σε διαμέρισμα στην Αθήνα...είχα ξεκινήσει και Γερμανικά τότε στο Γερμανικό Ινστιτούτο και ήθελα να μείνω στην Αθήνα...είτε σε σπίτι, είτε σε camp δεν με ένοιαζε αρκεί να είμαι στην Αθήνα...αλλά εκείνοι μου είπαν ότι θα πάω στη Ριτσώνα μαζί με τον φίλο μου που επίσης ενηλικιώθηκε και θα με ειδοποιήσουν αν βρουν σπίτι για εμένα...αλλά δεν βρέθηκε κάτι...δεν υπήρχαν μου είπαν σπίτια στην Αθήνα και αν έμενα εδώ θα ήμουν στο δρόμο...και από Αθήνα βρέθηκα στο πουθενά...αν θες να πας στην κοντινότερη πόλη από το camp πρέπει να περπατήσεις μισή ώρα για να φτάσεις στη στάση λεωφορείου.

Η περίπτωση του νεαρού Α. Μ., προερχόμενου από τη Συρία, που έφτασε στην Ελλάδα μόνος του όντας ανήλικος, είναι μία από τις πολλές περιπτώσεις νέων που όταν ενηλικιώθηκαν χρειάστηκε να διακόψουν τις όποιες διαδικασίες ένταξης (εν προκειμένω την προετοιμασία για τη μετάβαση του στη Γερμανία, μαθαίνοντας τη γλώσσα) και να μετεγκατασταθούν σε μέρη μακριά από την πόλη. Ο Α.Μ., από το κέντρο της Αθήνας και από το ασφαλές περιβάλλον ενός ξενώνα, όπου διέμενε με άλλους 19 εφήβους, μετακινήθηκε στο στρατόπεδο της Θήβας που είναι μια εγκατάσταση στρατοπέδου που βρίσκεται εντός βιομηχανικής ζώνης, αρκετά χιλιόμετρα μακριά από αστική περιοχή και εκείνη την περίοδο στέγαζε 1000 ανθρώπους. Αυτή η απόφαση ανέστειλε τις προηγούμενες προσπάθειες του για να ενταχθεί μέσω της συμμετοχής του στο σχολείο και

¹⁵ Η επιτροπεία ανηλίκων είναι ένας θεσμός οικογενειακού δικαίου που έχει σκοπό την προστασία του ανηλίκου που δεν τυγχάνει “προστασίας” από τους γονείς του, με τρόπο ώστε να υπάρχει κατά κάποιον τρόπο υποκατάσταση της οικογένειας. Οι σχετικές περί επιτροπείας διατάξεις των άρθρ. 1589-1654 Α.Κ. περιλαμβάνονται στο δέκατο τέταρτο (14ο) κεφάλαιο του Αστικού Κώδικα. Η επιτροπεία παρέχεται σε όλους τους ασυνόδευτους ανηλικούς που φτάνουν στην Ελλάδα, ενώ ο επίτροπος αναλαμβάνει να υποστηρίξει τους ανηλικούς σε θέματα στέγασης και κάλυψης βασικών αναγκών, ένταξης στην εκπαίδευση και μεσολάβηση για νομική υποστήριξη.

της εκμάθησης γερμανικών, ωστόσο δεν μπορούσε παρά να την αποδεχτεί μπροστά στον κίνδυνο να «είναι στο δρόμο».

Η κατάσταση εγκλεισμού που βιώνουν πολλοί άνθρωποι φτάνοντας στην Ελλάδα μην έχοντας τη δυνατότητα ελεύθερης μετακίνησης στις χώρες της επιλογής τους, σε συνδυασμό με τον κίνδυνο να βρεθούν χωρίς κατάλυμα, καθιστά τα στρατόπεδα αναγκαία επιλογή στέγασης. Μπροστά στους κινδύνους με τους οποίους μπορεί να έρθει αντιμέτωπη μια οικογένεια προσφύγων ή όπως είδαμε ένας ασυνόδευτος ανήλικος διαβιώντας άστεγοι/ες ή βρισκόμενοι/ες αντιμέτωποι/ες με εκμεταλλευτικά δίκτυα (διακινητών, εμπορίας ανθρώπων, πορνείας), το στρατόπεδο παρότι αποκομμένο από τον αστικό ιστό, φαντάζει όντως ως ένας «ασφαλής παράδεισος».

Στην *Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη* που είχε ανακοινωθεί από το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής τον Ιούλιο του 2018¹⁶, μεταξύ των προτεινόμενων μέτρων για την ενίσχυση της ένταξης του πληθυσμού στα αστικά κέντρα ήταν: 1. η αναβάθμιση και επέκταση του προγράμματος στέγασης και χρηματικής βοήθειας αιτούντων διεθνούς προστασίας σε διαμερίσματα¹⁷, που έχει ως στόχο την επέκταση των υφιστάμενων προγραμμάτων στέγασης σε διαμερίσματα σε περισσότερους Δήμους, 2. η υπαγωγή δικαιούχων διεθνούς προστασίας σε προγράμματα στέγασης με ταυτόχρονη παροχή οικονομικού βοηθήματος. Αυτή η δέσμη μέτρων θα μπορούσε να αποτελέσει σημαντική αφετηρία για τη μετάβαση των ανθρώπων που ζουν σε απομακρυσμένους χώρους σε διαμερίσματα εντός των πόλεων, αλλά και τη μετεγκατάσταση των νέων που ενηλικιώθηκαν σε ασφαλές περιβάλλον κατοικίας που θα μπορούσε να τους επιτρέψει τη συνέχιση των διεργασιών ένταξης.

Ωστόσο, στις 29 Φεβρουαρίου του 2019 κυκλοφόρησε η είδηση για το σταδιακό τερματισμό της φιλοξενίας και της οικονομικής υποστήριξης όσων έχουν λάβει θετική απάντηση στο αίτημα ασύλου, ξεκινώντας από όσες και όσους αναγνωρίστηκαν ως πρόσφυγες πριν από τον Αύγουστο του 2017. Εκείνοι/ες που αντιτάχθηκαν στην απόφαση του υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής μαζί με εργαζόμενους σε ΜΚΟ, προχώρησαν σε απεργιακές κινητοποιήσεις στο κέντρο της Αθήνας τον Μάρτιο και τον Απρίλιο, με αίτημά τους την παύση της διαδικασίας. Στα τέλη Μαΐου του 2019, επρόκειτο να εφαρμοστεί η αποχώρηση αναγνωρισμένων προσφύγων από τις δομές στέγασης σε στρατόπεδα, αλλά και από τα διαμερίσματα του προγράμματος «Εστία»¹⁸, μετά από

¹⁶ Βλ. Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής (*Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη 2018*)

¹⁷ Μέσα από το Πρόγραμμα στήριξης έκτακτης ανάγκης για την ένταξη και την κατοικία «Εστία», της Ύπατης Αρμοστείας

¹⁸ Έως την 28η Μαΐου 2019, 25.213 θέσεις στέγασης έχουν δημιουργηθεί για πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο από την Ύπατη Αρμοστεία μέσα από το «Εστία», όπου στεγάζουν 22,573 ανθρώπους σε διαμερίσματα και

απόφαση του υπουργείου (Hosseini 2019). Εκπρόσωποι του υπουργείου αναφέρουν ότι αυτό που γίνεται αφορά σε ένα μέρος των αναγνωρισμένων προσφύγων (204 άτομα σε πρώτη φάση), που κατοικούν στις δομές για μεγάλο διάστημα και θα πρέπει να αποχωρήσουν, προκειμένου να υπάρξει χώρος για να στεγαστούν αιτούντες άσυλο που θα έρθουν από τα νησιά (Αλιπράντη 2019).

Η Ζ.Η. (19 ετών) και η οικογένειά της ήρθαν στην Ελλάδα το 2016 από το Αφγανιστάν και έκτοτε διαμένουν στο στρατόπεδο του Σχιστού. Στο απόσπασμα που ακολουθεί διηγείται την εμπειρία της από τη συνάντηση με τη διαχειριστική αρχή του στρατοπέδου όπου και της ανακοινώθηκε η έξωσή τους:

...Μας είπαν ότι τώρα εσείς δεν είστε πια αιτούντες άσυλο...είστε σαν τους Έλληνες, έχετε τα ίδια δικαιώματα και άρα θα σταματήσουν να μας δίνουν χρήματα και υποστήριξη...πρέπει να βρούμε μόνοι μας σπίτι και δουλειά...πώς θα τα κάνουμε όλα αυτά μόνοι μας; Οι γονείς μου δεν μιλάνε ελληνικά ακόμα...Εγώ δεν ξέρω πως θα γίνει όλο αυτό...πήγα σε κοινωνικό λειτουργό για να κάνουμε αίτημα στέγασης, αλλά μόλις τους είπα ότι θα πάρω διαβατήριο μου είπαν ότι δεν μπορούν να κάνουν τίποτα...η μόνη λύση είναι ένα άλλο camp ή να φύγουμε από την Ελλάδα.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, η ανακοίνωση της έξωσης εκτελείται χωρίς περαιτέρω σχεδιασμό, ενώ στη συγκεκριμένη περίπτωση γίνεται με ιδιαίτερη αναληγσία και χωρίς καμία καθοδήγηση για τα επόμενα βήματα σχετικά με τους τρόπους που μπορεί να εργαστεί η ίδια και οι γονείς της στην Ελλάδα. Η Ζ.Η. έχει μάθει να μιλάει και να γράφει πολύ καλά ελληνικά και φοιτούσε στο διαπολιτισμικό λύκειο του Ελληνικού, στη Β' λυκείου. Στόχος της ήταν να τελειώσει το λύκειο και να δώσει πανελλαδικές εξετάσεις για να εισαχθεί σε ελληνικό πανεπιστήμιο. Μετά την ανακοίνωση της απόφασης έξωσης από το Σχιστό, η Ζ.Η. διέκοψε το σχολείο και σήμερα αναζητά με την οικογένειά της στέγη σε ένα άλλο στρατόπεδο στην Αττική και στην περίπτωση που δεν καταφέρουν να βρουν προγραμματίζουν τη μετεγκατάστασή τους στη Γερμανία.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα αρμοδίου του υπουργείου μεταναστευτικής πολιτικής, η απόφαση αυτή θα έπρεπε να είναι αναμενόμενη καθώς: «...το πρόγραμμα στέγασης, από την αρχή προοριζόταν μόνο για τους αιτούντες άσυλο. Άρα, οι έχοντες άσυλο θα πρέπει να περάσουν στην επόμενη φάση, δηλαδή στην ένταξη, δεν μπορούν να είναι στο περιθώριο της κοινωνίας» (Αλιπράντη 2019). Με την τελευταία φράση καταδηλώνεται ότι οι αιτούντες/ούσες άσυλο που μπορεί να διαμένουν για δύο και περισσότερα χρόνια στην Ελλάδα, ζούν στο περιθώριο των θεσμών της κοινωνίας. Συνάμα ο ισχυρισμός του ότι «πρέπει να περάσουν στη φάση της ένταξης» όταν γίνεται με αφορμή τις ομαδικές εξώσεις

κτίρια, ενώ μέρος της ενίσχυσης που λαμβάνουν αποτελεί και η οικονομική βοήθεια με χορήγηση προπληρωμένων κάρτων. Οι δικαιούχοι του οικονομικού βοηθήματος έως το Μάρτιο του 2019 ανέρχονται στους 69052 (ESTIA 2019). Το ποσό που λαμβάνει ένας ενήλικας είναι 150 ευρώ, ενώ για κάθε ανήλικο τέκνο λαμβάνει 70 ευρώ.

από στεγαστικές δομές, φαίνεται να υπαινίσσεται ότι οι κοινωνικές παροχές αναστέλλουν τις διεργασίες ένταξης και παθητικοποιούν τους λήπτες αυτών των υπηρεσιών. Η περίπτωση της Ζ.Η. διαψεύδει όλα τα λεγόμενα του εκπροσώπου του υπουργείου, καθώς παρότι κατοικούσε στο περιθώριο της πόλης, κατάφερε να πραγματοποιήσει επιτυχώς την ένταξή της σε δομές της ελληνικής κοινωνίας. Αυτή η πορεία ένταξης διεκόπη με την απόφαση της έξωσης.

Σχετικά με τα μέτρα οικονομικής υποστήριξης των αναγνωρισμένων προσφύγων που θα απομακρυνθούν από τα διαμερίσματα, οι αρμόδιοι του υπουργείου ενημερώνουν ότι η επιδότηση θα συνεχίσει μόνο για ένα τρίμηνο. Επιπλέον, «...θα ενταχθούν κατά προτεραιότητα σε επιδοτούμενο οκτάμηνο πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης [...] ενώ από την 1^η Ιουνίου δρομολογείται το πρόγραμμα «Helios 2» που περιλαμβάνει ενταξιακές δράσεις κι εξάμηνη επιδότηση ενοικίου για μόλις 5.000 πρόσφατα αναγνωρισμένους πρόσφυγες» (Αντωνόπουλος 2019).

Η Mahdia Hosseini, αρχισυντάκτρια της εφημερίδας «Αποδημητικά Πουλιά» και πρόσφυγας από το Αφγανιστάν σε πρόσφατο άρθρο της αντιτάσσεται με την απόφαση του υπουργείου και δεν θεωρεί ότι τα μέτρα που λαμβάνονται ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες του πληθυσμού. Κατά την ίδια η απόφαση αυτή μπορεί να έχει καταστροφικές επιπτώσεις τόσο για τη ζωή των προσφύγων, όσο και για την ελληνική κοινωνία:

«...Είμαι αντίθετη σε αυτή την απόφαση επειδή πιστεύω ότι αν δεν βρούμε δουλειά και ένα μέρος να κοιμηθούμε, σε μια χώρα που αγωνίζεται με ποσοστό ανεργίας άνω του 20%, θα καταλήξουμε στο Πεδίον του Αρεως, στη Βικτώρια και στις άλλες πλατείες της πόλης...Πολλοί θα στραφούν σε εγκλήματα όπως η κλοπή ή στην πορνεία. Ετσι, θα δημιουργηθεί μια νοσηρή ατμόσφαιρα την οποία θα καπηλευτούν Έλληνες κακοποιοί, αφού θα είναι πολύ εύκολο να κατηγορηθούν οι αλλοδαποί για όλα αυτά τα εγκλήματα. Η επίδραση στην ελληνική κοινωνία θα είναι μόνο αρνητική» (Hosseini 2019).

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι οι όποιες αποφάσεις λαμβάνονται περί στεγαστικής και κοινωνικής ένταξης δεν είναι θεμελιωμένες στις πραγματικές ανάγκες του πληθυσμού που βρίσκεται στην Ελλάδα, καθώς δεν οργανώνονται στη βάση ενός μακροπρόθεσμου σχεδιασμού, αλλά με λογική «κατεπείγοντος». Αυτές οι αποφάσεις καθορίζονται από την εκάστοτε ροή χρηματοδοτήσεων και αποφάσεων της ΕΕ, καθώς το συγκεκριμένο επίμαχο μέτρο «επέβαλε» η Κομισιόν, όταν τέθηκε ζήτημα χρηματοδότησης

για τη συνέχιση των στεγαστικών προγραμμάτων¹⁹. Δεν είναι λίγες οι φορές, άλλωστε που στο παρελθόν οι Έλληνες αξιωματούχοι της κυβέρνησης παραδέχτηκαν την αδυναμία χάραξης εθνικής πολιτικής για το προσφυγικό, λόγω των παρεμβάσεων της ΕΕ και της Τουρκίας²⁰. Σε ανάλογες περιπτώσεις αδυναμίας ανταπόκρισης στις στεγαστικές ανάγκες του πληθυσμού είχε εξαγγελθεί επεναλειτουργία στρατοπέδων που είχαν κλείσει.

Με φόντο αυτές τις εξελίξεις και παρά τις συνεχείς διαμαρτυρίες των ανθρώπων που διαμένουν για μεγάλο διάστημα σε στρατόπεδα, η δυνατότητα παραμονής στο χώρο του στρατοπέδου μπρος στο φόβο της έξωσης φαντάζει ως η μοναδική βιώσιμη λύση. Όπως επισημαίνει ο Ε.Σ. (21 ετών) αιτών άσυλο από Αφγανιστάν, ο περισσότερος κόσμος επιλέγει να παραμείνει στα στρατόπεδα παρά να εγκατασταθεί σε διαμερίσματα και να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο να μείνει χωρίς σπίτι:

...Ο κόσμος προτιμάει να μείνει στο camp. Δεν είναι εύκολο να μείνεις σε διαμερίσματα...υπάρχουν περιορισμοί...ας πούμε μπορείς να μείνεις μόνο για έξι μήνες και μετά θα πρέπει να μπορείς να βρεις δουλειά και δικό σου εισόδημα για να ζήσεις και αυτό δεν είναι εφικτό για τους ανθρώπους...και με εμάς το ίδιο έγινε...υπογράψαμε συμβόλαιο στην αρχή ότι θα είμαστε μόνο για έξι μήνες αφού πάρουμε το άσυλο...μετά από αυτό έχουμε μόνο 6 μήνες καιρό για να βρούμε εισόδημα και τρόπο να ζήσουμε...είμαστε τέσσερα άτομα στην οικογένεια μου και ο πατέρας μου δεν μπορεί να εργαστεί ακόμα λόγω του ατυχήματος που είχε στο πόδι...θα δούμε τι θα γίνει όταν έρθει αυτή η ώρα...

36

- Θεωρείς ότι δεν υπάρχουν αρκετά διαμερίσματα για όλους;

- Δεν ξέρω, αλλά ακόμα και αν υπάρχουν ο κόσμος προτιμάει να μείνει στο camp για το λόγο που σου εξήγησα πριν...είναι δωρεάν και μπορούν να μείνουν εκεί για όσο καιρό θέλουν...δεν θα τους πει κάποιος μετά από έξι μήνες "να φύγεις"...τα camps θα παραμείνουν, ενώ τα διαμερίσματα κάποια στιγμή θα σταματήσουν...

Ο Ε.Σ. δεν έχει ακόμη αναγνωριστεί ως πρόσφυγας, αλλά γνωρίζει ότι σύντομα θα λάβει θετική απάντηση από την υπηρεσία ασύλου. Δεδομένης της επιθυμίας του, αλλά και της οικογένειάς του να παραμείνουν στην Ελλάδα, υπό άλλες συνθήκες αυτή η απόφαση θα ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκή. Στην παρούσα φάση τους γεμίζει αβεβαιότητα και αγωνία. Αυτή η γενικευμένη αβεβαιότητα, αλλά και η μονιμότητα που φαίνεται να αποκτούν οι προσωρινές δομές των στρατοπέδων, είναι που εν τέλει τους αποδίδει το χαρακτήρα του καταφυγίου.

¹⁹ Βλ. Έξωση προσφύγων από τις δομές φιλοξενίας: Θα τους ξαναδούμε να κοιμούνται στον δρόμο; (Αντωνόπουλος 2019)

²⁰ Βλ. «Τουρκία και Ε.Ε. δεν μας αφήνουν να φέρουμε πρόσφυγες στην ενδοχώρα» (Αγγελίδης 2018)

το στρατόπεδο ως «υπηρεσία ταυτοποίησης»...

Μέχρι το 2015, οι επίσημες και ανεπίσημες πολιτικές των κρατών υποδοχής, λάμβαναν υπόψη κυρίως τα δεδομένα της εγχώριας οικονομίας και της αγοράς εργασίας προκειμένου να διαμορφώσουν την εισροή και τα χαρακτηριστικά της. Σύμφωνα με τη Λίνα Βεντούρα (2011), δεν είναι λίγες οι φορές που τα ευρωπαϊκά κράτη παρότι υιοθετούσαν πολιτικές για τον περιορισμό των εισροών, παράλληλα ενθάρρυναν την έλευση μέσω της ζήτησης φτηνής και ευέλικτης εργατικής δύναμης (Βεντούρα 2011, 16). Το μεταναστευτικό φαινόμενο από το 2015 και έπειτα, απέκτησε άλλες διαστάσεις δεδομένων των μαζικών χαρακτηριστικών της εξαναγκασμένης μετακίνησης πληθυσμών προερχόμενων από εμπόλεμες περιοχές, σε συνδυασμό με την αύξηση των ροών από χώρες της Αφρικής και της Ασίας, που επέφεραν με τη σειρά τους δυσκολίες στον έλεγχο των συνόρων.

Προκειμένου να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο των μαζικών εισροών, τα ευρωπαϊκά κράτη διαμόρφωσαν στρατηγικές υποδοχής και απόδοσης νομικού καθεστώτος, θεμελιωμένες στο καθεστώς της έκτακτης ανάγκης, οι οποίες τοποθετήθηκαν στις δομές πρώτης υποδοχής των συνόρων. Κυρίως, λοιπόν, εστίασαν στην παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας και την περίθαλψη των θυμάτων πολέμου (την κεντρική διαχείριση των οποίων ανέλαβαν διεθνείς κυρίως ΜΚΟ σε συνεργασία με εγχώριους οργανισμούς και τα κράτη υποδοχής), ενώ καταρτίστηκαν νέα κριτήρια για την αξιολόγηση της ευαλωτότητας του πληθυσμού, προκειμένου να αξιολογηθούν τα αιτήματά τους για χορήγηση ασύλου ή επικουρικής προστασίας και άδειας παραμονής ή μετεγκατάστασης σε άλλη χώρα.

Οι τελευταίες διαδικασίες που αποτελούν αρμοδιότητες της εθνικής υπηρεσίας ασύλου, στην Ελλάδα, αποκεντρώθηκαν από την κεντρική υπηρεσία ασύλου με τη δημιουργία 23²¹ περιφερειακών γραφείων της υπηρεσίας και αυτοτελών κλιμακίων ασύλου για την ταχεία εξέταση αιτήσεων διεθνούς προστασίας, που υποστηρίζονταν από τα γραφεία υπηρεσιών πρώτης υποδοχής. Τόσο οι υπηρεσίες ανθρωπιστικής βοήθειας, όσο και οι υπηρεσίες πρώτης καταγραφής και ταυτοποίησης τοποθετήθηκαν εντός των ΚΥΤ στα νησιωτικά αλλά και τα βόρεια σύνορα της Ελλάδας, σε ορισμένα στρατόπεδα της ενδοχώρας, αλλά και στα ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α για όσους/ες εισέρχονταν στη χώρα χωρίς χαρτιά.

Η διαδικασία για την υποβολή αιτήματος ασύλου περιλαμβάνει τη συγκέντρωση πλήθους βιομετρικών δεδομένων, τα οποία καταχωρούνται σε μία κεντρική Ευρωπαϊκή βάση δεδομένων. Σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα της υπηρεσίας ασύλου:

²¹ Βλ. [εδώ](#) (Υπηρεσία Ασύλου 2015)

Όταν υποβάλετε την αίτηση διεθνούς προστασίας, θα φωτογραφηθείτε και θα ληφθούν τα δακτυλικά σας αποτυπώματα, καθώς και των μελών της οικογένειάς σας που είναι άνω των 14 ετών. Τα δακτυλικά αποτυπώματα θα εισαχθούν στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Βάση EURODAC, και σε περίπτωση που έχετε υποβάλει αίτηση διεθνούς προστασίας σε άλλο κράτος της Ευρώπης που εφαρμόζει τον Κανονισμό «Δουβλίνο III», ενδέχεται να μεταφερθείτε εκεί για να εξετασθεί η αίτησή σας.

Θα πρέπει να παραδώσετε τα ταξιδιωτικά σας έγγραφα (διαβατήριο) ή οποιοδήποτε άλλο έγγραφο έχετε στην κατοχή σας και έχει σχέση με την εξέταση της αίτησής σας και με την εξακρίβωση της ταυτότητας σας και των μελών της οικογένειάς σας, της χώρας προέλευσης και του τόπου καταγωγής σας, καθώς και της οικογενειακής σας κατάστασης.

Μπορεί να δεχθείτε σωματική έρευνα ή έρευνα των αντικειμένων σας. Μπορεί να υποβληθείτε σε ιατρικές εξετάσεις.

Ας δούμε πως μεταφράζονται στην πράξη οι οδηγίες της υπηρεσίας ασύλου στα στρατόπεδα. Οι ακόλουθες αφηγήσεις αποτελούν τυπικά παραδείγματα πρώτης καταγραφής από την υπηρεσία ασύλου στα ΚΥΤ της Λέσβου (Καρά Τεπέ και Μόρια). Ο Ν.Η. (20 ετών), από το Αφγανιστάν, έφτασε στην Ελλάδα το 2016 με τη μητέρα και τον αδερφό του:

Αρχικά χωρίς τα χαρτιά μας δεν μπορούσαμε να μετακινηθούμε εκτός του στρατοπέδου. Δεν είχαμε καθόλου χαρτιά, μας τα πήραν όλα όταν φτάσαμε εκεί. Μέχρι να γίνει η καταγραφή μας από την υπηρεσία ασύλου μας έδωσαν κάποια βραχιολάκια για να κινούμαστε εκτός του camp και αν μας έπιανε η αστυνομία να βλέπει ότι δεν είμαστε παράνομα εκεί...αν ξεχνούσαμε να το φορέσουμε θα καταλήγαμε στο κρατητήριο...Το βραχιολάκι έγραφε το όνομά μου και από κάτω «Καρά Τεπέ»...

39

Στο παραπάνω απόσπασμα φαίνεται πως η αποστέρηση των εγγράφων ταυτοποίησης που φέρουν από τη χώρα προέλευσής τους, συνοδεύεται και από άλλους περιορισμούς, όπως αυτόν της εξόδου από το στρατόπεδο. Προκειμένου να μπορούν να κυκλοφορήσουν εκτός του στρατοπέδου, οι νεοεισερχόμενοι/ες έπρεπε να φέρουν πάνω τους το βραχιόλι με το όνομά τους, αλλά και την υπηρεσία στην οποία υπάγονται για να μπορούν να μετακινούνται εκτός του στρατοπέδου. Η πρακτική αυτή έμμεσα μας παραπέμπει στο σύστημα αδειοδότησης των ποινικών κρατούμενων από τις φυλακές, όπου τους προσαρτάται στον αγκώνα ή στον αστράγαλο ένα βραχιόλι με ψηφιακό μηχανισμό εντοπισμού και τους γνωστοποιούνται τα πολεοδομικά όρια εντός των οποίων μπορούν να κινούνται κατά την κυκλοφορία τους εκτός του σωφρονιστικού καταστήματος²².

Στο απόσπασμα που έπεται ο Μ.Ν.Α., 19 ετών πρόσφυγας από τη Συρία συζητά τη δική του εμπειρία από την άφιξή του στο ΚΥΤ της Μόριας, δίνοντας μια πιο καθαρή εικόνα του στρατοπέδου ως χώρου περιορισμού:

²² Βλ. Ηλεκτρονικό βραχιόλι θα φορούν οι κρατούμενοι (Newsbeast.gr 2012)

- ...[M]ετά ήρθε κάποιος να σας εξηγήσει τι θα γίνει;
- Όχι, περιμέναμε εκεί σαν τα πρόβατα, κανείς δεν μας μιλούσε, μέχρι που ήρθε ο οδηγός του λεωφορείου όπου μας πήγε στο camp της Μόριας.
- Τότε ήρθε κάποιος να σας ενημερώσει για το τι πρέπει να κάνετε; Για τις διαδικασίες;
- Όχι, απλά περιμέναμε, δεν ξέραμε τι θα γίνει...
- Εσύ μπορούσες να επικοινωνήσεις στα αγγλικά;
- Ναι, αλλά τα πράγματα ήταν πολύ περίεργα εκεί...δεν μπορούσες να μιλήσεις με κάποιον...το camp στη Μυτιλήνη ήταν σαν φυλακή, μεταλλικά σίδερα και συρματοπλέγματα παντού...υπήρχαν τομείς όπου δεν μπορούσες να μπεις, ούτε να βγεις...φτάσαμε σε μία πολύ μεγάλη τέντα που είχε μέσα πάρα πολύ κόσμο και ράντζα και όταν πήγαμε μέσα υπήρχε μία κυρία που έβαζε σε όλους βραχιολάκια στο χέρι...με αριθμό...δεν ξέραμε γιατί συνέβαινε αυτό...μετά από κάποιες ώρες ήρθε κάποιος με έναν μεταφραστή και μας εξήγησε τι πρέπει να κάνουμε..

Για τον Μ.Ν.Α. που ήρθε στην Ελλάδα με τη μητέρα του και τον αδερφό του το 2017, η πλήρης έλλειψη πληροφόρησης για τις διαδικασίες που ακολουθούσαν της άφιξης του στο νησί, του δημιούργησε μια αίσθηση αποπροσωποποίησης που συμπυκνώνεται στην φράση του «περιμέναμε σαν τα πρόβατα». Επιπλέον, το περικλειστο περιβάλλον του στρατοπέδου της Μόριας, μια «φυλακή» όπου κανείς δεν τους μιλούσε μέχρι να έρθει ο μεταφραστής, αλλά τους τοποθετούσαν μηχανικά τα «βραχιολάκια», εκθέτει μία περισσότερο χαώδη, γραφειοκρατική και συνάμα τρομακτική όψη των περιορισμών που ενέχονται στις διαδικασίες ταυτοποίησης.

Η συνθήκη του περιορισμού της κίνησης εντός συγκεκριμένων γεωγραφικών ορίων, ενισχύθηκε ιδιαίτερα με την έναρξη της υλοποίησης της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας, καθώς οι υπηρεσίες πρώτης υποδοχής και τα περιφερειακά γραφεία ασύλου που βρίσκονταν στις μεθόριες περιοχές εισήγαγαν τον «γεωγραφικό περιορισμό» όσων διέμεναν στα ΚΥΤ, ήτοι την απαγόρευση της μετακίνησής τους στην ηπειρωτική Ελλάδα. Αυτή η απόφαση ελήφθη προκειμένου να περιοριστεί η πρόσβαση των νεοεισερχόμενων στην ενδοχώρα μέχρι να ολοκληρωθούν οι διαδικασίες ταυτοποίησης, αλλά και να επιταχυνθούν οι διαδικασίες επαναπροώθησης στην Τουρκία όλων όσοι/ες δεν ενέπιπταν στο καθεστώς προστασίας, αφού με βάση τη συμφωνία ΕΕ – Τουρκίας, μόνο όσοι/ες διαμένουν στα νησιά γίνονται δεκτοί/ες πίσω. Οι διαμένοντες/ουσες στα ΚΥΤ λάμβαναν ένα ξεχωριστό δελτίο αιτούντος ασύλου, που έφερε πάνω του ειδική ένδειξη (κόκκινη σφραγίδα) σχετικά με την απαγόρευση της κυκλοφορίας τους εκτός του νησιού.

Οι αφηγήσεις που ακολουθούν, μπορούν να φωτίσουν καλύτερα τον ασφυκτικό χαρακτήρα του μέτρου του «γεωγραφικού περιορισμού». Ο Α.Ρ. (21 ετών) από το Ιράκ,

έφτασε στη Λέσβο το 2017 με τη μητέρα του και την αδερφή του. Λόγω χρόνιων ιατρικών προβλημάτων, αλλά και ιδιαίτερα επιβαρυσμένης ψυχικής κατάστασης λόγω των πολεμικών συρράξεων και του βομβαρδισμού του σπιτιού τους, η αδερφή του έχριζε ιδιαίτερης φροντίδας και ήταν αναγκαίο άμεσα να εγκατασταθούν σε ένα ασφαλές περιβάλλον:

...Έπρεπε να περιμένουμε τέσσερις μήνες μέχρι να αρθεί ο γεωγραφικός περιορισμός για να μπορούμε να φύγουμε από τη Λέσβο.

- Εσείς δεν έπρεπε να λάβετε προτεραιότητα λόγω της ιατρικής κατάστασης της αδερφής σου;

- Ναι, ο γιατρός του camp εξέτασε την αδερφή μου μετά από ένα μήνα και ενέκρινε τη μετακίνησή μας στην ηπειρωτική Ελλάδα μετά από τρεις μήνες...ο γιατρός επέμενε...και όλοι όσοι έμειναν στη Μόρια ξέρουν τι σημαίνει ο γιατρός να γράφει "ΝΑΙ" με μεγάλα γράμματα στο παραπεμπτικό σου...με αυτό το χαρτί σημαίνει ότι μπορείς να ταξιδέψεις, να πάρεις τα χαρτιά σου...

- Αλλά παρότι ο γιατρός επέμενε μείνατε εκεί για τέσσερις μήνες.

- Ναι, αλλά αν δεν υπήρχε αυτή η απόφαση δεν ξέρω κι εγώ πόσο θα μέναμε...ή αν θα μας γύριζαν πίσω.

Στο παραπάνω απόσπασμα, φαίνεται ότι η αναστολή της κίνησης των νεοεισερχόμενων σε δομές της ενδοχώρας εφαρμοζόταν χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα κριτήρια ευαλωτότητας με βάση τα οποία μπορούσε να αρθεί. Η σχετική ιατρική εξέταση που έδωσε το «πράσινο φως» για τη μετεγκατάσταση της οικογένειας σε καταλληλότερο περιβάλλον έλαβε χώρα ένα μήνα μετά την άφιξή τους στη Λέσβο. Κατά τα λεγόμενα του A.R. οι ιατρικές υπηρεσίες ήταν πολύ περιορισμένες σε σχέση με το μέγεθος και τις ανάγκες του πληθυσμού, οπότε ήταν αναμενόμενη η μεγάλη καθυστέρηση. Επιπλέον, η ιατρική απόφαση δε σήμαινε την άμεση μετεγκατάσταση, αλλά έπρεπε να παραμείνουν για τρεις ακόμη μήνες μέχρι να πάρουν τα σχετικά έγγραφα από την υπηρεσία ασύλου, που θα τους επέτρεπαν την μετακίνηση. Παρόλα αυτά, το «ναι» του γιατρού ανέκοψε την αβεβαιότητα της περαιτέρω ισχύος του γεωγραφικού περιορισμού στο νησί, αλλά και του κινδύνου επιστροφής στην Τουρκία και για τον A.R. υπήρξε μια από τις ιδιαίτερα ενθαρρυντικές στιγμές.

Ακολουθεί η αφήγηση του Ακ.Μ. (19 ετών) από το Πακιστάν, ο οποίος έφτασε στην Ελλάδα το 2016, όντας 16 ετών χωρίς την οικογένειά του. Παρότι ανήλικος, παρέμεινε στο ΚΥΤ της Κω για ένα χρόνο. Ο ίδιος αποπειράθηκε να φύγει χωρίς σχετική άρση του περιορισμού και όταν έφτασε στον Πειραιά συνελήφθη από την αστυνομία και οδηγήθηκε σε κέντρο κράτησης:

42

...Έμεινα στην Κω για ένα χρόνο και δεν ήξερα πότε θα με αφήσουν να φύγω...Δεν ήρθα με νόμιμο τρόπο στην Αθήνα...είχα γεωγραφικό περιορισμό δηλαδή, έτσι ήρθα χωρίς χαρτιά και πήγα στον Πειραιά και εκεί με συνέλαβε η αστυνομία και με πήγαν στο Μενίδι, στο Αλλοδαπών...έμεινα εκεί για τρεις μήνες, μέχρι να κάνω τις εξετάσεις και να πιστέψουν ότι είμαι ανήλικος...

Ανάμεσα στον πληθυσμό που φτάνει στα ΚΥΤ και συμμετέχει στις διαδικασίες αίτησης ασύλου βρίσκονται και πολλοί ασυνόδευτοι ανήλικοι. Η καταγραφή των ηλικιών των παιδιών στις υπηρεσίες πρώτης υποδοχής γίνεται κατά δήλωσή τους, όταν δεν διαθέτουν νομικά έγγραφα που να την πιστοποιούν. Προκειμένου να διαπιστωθεί λοιπόν η ανηλικότητα, η νομοθεσία των περισσότερων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, προβλέπει οι εκάστοτε υπηρεσίες ασύλου να διατάξουν τη διεξαγωγή ιατρικών εξετάσεων (όπως οδοντιατρικές εξετάσεις και ακτινογραφίες των διαφόρων οστών του σώματος για τον προσδιορισμό της οστικής ηλικίας). Βάσει αυτών, γιατροί διαφόρων ειδικοτήτων επιχειρούν να καθορίσουν την ηλικία ενός προσώπου. Αυτή η διαδικασία έχει δεχθεί ιδιαίτερη κριτική για την περιορισμένη αξιοπιστία της ως προς τον τελικό καθορισμό της ηλικίας, καθώς το περιθώριο σφάλματός

τους κυμαίνεται στα δύο περίπου χρόνια σε σχέση με την πραγματική ηλικία του/της ενδιαφερομένου/ης (Γιατροί του Κόσμου 2016).

Σύμφωνα με το εγχειρίδιο για το προσωπικό που παρέχει υπηρεσίες πρώτης υποδοχής στα ΚΥΤ, οι παραπάνω ιατρικές εξετάσεις δεν αποτελούν το μόνο μέσο για τη διακρίβωση της ηλικίας:

Η διαπίστωση ανηλικότητας θα ολοκληρώνεται κατά τη διαδικασία πρώτης υποδοχής. Εάν υπάρξει ειδικώς αιτιολογημένη αμφιβολία ως προς την ηλικία ενός υπηκόου τρίτης χώρας, ο οποίος ενδέχεται να είναι ανήλικος, τότε γίνεται προσδιορισμός ηλικίας από το κλιμάκιο ιατρικού ελέγχου και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, στο οποίο παραπέμπεται προς εξέταση ο υπήκοος τρίτης χώρας. Κατ' αρχήν θα πραγματοποιείται προσδιορισμός της ηλικίας με βάση τα μακροσκοπικά χαρακτηριστικά όπως το ύψος, το βάρος, το δείκτη μάζας σώματος, τη φωνή και την τριχοφυΐα, μετά από κλινική εξέταση από παιδίατρο, ο οποίος θα λαμβάνει υπόψη του τα σωματομετρικά δεδομένα. Σε περίπτωση αδυναμίας προσδιορισμού της ηλικίας [...] θα ακολουθεί αξιολόγηση από τον ψυχολόγο και τον κοινωνικό λειτουργό του κλιμακίου, από τους οποίους θα εξετάζεται η γνωστική, η συμπεριφορική και η ψυχολογική ανάπτυξη του ατόμου...Ως προς τη χρήση ψυχομετρικών τεχνικών δίνεται έμφαση και σε εκείνες που προστατεύουν τον ανήλικο (Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής 2015).

Ο Μ.Ζ. από το Πακιστάν, έφτασε στην Ελλάδα το 2015 όταν ήταν 15 ετών, περνώντας τα βόρεια σύνορα, χωρίς να περάσει από ΚΥΤ για να παραγματοποιηθεί η καταγραφή του εκεί. Την πρώτη νύχτα άφιξής του στην Αθήνα συνελήφθη από την αστυνομία στην Ομόνοια και οδηγήθηκε σε κέντρο κράτησης (ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α. Αμυγδαλέζας), καθώς δεν έφερε κανένα έγγραφο ταυτοποίησης μαζί του:

...Εμένα με έπιασε η Αστυνομία χωρίς χαρτιά στην Ομόνοια και πέρασα μία μέρα στο αστυνομικό τμήμα και μετά 6 μήνες στην Αμυγδαλέζα...

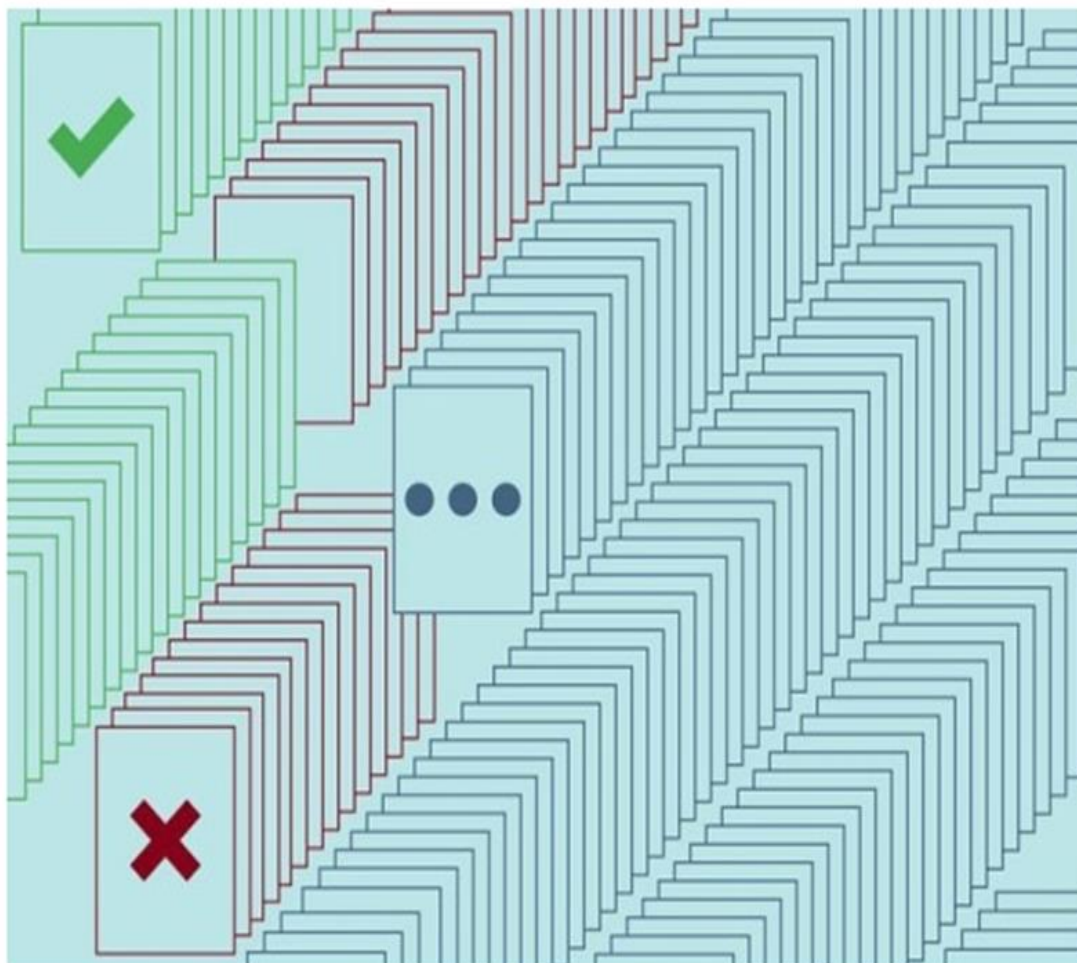
- Γιατί έμεινες τόσο πολύ καιρό στην Αμυγδαλέζα; Δεν είπες ότι ήσουν ανήλικος;

- Τους το είπα ότι ήμουν ανήλικος και με κράτησαν εκεί για 6 μήνες...πολλοί έφευγαν από εκεί όσο έμενα εγώ...ήταν και άνθρωποι που έφταναν μετά από εμένα τους οποίους τους άφηναν να φύγουν...και εγώ έμενα εκεί...νόμιζα ότι θα με απελάσουν...τους ρωτούσα συνέχεια και μου έλεγαν ότι πρέπει να γραφτεί μια αναφορά για εμένα για να μπορέσω να πάω σε σπίτι...πέρασαν τέσσερις μήνες και μετά μου έκαναν έλεγχο για να διαπιστώσουν την ηλικία μου...αυτό κράτησε κάποιες μέρες γιατί έκανα διάφορες εξετάσεις...μου είπαν ότι ήμουν μεγαλύτερος...16 χρονών έλεγαν...τότε μου είπαν ότι θα φύγω και θα πάω σε ξενώνα. Εγώ όμως από τις βρώμικες κουβέρτες και τα μεταχειρισμένα ρούχα που μου έδωσαν εκεί έπαθα κάτι στο δέρμα μου [εννοεί ψώρα] και δεν μπορούσα να φύγω γιατί για να πάω σε ξενώνα ανηλίκων δεν έπρεπε να έχω δερματικό πρόβλημα...και παρότι έκανα θεραπεία, δεν έφευγε, ξανακόλλαγα συνέχεια από τα βρώμικα ρούχα...μετά από ένα μήνα πήγα στο νοσοκομείο και έμεινα εκεί πολλές μέρες...ξαναγύρισα στην Αμυγδαλέζα και μετά με άφησαν να φύγω...

Παρά την κατάρτιση ειδικών διαδικασιών ταυτοποίησης και διακρίβωσης της ηλικίας των προσφύγων με έμφαση στην προστασία τους και την «αποφυγή περαιτέρω βλάβης», όπως αναφέρεται στο εγχειρίδιο πρώτης υποδοχής, στην περίπτωση του Μ.Ζ. βλέπουμε ότι ένας ανήλικος κρατήθηκε για διάστημα έξι μηνών σε κέντρο διοικητικής κράτησης, διαβιώντας σε εξαιρετικά ακατάλληλες συνθήκες και χωρίς να λάβει επαρκή πληροφόρηση για την πορεία μετακίνησής του από αυτό την Αμυγδαλέζα. Χρειάστηκε να περιμένει τέσσερις μήνες μέχρι να πραγματοποιηθεί η εξέταση για τη διαπίστωση της ηλικίας τους (η οποία ήταν κατά ένα έτος ανακριβής), αλλά ακόμη και αφού - μετά από επαναληπτικούς ελέγχους - διαπιστώθηκε ότι ήταν ανήλικος εξακολούθησε για ιατρικούς λόγους να παραμένει στο κέντρο.

Απ' ότι φαίνεται η δημιουργία πολυδαίδαλων διαδικασιών ταυτοποίησης και διακρίβωσης της ηλικίας των προσφύγων, σε συνδυασμό με τον αυξημένο αριθμό αιτημάτων²³ δημιουργεί πολλαπλές καθυστερήσεις στην αξιολόγηση των σχετικών αιτημάτων που λαμβάνει η εκάστοτε υπηρεσία υποδοχής. Με την θέσπιση ολοένα και περισσότερων ελεγκτικών και περιοριστικών μέτρων και κριτηρίων αξιολόγησης, όπως είναι εύλογο, ο χρόνος απόφασης για τα αιτήματα ασύλου παρατείνεται ακαθόριστα. Έτσι, από τις 184.642 αιτήσεις ασύλου που έχουν διενεργηθεί στην Ελλάδα από το 2015 έως τα τέλη Δεκεμβρίου του 2018, οι 116.017 παραμένουν σε εκκρεμότητα. Η παρακάτω εικόνα αποτελεί μία γραφιστική αποτύπωση των συνολικών αιτημάτων ασύλου που διενεργήθηκαν στο διάστημα 2015-2018.

²³ Στις αρχές του 2013 σε κάθε υπάλληλο αντιστοιχούσαν 26 αιτούντες άσυλο, ενώ το 2017 ο αριθμός των αιτούντων ανά υπάλληλο εκτοξεύθηκε σε 88 (Μπαλάσκας 2018).

Επιπλέον, με βάση τα παραδείγματα που εξετάσαμε γίνεται αντιληπτό ότι η απόδοση νομικού καθεστώτος στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, λειτουργεί ως ελεγκτικός μηχανισμός που περιορίζει τις υποχρεώσεις του κράτους απέναντι στους πρόσφυγες. Αυτό δηλαδή σημαίνει ότι ένα κράτος μπορεί να καθιστά παράνομη την ελεύθερη κυκλοφορία των ανθρώπων από τα νησιά στην ηπειρωτική χώρα και παράλληλα να νομιμοποιεί την παραμονή για ιδιαίτερα μεγάλο διάστημα σε ακατάλληλες εγκαταστάσεις στρατοπέδων, προκειμένου να ξεχωρίσει ποιοι/ες από τους ανθρώπους που έφτασαν μπορούν να παραμείνουν και ποιοι θα επιστραφούν στην Τουρκία ή θα απελαθούν.

Εν τέλει, οι προαναφερόμενοι μηχανισμοί ταυτοποίησης εισάγουν ολοένα και περισσότερα κριτήρια διάκρισης του πληθυσμού, τόσο μεταξύ τους όσο και σε σχέση με

²⁴ Η εικόνα αυτή αποτελεί γραφιστική δουλειά της Όλγας Σουρή. Πρόκειται για οπτικοποίηση των 184.642 αιτήσεων ασύλου που υποβλήθηκαν στην Ελλάδα. Κάθε έγγραφο στην εικόνα αντιπροσωπεύει 1.000 αιτήσεις. Όσες είναι μαρκαρισμένες με ✓ είναι θετικές αποφάσεις (31.057), ενώ με ✗ είναι οι αρνητικές (37.568). Τα έγγραφα με γκριζο περίγραμμα είναι οι αποφάσεις που εκκρεμούν ακόμη.

τον εθνικό πληθυσμό. Η δικαιοακή διάκριση ανάμεσα στον εθνικό πληθυσμό και τους μετανάστες προσέδιδε ούτως ή άλλως «μία περιθωριακή θέση στους δεύτερους που χαρακτηρίζεται από προσωρινότητα» (Βεντούρα 2011, 27). Οι όψεις της προσωρινότητας πυκνώνουν με την εισαγωγή όλο και περισσότερων κατηγοριοποιήσεων σε συνδυασμό με τις ολοένα και πιο σύνθετες διαδικασίες ελέγχου του πληθυσμού. Αυτό στην πράξη σημαίνει την παράταση της διαμονής των ανθρώπων σε ακατάλληλες δομές, ή δομές «φυλακές» κατά τα λεγόμενά τους - αλλά και κατά κυριολεξία στην περίπτωση των ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α. - που μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο τη σωματική και πνευματική τους ακεραιότητα.

...και ως σύνολο

Υπήρχε ένας τοίχος. Δεν φαινόταν σημαντικός.

*Ήταν χτισμένος από άκοφτες πέτρες, κολλημένες
πρόχειρα με τσιμέντο. Ένας ενήλικος «έφτανε» να
κοιτάξει από πάνω του ενώ ακόμα κι ένα παιδί μπορούσε να
τον σκαρφαλώσει. Στο σημείο όπου έτεμνε το δρόμο, αντί
να έχει μία πύλη, εκφυλιζόταν και βαθμιαία κατέληγε σε
έναν απλό γεωμετρικό όγκο, μια γραμμή, μία ιδέα συνόρου.*

*Εδώ και επτά γενιές δεν υπήρχε στον κόσμο
τίποτα πιο σημαντικό από αυτόν τον τοίχο...*

Ursula K. Le Guin, *Ο αναρχικός των δύο κόσμων*, σ. 31

Με την εισαγωγή μιας πληθώρας γεωγραφικά εντοπισμένων κανόνων στις μεθόριες περιοχές των ΚΥΤ διαπιστώνουμε ότι με τη λειτουργία των στρατοπέδων ως υπηρεσιών ταυτοποίησης, τα κράτη υποδοχής κατάφεραν να συνδέσουν άμεσα τη διαδικασία απόδοσης νομικού καθεστώτος με τις διαδικασίες ελέγχου των συνόρων. Αυτό το καθεστώς δεν αφορά μόνο την ελληνική πραγματικότητα.

Η περίπτωση του στρατοπέδου που κατασκευάστηκε στο λιμάνι του Calais (σύνορα Γαλλίας με Αγγλία), είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική, για τον Agier, ως προς τον τρόπο με τον οποίο οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις αποφάσισαν να «εγκιβωτίσουν» τις πολιτικές περιφρούρησης των συνόρων τους σε χώρους προσωρινών στρατοπέδων. Μεταξύ 2005 και 2015 στην πόλη του Calais αλληλέγγυες οργανώσεις και ομάδες ντόπιων, είχαν δημιουργήσει αρκετούς προσωρινούς καταυλισμούς και αυτοσχέδια καταφύγια για τους/τις μετανάστες/τριες που επιχειρούσαν να περάσουν τα σύνορα. Το Σεπτέμβριο του 2015, το γαλλικό κράτος αποφάσισε να δημιουργήσει εκεί ένα στρατόπεδο επαναπροώθησης μεταναστών/τριών χωρίς χαρτιά, που πολύ σύντομα έφτασε να στεγάζει 5.000 πρόσφυγες κυρίως από Συρία, Σουδάν, Ερυθραία, Αφγανιστάν. Στο απώγειο της «προσφυγικής κρίσης» στην Ευρώπη, για τον Agier η «ζούγκλα του Calais» - όπως χαρακτηριζόταν από τα ΜΜΕ, λειτούργησε ως ένα κλειστό σύνορο· «εξυπηρέτησε το να δοθεί ένα ηχηρό μήνυμα σε όλους/ες όσοι/ες σκόπευαν να μεταναστεύσουν στην Ευρώπη, ότι τα σύνορα είναι κλειστά για αυτούς/ες» (Agier, 2016, 11).

Τα παραπάνω δεδομένα, αλλά και τα αποσπάσματα των αφηγήσεων που θα παραθέσουμε σε αυτή την ενότητα, μας οδηγούν να εξετάσουμε ξεχωριστά τη λειτουργία των στρατοπέδων ως συνόρων, αντλώντας την τυπολογία των συνόρων από την εθνογραφική προσέγγιση του Agier. Ο ίδιος διαμορφώνει μια τυπολογία των συνόρων

προκειμένου να καταδείξει τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά τους, με στόχο αυτά να εντοπίζονται και σε άλλους χώρους, όπως τα στρατόπεδα προσφύγων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη θεώρηση του, το σύνορο λειτουργεί ως «ένας τόπος, κατάσταση, στιγμή που οργανώνει μία σειρά από τελετουργίες για τον τρόπο με τον οποίο σχετίζονται οι άνθρωποι μεταξύ τους» (Agier, 2016, 7), οι οποίες χαρακτηρίζονται από την αλληλοδιαπλοκή κατασταλτικών και προστατευτικών αρχών, αλλά και τη μεσολάβηση διερμηνέων. Η συγκεκριμένη περιγραφή του συνόρου, παρουσιάζει ιδιαίτερη εγγύτητα με τον τρόπο οργάνωσης των στρατοπέδων.

Στα προσφυγικά στρατόπεδα μπορεί να συναντήσει κανείς/καμία την ταυτόχρονη παρουσία κατασταλτικών δυνάμεων (στρατός, αστυνομία) και προστατευτικών αρχών (ανθρωπιστικοί οργανισμοί, κρατικοί φορείς υγείας, πρόνοιας και εκπαίδευσης) και φυσικά την παρουσία διερμηνέων και διαπολιτισμικών μεσολαβητών που ρυθμίζουν την επικοινωνία μεταξύ προσφύγων και φορέων (τόσο μεταφράζοντας τον προφορικό και γραπτό λόγο, όσο και ενημερώνοντας και τις δύο πλευρές για τις εκατέρωθεν θεμιτές κοινωνικές πρακτικές, όπως επικαθορίζονται από το κάθε νομικό/πολιτισμικό/κοινωνικό πλαίσιο).

Στην παρακάτω αφήγηση της Μ.Η. (28 ετών), πρόσφυγα από το Αφγανιστάν από τη στιγμή που έφτασε στο νησί της Λέσβου με την οικογένειά της, μπορούμε να δούμε την αλληλοδιαπλοκή των προαναφερόμενων μηχανισμών:

Όταν φτάσαμε στο νησί, τα ρούχα μας ήταν μούσκεμα και θέλαμε να αλλάξουμε γιατί έκανε κρύο. Πήγαμε κάπου να αλλάξουμε, αλλά στη διαδρομή συναντήσαμε δύο Αφγανούς οι οποίοι μας είπαν, μην ανησυχείτε για τα βρεγμένα σας ρούχα, πρέπει να πάτε γρήγορα να κάνετε την καταγραφή σας γιατί μπορεί να σταματήσουν τις καταγραφές της ημέρας σε λίγη ώρα και έτσι και κάναμε. Πήγαμε στο γραφείο πρώτης υποδοχής αμέσως. Εκεί ο μεταφραστής είπε σε εμένα, στην αδερφή και στους αδερφούς μου ότι είμαστε από το Ιράν και όχι από το Αφγανιστάν όπως του είχαμε πει, λόγω της προφοράς μας..έλεγε ότι του λέγαμε ψέματα. Δεν είχαμε χαρτιά μαζί μας...τα χάσαμε στη βάρκα...ο πατέρας μου εκεί επέμενε ότι είμαστε παιδιά του και εξήγησε ότι μιλάμε με προφορά Ιρανική λόγω του ότι ζούσαμε πολλά χρόνια στο Ιράν. Μετά από πέντε ώρες στη θάλασσα ήμασταν όλοι εξαντλημένοι και μόλις ο μεταφραστής άρχισε να μας αμφισβητεί ξεσπάσαμε σε κλάματα γιατί δεν πιστεύαμε αυτό που ζούσαμε...μόνο ο πατέρας μου είχε την ταυτότητά του μαζί του...έγινε ολόκληρη ιστορία. Ήρθε η αστυνομία και φώναξαν έναν άλλο μεταφραστή, ο οποίος μόλις μας είδε αμέσως άρχισε να λέει στον πρώτο "μα είναι δυνατόν να μην βλέπεις την ομοιότητα των παιδιών με τον πατέρα τους...είναι σίγουρα παιδιά του"...

Στο απόσπασμα της αφήγησης, βλέπουμε στο ρόλο του διερμηνέα που συμμετέχει στην πρώτη καταγραφή της οικογένειας μια κατασταλτική μεσολάβηση, που οργανώνει μία αυστηρή τελετουργία ελέγχου των ανθρώπων, απαιτώντας περισσότερα πειστήρια εξακρίβωσης των συγγενικών δεσμών μεταξύ τους. Η αναστάτωση που δημιουργείται στην οικογένεια οδηγεί στην παρέμβαση της αστυνομίας, αλλά και δεύτερου μεταφραστή που

συμμετέχει στη διαδικασία εξακρίβωσης. Η αποτυχία επαλήθευσης των λεγομένων της Μ.Η. και των αδελφών της στην εν λόγω περίπτωση μπορεί να τους οδηγήσει σε αποτυχία καταγραφής και συνεπακόλουθη αποτυχία περάσματος του συνόρου του στρατοπέδου. Από την άλλη, βέβαια η επιτυχία της καταγραφής δεν αποτελεί κάποια εγγύηση περάσματος, καθώς το μόνο που διασφαλίζει είναι ότι μετά το πέρας αυτής οι άνθρωποι θα μπορούν να ψάξουν να βρουν ένα διαθέσιμο κατάλυμα σε ένα ασφυκτικά γεμάτο στρατόπεδο.

Ωστόσο, μια τέτοια αποτυχία σύμφωνα με τον Μ.Ν.Α. (19 ετών) πρόσφυγα από τη Συρία είναι η χειρότερη όψη που ο ίδιος εντόπισε στο στρατόπεδο της Μόριας και συνίσταται στην απόρριψη και τον αποκλεισμό:

...πολύ δύσκολα...πώς να στο πω...νομίζω ότι δεν υπάρχει χειρότερο μέρος από αυτό...εμείς φτάσαμε στον πάτο...βέβαια το χειρότερο που μπορεί να σου συμβεί εκεί μέσα είναι να μην γίνεις αποδεκτός ως αιτών άσυλο...και να σε στείλουν πίσω στη χώρα από όπου ήρθες...να είσαι γενικά ανεπιθύμητος...αυτό είναι πραγματικός εφιάλτης...φτάνεις τόσο κοντά και δεν καταφέρνεις να περάσεις.

Στην προηγούμενη ενότητα εκθέσαμε πολλές από τις τεχνικές διαχείρισης όσων δεν emπίπτουν στο καθεστώς διεθνούς προστασίας. Στο παραπάνω απόσπασμα βλέπουμε ότι η εμπειρία αυτών των τεχνικών συνοψίζεται στο να είσαι ανεπιθύμητος, να σου επιβάλλεται η επιστροφή στη χώρα προέλευσής σου και να αποτυγχάνεις να διασχίσεις το σύνορο του στρατοπέδου. Αυτό για τον Μ.Ν.Α. αποτελεί την πλέον εφιαλτική όψη του στρατοπέδου προσφύγων.

Η πλειονότητα όσων διαμένουν στα στρατόπεδα της μεθορίου - αδυνατώντας λόγω των περιορισμών κίνησης να διέλθουν στο εσωτερικό της χώρας, αλλά και να επιστρέψουν στην χώρα προέλευσής τους - βρίσκονται παγιδευμένοι/ες στις «ζώνες αναμονής» των στρατοπέδων. Σε αυτή την περίπτωση τα στρατόπεδα, κατά τον Agier, λειτουργούν ως χωρική διεύρυνση του συνόρου· ο χρόνος διαμονής επεκτείνεται ακαθόριστα. Σε αυτές τις συνθήκες οι άνθρωποι χάνουν πια την αίσθηση του εαυτού τους: «δεν ξέρουν πια ακριβώς ποιοι είναι ή που βρίσκονται» (Agier, 2016, 7).

Στο απόσπασμα που ακολουθεί ο Ε.Σ, 21 ετών πρόσφυγας από το Αφγανιστάν, περιγράφει μια στιγμή πλήρους σύγχυσης στην οποία βρέθηκε ο ίδιος και πολλοί/ες συνταξιδιώτες/ισες κατά τη στιγμή μεταφοράς τους από το στρατόπεδο του Ελαιώνα στο στρατόπεδο του Λαυρίου.

...δεν μας είπαν τίποτα μόνο ότι πάμε σε ένα ξενοδοχείο...εγώ δεν ήξερα που είναι αυτό το μέρος...δεν ήξερα καν που είναι η Ελλάδα αν με ρωτούσες πριν έρθω εδώ [γέλια]. Απλά μας είπαν μαζέψτε τα γιατί πάμε για λίγες μέρες σε ένα ξενοδοχείο και θα επιστρέψετε αργότερα...είναι λίγο

αστεία και μαζί τραγική η ιστορία αυτή...και όταν μας πήγαιναν με το πούλμαν, περάσαμε από το αεροδρόμιο...εκεί ο κόσμος άρχισε να ουρλιάζει και να λένε «...μας είπαν ψέμματα, δεν μας πάνε σε ξενοδοχείο...θα μας απελάσουν...κοίτα είναι το αεροδρόμιο, σας το λέγαμε να μην φύγουμε από το camp»...υπήρχε πανικός...εκεί ο οδηγός φώναξε τον μεταφραστή και μας εξήγησε τι πρόκειται να συμβεί, ότι θα πάμε σε εκείνο το μέρος γιατί δεν υπάρχει άλλος χώρος να μείνουμε, κανείς δεν θα μας απελάσει...εε και τότε ηρεμήσαμε...αλλά και πάλι μετά από όλο αυτό δεν ξέραμε τι μας γινόταν...είχαμε χάσει λίγο την επαφή μας με την πραγματικότητα...

Εδώ συναντούμε τη χωρική διεύρυνση του συνόρου, που προαναφέραμε, στη διαδρομή από το ένα στρατόπεδο στο άλλο. Η διαδρομή αυτή σε καμία περίπτωση δεν συνιστά για τους ανθρώπους ένα απλό πέρασμα ή μετάβαση από έναν χώρο σε έναν άλλο, αφού επισφραγίζεται από το φόβο της απέλασης. Η εμπέδωση όλων των τελετουργιών ελέγχου και διαχωρισμών που έχουν υποστεί κατά τις διαδικασίες ταυτοποίησής τους στα στρατόπεδα σε συνδυασμό με το γενικευμένο αίσθημα αποπροσανατολισμού που βιώνουν οι νεοαφιχθέντες/είσες λόγω της ελλειπούς πληροφόρησης, τους οδήγησαν στην εν λόγω περίπτωση να πιστεύουν ότι η μεταφορά τους στον άλλο χώρο είναι προσχηματική.

Στη θέαση του αεροδρομίου «έχασαν την επαφή τους με την πραγματικότητα» και δημιουργήθηκε πανικός, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο E.S, αντιδράσεις που δεν είναι ανεξήγητες, καθώς το αεροδρόμιο, όσο και το στρατόπεδο, αποτελούν σημεία συνάντησης των ανθρώπων με τον έλεγχο των συνόρων που ρυθμίζουν την άφιξη και την αναχώρηση τους από ένα μέρος. Αυτή η «κωμικοτραγική» αυθόρμητη αντίδραση των ανθρώπων - που εν τέλει είναι πολύ περισσότερο κοντά στην πραγματικότητα από την διακήρυξη των στρατοπέδων ως δομών «φιλοξενίας» - αποκαλύπτει μια λειτουργία του συνόρου, που για τον Agier είναι θεμελιώδης: αβεβαιότητα και απροσδιοριστία του χώρου και του χρόνου, αλλά και όλων των μορφών που μπορεί να έχει η κοινωνική ζωή (Agier, 2016, 8).

Μια άλλη περισσότερο τυπική λειτουργία των συνόρων είναι αυτή του διαχωρισμού των επικρατειών των εθνών (Agier, Borderlands 2016, 7). Στις αφηγήσεις των Z.H. (19 ετών), αιτούσα άσυλο από το Αφγανιστάν (1^ο απόσπασμα) και της M.H. (28 ετών), πρόσφυγα από το Αφγανιστάν (2^ο απόσπασμα), εντοπίζεται η λειτουργία του στρατοπέδου ως συνόρου για το πέρασμα από μια επικράτεια σε μία άλλη:

«...όταν φτάσαμε το βράδυ στην Αθήνα...δεν ξέραμε τίποτα, ούτε γλώσσα, ούτε που είμαστε...οπότε μας πήγαν με το λεωφορείο στο Σχιστό απευθείας...εκεί είδαμε τις σκηνές και με παντομίμα μας εξήγησαν που είναι τι...αργότερα ήρθε διερμηνέας και μας εξήγησε πως έχουν τα πράγματα...τώρα που το σκέφτομαι νομίζω ότι ήμασταν οι πρώτοι που μείναμε στο Σχιστό...μας είπαν ότι τα σύνορα έκλεισαν, αλλά θα ανοίξουν κάποια στιγμή και να μείνουμε σε αυτό το μέρος γιατί από εκεί θα φύγουμε...και περιμέναμε, περιμέναμε και τα λεφτά μας τελείωναν και κάποια στιγμή τα είχαμε χαλάσει όλα. Ακούσαμε ό,τι έλεγαν στο Σχιστό και μετά από τρία χρόνια είμαστε ακόμα εκεί...»

«...Μόλις φτάσαμε στο camp (Σχιστό) είχαμε ακόμη κάποιες διαδικασίες καταγραφής να κάνουμε...εκεί συναντήσαμε κάποιες οικογένειες που είχαν γυρίσει μόλις από τα σύνορα (σ.σ. Ειδομένη) και μας εξήγησαν ότι το ίδιο βράδυ έκλεισαν τα σύνορα και τότε είναι που το συνειδητοποιήσαμε πραγματικά ότι δεν μπορούμε να περάσουμε τα σύνορα. Μετά ο πατέρας μου ρώτησε έναν αστυνομικό αν μπορούμε να μείνουμε σε κάποιο ξενοδοχείο και του είπε ότι έχουμε την επιλογή να μείνουμε στο camp και ότι αν ανοίξουν τα σύνορα, αυτοί που πρώτοι θα φύγουν είναι εκείνοι που μένουν στο camp, θα έχουν την άδεια να περάσουν τα σύνορα. Γι' αυτό και μείναμε...».

Και στις δύο περιπτώσεις φαίνεται καθαρά η πρόσληψη του στρατοπέδου ως περάσματος από την Ελλάδα σε μια άλλη επικράτεια, όχι μόνο με βάση την ερμηνεία των αφηγητριών της ιστορίας, αλλά και με βάση τις φήμες περί ανοίγματος των συνόρων που διακινούνταν από τους φορείς υποδοχής, αλλά και τα λεγόμενα του αστυνομικού.

Ακολουθεί μία ακόμη περίπτωση, όπου φαίνεται ότι η λειτουργία του στρατοπέδου ως ανοιχτού περάσματος ίσχυε ακόμη και για τα ΚΥΤ, αφού όπως θα δούμε στην αφήγηση του E.S. (21 ετών) έλαβε την ανάλογη πληροφόρηση από την υπηρεσία υποδοχής της Χίου:

- Και η πρώτη χώρα που ήρθατε ήταν η Ελλάδα;

- Όχι περάσαμε από την Τουρκία πρώτα, μείναμε εκεί για 4 μήνες μέχρι να περάσουμε στην Ελλάδα...στην Ελλάδα θέλαμε να έρθουμε γιατί είναι Ευρωπαϊκή χώρα...φτάσαμε στη Χίο και μείναμε εκεί για 2 ημέρες ...εκείνη την περίοδο τα σύνορα ήταν ακόμη ανοιχτά...και από την πρώτη υποδοχή της Χίου μας είπαν να πάμε απευθείας στα σύνορα...αγοράσαμε τα εισιτήριά μας και ο σκοπός ήταν να φτάσουμε στην Αθήνα και να πάρουμε εισιτήρια για τα βόρεια σύνορα και από εκεί να περάσουμε στη Γερμανία...αλλά όταν φτάσαμε στην Αθήνα μάθαμε ότι τα σύνορα είχαν κλείσει...έτσι πήγαμε στο camp του Ελαιώνα για να περιμένουμε εκεί μέχρι να ανοίξουν τα σύνορα...αλλά αυτό δεν συνέβη ποτέ...

Όλα τα παραπάνω βέβαια ίσχυαν έως ότου τέθηκε σε εφαρμογή η συμφωνία ΕΕ – Τουρκίας. Από τη στιγμή που έκλεισαν τα σύνορα οριστικά, το στρατόπεδο από «κατώφλι μετάβασης» μετατράπηκε στο «λαβύρινθο της ζώνης αναμονής» όπως επισημαίνει ο Agier. Στην αφήγηση του A.R. (21 ετών) πρόσφυγα από το Ιράκ, εκτός από μια στρατηγική επίλυση του εγκλωβισμού των ανθρώπων στα στρατόπεδα, εκφράζει με ιδιαίτερη σαφήνεια σε τι συνίσταται ο λαβύρινθος του στρατοπέδου, το οποίο παράλληλα λειτουργεί και ως φραγμός²⁵ για την επαφή των ανθρώπων με τον υπόλοιπο κόσμο:

...αν μπορούσαμε να μένουμε σε διάφορα μέρη της Ελλάδας...ξέρεις θα μπορούσαν να μας μεταφέρουν σε ένα χωριό ή σε διαμερίσματα σε διάφορα σημεία της Ελλάδας, ώστε να μπορέσουμε να δουλέψουμε και να αρχίσουμε τη ζωή μας εδώ...και αυτό που βλέπεις, αν έρθεις τώρα στη Μαλακάσα, είναι ότι ξαναβάζουν σκηνές και φέρνουν και άλλους ανθρώπους εκεί...ξανά και ξανά τα

²⁵ Η λέξη που χρησιμοποίησε ο A.R είναι το “barrier” του οποίου η ερμηνεία στα αγγλικά είναι: a fence or other obstacle that prevents movement or access / ένας φράκτης ή άλλο εμπόδιο που εμποδίζει την κίνηση ή την πρόσβαση και αποδίδει καλύτερα την υλικότητα του στρατοπέδου, αλλά και την ομοιότητά του με σύνορο.

ίδια...άνθρωποι που στοιβάζονται σε μικρές σκηνές...είναι σαν φράγμα το camp για να μην μπορείς να έχεις επαφή με τον υπόλοιπο κόσμο...είμαστε κολλημένοι σε αυτό το μέρος.

Σκίτσο του George Butler | Ένας άνδρας περιμένει να ανοίξουν τα σύνορα στην Ειδομένη

A man waits, hoping for the border to re-open in Idomeni.
George Butler

Ο Agier εντοπίζει τις καθημερινές τελετουργίες που συγκροτούν τις σχέσεις των ανθρώπων που βρίσκονται στα σύνορα – τόσο μεταξύ τους, όσο και με τον κόσμο που τα σύνορα οριοθετούν - σε τρεις διαστάσεις: τον χρόνο, την κοινωνική ζωή και το χώρο. Τα σύνορα οριοθετούν τον χρόνο, οργανώνοντας ένα «πριν» και ένα «μετά», το κοινωνικό πεδίο της εμπειρίας – οτιδήποτε συγκροτείται ως κοινωνική ζωή και περιορίζεται εντός ενός συγκεκριμένου περιβάλλοντος – και το χώρο, δημιουργώντας ένα «εδώ» και ένα «αλλού» (Agier, 2016, 23).

Τα στρατόπεδα προσφύγων, βρίσκονται σε καθεστώς επισφάλειας για μήνες αν όχι για χρόνια. Ορισμένα κλείνουν, άλλα ανοίγουν και πολλές φορές οι πρόσφυγες μεταφέρονται από τη μια εγκατάσταση στην άλλη. Οι εκπρόσωποι των διεθνών και εγχώριων ΜΚΟ που σχεδιάζουν τις ανθρωπιστικές αποστολές, αναγνωρίζουν ότι δεν υπάρχει ο χρόνος για να οργανώσουν τα πράγματα με βάση έναν μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, την ίδια στιγμή που και οι ίδιοι/ες παρακολουθούν την μονιμοποίηση του χαρακτήρα των στρατοπέδων. Όλες οι παρεμβάσεις γίνονται στο όνομα του «κατεπείγοντος» ή της «έκτακτης προστασίας». Αυτό σημαίνει ότι η διάρκεια μιας παρέμβασης είναι ολιγόμηνη και εστιάζει σε συγκεκριμένο πληθυσμό, που φέρει ανιχνεύσιμα χαρακτηριστικά ευαλωτότητας με βάση τα εργαλεία αξιολόγησης της

ευαλωτότητας²⁶. Κατόπιν, μπορεί να διακόπτεται και να ανατίθεται σε άλλο φορέα ή να σταματά οριστικά, ελλείψει χρηματοδοτικών πόρων. Αυτή η συνθήκη διαμορφώνει την προσωρινότητα του χαρακτήρα των παρεμβάσεων, αλλά και των χώρων στους οποίους υλοποιούνται, αφού ποτέ δεν μπορεί να καθοριστεί με ακρίβεια η χρονική διάρκεια της κάθε επείγουσας κατάστασης, αλλά και να υπάρξει απόλυτη συμφωνία μεταξύ των οργανώσεων για το ποια είναι εκείνα τα χαρακτηριστικά που καθιστούν τους πληθυσμούς ευάλωτους.

Η ανθρωπιστική παρέμβαση επείγοντος χαρακτήρα τείνει να «παγώσει» τόσο το χώρο και το χρόνο, όσο και τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα στους χώρους των στρατοπέδων. Η εμπειρία των κοινωνικών σχέσεων εντός των στρατοπέδων μπορεί να συγκριθεί με αυτή του συνόρου, δεδομένου ότι γίνεται αντιληπτή ως ένα πριν (πόλεμος, βία, εκτοπισμός) και ένα μετά (ειρήνη, εγκατάσταση σε μία ασφαλή χώρα), αλλά σε καμία περίπτωση ως προς την παροντική της διάσταση. Η διάρκεια που μπορεί να καταλαμβάνει το παρόν είναι πάντα ακαθόριστη (Agier, 2008, 49).

²⁶ Βλ. <https://www.unhcr.org/protection/detention/57fe30b14/unhcr-idc-vulnerability-screening-tool-identifying-addressing-vulnerability.html>

**ταξιδιώτες στο πουθενά: η φυλακή του τραυματικού
παρόντος**

Σύμφωνα με την Ευγενία Ηλιάδου (2012), η λέξη «μουσαφίρης» είναι «ταξιδεύουσα» γιατί ακολουθεί τους ταξιδιώτες και μπορούμε να τη συναντήσουμε σε διάφορες γλώσσες. Στα φαρσί ο «ταξιδιώτης» είναι «μουσαφερίμ» και το «ταξίδι» είναι «μουσαφεράτ», ενώ σε πολλές περιοχές της Ελλάδας ο «μουσαφίρης» είναι ο ξένος, ο επισκέπτης (Ηλιάδου 2012). Ο μουσαφίρης είναι μια ευρεία έννοια που περιλαμβάνει τον ξένο γενικότερα, η φιλοξενία του οποίου οργανώνεται από τον «οικοδεσπότη» και τον τόπο με τον οποίο αυτός προσδέεται (Παπαταξιάρχης 2006).

«Οικοδεσπότης», με την ευρύτερη έννοια, μπορεί να θεωρείται ένα κράτος, μια κοινωνία. Όπως παρατηρεί η Ηλιάδου, ακόμα και ο πολιτικός λόγος οικειοποιείται το σημαίνον της φιλοξενίας για να περιγράψει τη σχέση του με τους ξένους που έρχονται στην επικράτειά του. Τα παραδείγματα των όρων «χώρες υποδοχής», «δομές φιλοξενίας», «υπηρεσίες πρώτης υποδοχής» είναι μόνο μερικά από τους κοινά χρησιμοποιούμενους όρους. Τούτο σημαίνει, κατά την Ηλιάδου, ότι θα μπορούσαμε να αναφερόμαστε σε «κράτος υποδοχής και κρατική φιλοξενία αντίστοιχα» (Ηλιάδου 2012, 316). Στην περίπτωση της εισόδου μεταναστών στο ελληνικό κράτος, αυτό που είδαμε και στις προηγούμενες ενότητες είναι ότι ο «οικοδεσπότης» καθορίζει με πολύ αυστηρό τρόπο τους όρους μετακίνησης των «μουσαφίρηδων» εντός της επικράτειάς του, ενώ ορίζει με μια σειρά διαδικασιών την παρουσία τους ως «νόμιμη» ή «παράτυπη», «λαθραία» δημιουργώντας διαφορετικές κατηγορίες «μουσαφίρηδων». Όσοι/ες δεν εμπίπτουν στην κατηγορία των νόμιμων για την Ηλιάδου είναι οι «λαθραίοι μουσαφίρηδες», οι ανεπιθύμητοι/ες, ένα οξύμωρο σχήμα που φανερώνει την αντίφαση που ενέχεται στη χρήση του επιθετικού προσδιορισμού «λαθραίος» κοντά στη λέξη «μουσαφίρης», ιδιώμα που για την ελληνική κουλτούρα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη φιλοξενία των ξένων (Ηλιάδου 2012, 317).

Τοποθετώντας τη θεώρηση της Ηλιάδου στα σημερινά συμφραζόμενα, διαπιστώνουμε ότι ακόμη και οι «νόμιμοι μουσαφίρηδες» που βρίσκονται στην παρούσα συγκυρία στην Ελλάδα καθίστανται ανεπιθύμητοι/ες, λαμβάνοντας υπόψη την περιθωριοποίηση και εγκλωβισμό τους για πολλούς μήνες ή χρόνια σε στρατόπεδα – «δομές φιλοξενίας», ΚΥΤ και ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α., αλλά και τις εξώσεις από τα διαμερίσματα.

Τόσο για εκείνους/ες που παραμένουν εγκλωβισμένοι/ες σε στρατόπεδα και δεν εγκαταστάθηκαν ποτέ σε διαμερίσματα εντός της πόλης, όσο και γι' αυτούς/ες που παρασχέθηκε ένα κατάλυμα σε διαμέρισμα, αλλά κινδυνεύουν να το χάσουν και να επιστρέψουν στον «ασφαλή παράδεισο» του στρατοπέδου, το ταξίδι που ξεκίνησαν για

έναν τόπο επιθυμίας, ολοκληρώθηκε προσωρινά στον τόπο του «πουθενά». Αυτό το «πουθενά» είναι με τα λόγια του Foucault, ο τόπος «που βρίσκεται έξω από όλους τους άλλους τόπους, μολονότι είναι εύκολο να προσδιοριστεί η τοποθεσία του» (Foucault, 2012, 260).

Το «πουθενά», όπως είδαμε και στις προηγούμενες ενότητες, εγγράφεται στις αφηγήσεις των νέων ως ένας τόπος εγκλωβισμού σε ένα καθεστώς αναμονής, παρότι η λειτουργία του στρατοπέδου ως «συνόρου» οριοθετεί ένα πριν και ένα μετά. Αυτό που έχει διαγραφεί, αυτό για το οποίο κανείς δεν μπορεί να μιλήσει είναι το παρόν. Είναι η «προσωρινή – μονιμότητα» του παρόντος, αυτό το τερατώδες γλωσσικό σημείο, που καθιστά το παρόν αδιανόητο και τραυματικό εντός αυτών των χώρων.

Πώς μπορούμε λοιπόν, εμείς να μιλήσουμε για αυτό το παρόν και με ποιους τρόπους το αναγιγνώσκουμε ως τραυματικό; Η κυρίαρχη προσέγγιση του «τραύματος», ιδιαίτερα μέσα από τους τρόπους που ανιχνεύεται από τους ειδικούς ψυχικής υγείας που παρέχουν υποστηρικτικές υπηρεσίες στους/στις διαμένοντες/ουσες εντός των στρατοπέδων, τείνει να εντοπίζει την αιτίασή του στο λεγόμενο «μετατραυματικό στρες» που βιώνουν οι άνθρωποι λόγω των πολέμων, του εκτοπισμού, αλλά και της ίδιας της διαδικασίας της μετακίνησης λόγω της επικινδυνότητας του ταξιδιού. Σύμφωνα με την Αφροδίτη Καψάλη και τον Μιχάλη Μεντίνη, ήδη από το 1980 όπου και εισήχθη η «διαταραχή μετατραυματικού στρες» στο DSM III²⁷ ανάμεσα στις αιτίες που το προξενούν (λ.χ. βομβαρδισμοί, βασανιστήρια) εμφανίζεται και αυτή της «εμπειρίας του στρατοπέδου συγκέντρωσης» (Καψάλη και Μεντίνης 2018, 82).

Όπως είδαμε τα σημερινά στρατόπεδα προσφύγων, παρότι μπορεί να συγκρίνονται συχνά στο δημοσιογραφικό και πολιτικό λόγο με τα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, έχουν πολύ διαφορετική τυπολογία. Ωστόσο, σε πολλές περιπτώσεις στρατοπέδων προσφύγων (ιδιαίτερα στα ΚΥΤ και ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α.) οι συνθήκες ζωής είναι απάνθρωπες και η διαμονή των προσφύγων παρατεταμένη, με αποτέλεσμα το τραύμα να (ανα)βιώνεται. Εδώ είναι που εντοπίζεται ένα ακόμη παράδοξο: οι χώροι οι οποίοι προορίζονταν για την ανακούφιση των ανθρώπων που πέρασαν θάλασσα και επέζησαν πολέμων (sic), είναι οι ίδιοι που διαμορφώνουν τις συνθήκες αναπαραγωγής του τραύματος.

Στη θεώρηση που αναπτύσσεται σε αυτή την ενότητα, το τραύμα των ανθρώπων δεν εντοπίζεται στο «μετατραυματικό στρες» των διαγνωστικών εγχειριδίων, αλλά στην

²⁷ Το Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών Διαταραχών (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM) της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Εταιρίας (American Psychiatric Association, APA) είναι εγχειρίδιο για την ταξινόμηση των ψυχικών διαταραχών και χρησιμοποιείται από κλινικούς ψυχολόγους, ερευνητές, φαρμακευτικές εταιρίες, το νομικό σύστημα, κ.α.

αδυναμία του περάσματος από ένα «εκτός τόπου» σε έναν τόπο επιθυμίας. Όπως άλλωστε επισημαίνουν, οι Καψάλη και Μεντίνης αντλώντας από την προσέγγιση του Derek Summerfield, αυτό που τραυματίζεται είναι όλος εκείνος ο κοινωνικός – θεσμικός χώρος, ο τόπος μέσα από τον οποίο αναδύεται ένα υποκείμενο (Καψάλη και Μεντίνης 2018, 81).

Μερικές αφηγηματικές παραθέσεις μπορούν να φωτίσουν καλύτερα αυτήν την τραυματική διάσταση του χώρου που βρίσκεται «στο πουθενά». Η παρακάτω αφήγηση του A.R., 21 ετών πρόσφυγα από το Ιράκ, αναφέρεται στην εμπειρία του από το ΚΥΤ της Μόριας:

- Είχες καθόλου στιγμές ιδιωτικές για τον εαυτό σου; Που μπορούσες να κάτσεις μόνος σου, να έχεις προσωπικό χώρο και χρόνο;

- Ναι είχα ένα μέρος έξω από το camp που πήγαινα...κάτω από ένα δέντρο καθόμουν σε ένα σημείο που μπορούσα να δω το βουνό και να χαλαρώσω και να ακούσω τη μουσική μου...μπορούσα να κλάψω εκεί και να τα βγάλω από μέσα μου και να νιώσω καλύτερα...αλλά μετά από δύο μήνες δεν μπορούσα να βρω το μέρος μου πια, γιατί ακόμα και εκεί είχαν τοποθετήσει σκηνές...

Σε άλλο σημείο της αφήγησής του:

...τα μπάνια ήταν πολύ λίγα αναλογικά με τον κόσμο...υπήρχαν 6 τουαλέτες ανά τομέα, 6 αντρικές και 6 γυναικείες, αλλά ήταν πάρα πολύ βρώμικες και πολλές φορές δεν λειτουργούσαν, είχαν βουλώσει και ήταν απαίσια δεν μπορούσες να τις χρησιμοποιήσεις...και μύριζε απαίσια...δεν μπορούσα να σταθώ από την μυρωδιά, μου δημιουργούσε πάρα πολύ αναστάτωση όλο αυτό [...] Στη Μόρια έκανα μπάνιο στο δρόμο με το λάστιχο...ήμουν χωρίς ρούχα, γυμνός στο δρόμο μπροστά σε τόσους ανθρώπους που μπορούσαν να με δουν...

Στις δύο παραπάνω αφηγήσεις βλέπουμε ως κοινή συνισταμένη αγωνίας, την κατάργηση κάθε πτυχής του προσωπικού χώρου και χρόνου. Στο πρώτο απόσπασμα, τις στιγμές ελευθερίας του νεαρού A.R., κατέλαβαν οι νέες σκηνές που τοποθετήθηκαν στο μέρος που κρατούσε για τον εαυτό του, μακριά από τα βλέμματα των υπόλοιπων διαμενόντων/ουσών. Στο δεύτερο απόσπασμα η περιστολή της ιδιωτικότητας του, λόγω των περιορισμένων και προβληματικών υποδομών, τον οδήγησε να κάνει μπάνιο σε κοινή θέα.

Σε άλλο απόσπασμα του ίδιου, αναφέρεται στους καθημερινούς αυτοτραυματισμούς των ανθρώπων ενόσω έμεναν στη Μόρια, αποδίδοντας με έκδηλο τρόπο τα «σοβαρά ψυχικά προβλήματα» των ανθρώπων στο καθεστώς διαμονής και εγκλωβισμού εντός του στρατοπέδου:

...πολλοί άνθρωποι είχαν πολύ σοβαρά ψυχικά προβλήματα εξαιτίας της ζωής στη Μόρια...και που δεν μπορούσες να φύγεις...έχω δει πολλούς ανθρώπους, νέους άντρες που αυτοτραυματίζονταν και κάποιες φορές πολύ σοβαρά. Δούλευα εθελοντικά σε μία ιατρική οργάνωση στη Λέσβο, που είχαν έναν χώρο πρώτων βοηθειών μέσα στο camp που λειτουργούσε όλο το 24ωρο...ε κάθε βράδυ έρχονταν άνθρωποι που ήταν τραυματισμένοι από μαχαιριές...το είχαν κάνει στον εαυτό τους...ένας είχε χτυπηθεί στην κοιλιά του...ήταν φρικτό...

Σχετικά με την πρακτική των αυτοτραυματισμών ο Α.Β.Ι., 19 ετών, αιτών άσυλο από το Πακιστάν περιγράφει μια σκηνή που ο ίδιος παρατήρησε ενόσω βρισκόταν στο ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α. της Κορίνθου:

...Κάποια στιγμή που ήμουν στην Κόρινθο...δεν ξέρω ακριβώς τι έγινε και πώς, γιατί εγώ ήμουν έξω από το χώρο τότε στο νοσοκομείο για τις εξετάσεις (διαπίστωσης ανηλικότητας)...και γύρισα και είδαμε έναν άνθρωπο που απειλούσε να πηδήξει από ένα κτίριο...και έκαναν ολόκληρη επιχείρηση διάσωσης. Αλλά, αν ήσουν άρρωστος απλά κανείς δεν έδινε σημασία...

- Οπότε μου λες ότι οι άνθρωποι προσπαθούσαν να βλάψουν τον εαυτό τους για να τους δώσουν σημασία;

- Ναι.

- Ποιες ήταν οι πιο κοινές συμπεριφορές των ανθρώπων; Να επιτίθενται ή να βλάπτουν τον εαυτό τους;

- Αυτοί που ήταν πολύ καιρό μέσα συνήθως έκαναν κακό στον εαυτό τους, ενώ αυτοί που είχαν έρθει πρόσφατα επιτίθονταν σε άλλους...

Τα ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α. διαφέρουν από τα υπόλοιπα στρατόπεδα, καθώς αποτελούν κλειστές δομές, των οποίων τον κεντρικό συντονισμό έχει το κράτος (υπουργείο Προ.Πο.) και η αστυνομία. Όσοι/ες βρίσκονται σε αυτούς τους χώρους, τελούν υπό κράτηση και δεν έχουν δικαίωμα εξόδου. Πρόκειται δηλαδή, για έναν χώρο «διοικητικής» κράτησης στον οποίο βρίσκονται όσοι/ες οι μετανάστες/τριες χωρίς χαρτιά και παραμένουν εκεί μέχρι να ολοκληρωθούν οι διαδικασίες ταυτοποίησής τους για να μπορέσουν να αιτηθούν χορήγηση ασύλου, ή μέχρι να δρομολογηθούν οι διαδικασίες απέλασης όσων δεν πληρούν προϋποθέσεις για την ένταξη σε καθεστώς προστασίας. Όπως είδαμε και σε προηγούμενη αφήγηση, αυτή η κράτηση μπορεί να είναι πολύμηνη, γεγονός που δημιουργεί στους ανθρώπους αισθήματα απελπισίας και σύγχυσης.

Όπως επισημαίνει ο Α. Αργυριάδης, η είσοδος στη φυλακή σηματοδοτεί την απαρχή μιας ταπεινωτικής διαδικασίας για τους/τις εγκλείστους/ες, που συνίσταται στη στέρηση των μέσων ικανοποίησης των προσωπικών τους αναγκών, στην αδυναμία οριοθέτησης και διαμόρφωσης του ατομικού τους χώρου και στον αποχωρισμό προσωπικών τους αντικειμένων. Από την άλλη η παρατεταμένη αποστέρηση εξόδου προξενεί ιδρυματοποίηση. Σύμφωνα με τον ίδιο:

Η ιδρυματοποίηση, προκαλεί την διανοητική αποδιοργάνωση του κρατούμενου, στον οποίο αναπτύσσεται το αίσθημα της ατομικής ανεπάρκειας με αποτέλεσμα να εγκαταλείπεται στις αποφάσεις των άλλων. Το κυριότερο γνώρισμα του φαινομένου της ιδρυματοποίησης είναι αναμφισβήτητα η απόλυτη εξάρτηση. Ο κρατούμενος παραιτούμενος από κάθε μορφή άμυνας, παγιδεύεται σε ένα αίσθημα αυτοαπόρριψης, αφήνοντας άλλους να

λαμβάνουν τις αποφάσεις, που αφορούν τον ίδιο, τις ανάγκες και τις επιθυμίες του (Αργυριάδης 2015).

Η ύψιστη μορφή αυτοαπόρριψης, οι αυτοτραυματισμοί ή οι απόπειρες αυτοκτονίας φανερώνουν και τον απόλυτο βαθμό εξάρτησης της ίδιας της ζωής των ανθρώπων από τις αποφάσεις των αρμοδίων αρχών, τόσο για την περίπτωση της «ανοιχτής φυλακής» της Μόριας, όσο και για τις κλειστές δομές κράτησης.

Η Μ.Η., αναφερόμενη στις διαρκείς εντάσεις που δημιουργούνταν ανάμεσα στους Αφγανούς που διέμεναν στο στρατόπεδο του Σχιστού, δίνει τη δική της ερμηνεία για τους παράγοντες έκλυσης βίας που εκδήλωναν οι άνθρωποι μεταξύ τους:

Νομίζω ότι το μεγαλύτερο ζήτημα ήταν η ψυχική κατάσταση των προσφύγων. Πολλές φορές οι στρατιώτες και η αστυνομία έλεγαν στον κόσμο ότι θα έπρεπε να είναι χαρούμενοι που ζουν εδώ. Τους έλεγαν “ήρθατε από τα βουνά και περιμένετε να μένετε σε καλύτερο μέρος από αυτό; Εδώ έχετε και κοντέινερ και κάνετε και φασαρία; Τι άλλο θέλετε”; Το άκουσα η ίδια αυτό να το λέει αξιωματικός του στρατού. Και τις περισσότερες φορές που υπήρχαν διαμαρτυρίες από τους πρόσφυγες για τις συνθήκες ζωής, γιατί τις πρώτες μέρες όλα ήταν εντελώς ανοργάνωτα και κανείς δεν μπορούσε να μας βοηθήσει...φοβόντουσαν λοιπόν να εναντιωθούν στο στρατό, δεν μπορούσαν να τα βάλουν με τους στρατιώτες ή με την αστυνομία και έτσι έβγαζαν την έντασή τους στους άλλους Αφγανούς, συνήθως για ανόητους λόγους, λόγω της ψυχικής τους κατάστασης...γιατί βρίσκονταν κλεισμένοι εκεί μέσα και δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα.

61

Για την Μ.Η., το καθεστώς εξάρτησης των ανθρώπων από τις αποφάσεις των διαχειριστικών αρχών του στρατοπέδου, σε συνδυασμό με την περιστολή του δικαιώματος συλλογικής διαμαρτυρίας, οδηγούσε σε έκλυση βίας των Αφγανών μεταξύ τους, καθώς ήταν αδύνατο να στρέψουν την επιθετικότητά τους στις δυνάμεις καταστολής, το στρατό και την αστυνομία.

Ακολουθεί απόσπασμα από την αφήγηση του Α.Μ. (19 ετών), στο οποίο συγκρίνει την εμπόλεμη κατάσταση από την οποία έφυγε από τη Συρία, με την εμπειρία του από το «πεδίο μάχης» του στρατοπέδου της Μόριας:

...Στη Μυτιλήνη...έμεινα για λίγο στη Μόρια στο camp για 3 μήνες και 15 ημέρες... την πρώτη μέρα που έφτασα σκέφτηκα πόσο ωραίο είναι αυτό το μέρος...και μόλις με βρήκαν οι αστυνομικοί...με έσωσαν από τη θάλασσα γιατί εγώ ερχόμουν κολυμπώντας...η βάρκα μας τούμπαρε...και οι αστυνομικοί με προστάτευσαν, μου έδωσαν κουβέρτες και με βοήθησαν να συνέλθω...και μόλις έφτασα στη Μόρια ήταν πολύ σοκαριστικό για εμένα αυτό που είδα...Δεν υπήρχαν κρεβάτια...υπήρχαν σκηνές μόνο...και συνέχεια καυγάδες, έσπαγαν τα container, έβαζαν φωτιές...έφυγα από τη Συρία λόγω του πολέμου και ήρθα εδώ για να ξαναβρώ πεδίο μάχης...

Εδώ βλέπουμε ότι η αρχική αίσθηση ασφάλειας που ένωσε ο Α.Μ. αφότου διασώθηκε από το λιμενικό, έδωσε τη θέση της στην ανασφάλεια και το φόβο για τις συνθήκες που επικρατούσαν στο στρατόπεδο. Για τον Α.Μ., πρόσφυγα πολέμου από τη Συρία, το περιβάλλον της Μόριας τον έκανε να αναβιώσει τη νοσηρή καθημερινότητα μιας εμπόλεμης κατάστασης.

Ανάλογες εικόνες από την εμπειρία της στη Μόρια, περιγράφει και η F.S. (18 ετών), από το Αφγανιστάν:

Στην αρχή δεν ήταν έτσι, αλλά μετά κάποιοι έβαλαν φωτιές και άρχισαν να καίνε τις σκηνές τους και τότε έβαλαν παντού συρματοπλέγματα...γι' αυτό δεν μπορούσες να πας από το ένα σημείο στο άλλο. Άκουσα όμως, ότι έγινε μία μεγάλη εξέγερση πριν από κάποιο διάστημα και κατέστρεψαν τα συρματοπλέγματα...σήμερα αυτό το μέρος είναι το χειρότερο που μπορείς να βρεθείς...μυρίζει παντού σκουπίδια...αν πήγαινες στο γιατρό είχες περισσότερες πιθανότητες να αρρωστήσεις...έξω από τη σκηνή των γιατρών υπήρχε ένας τόνος σκουπίδια...

Φωτορεπορτάζ Kevin McElvaney | Al Jazeera: Μόρια

Αφού εκθέσαμε ορισμένες από τις όψεις του ασφυκτικού χωροχρόνου εντός του οποίου καλούνται να υπάρξουν μεγάλο διάστημα της ζωής τους οι πρόσφυγες, θα πρέπει να θέσουμε το ερώτημα: ως τι να υπάρξουν; Τι μορφές υποκειμενικότητας και τι είδους κοινωνικοί δεσμοί μπορούν να αναδυθούν στην περικλειστη κοινωνία του στρατοπέδου;

Ο Agier ισχυρίζεται ότι το μόνο αποδεκτό καθεστώς ύπαρξης εντός του στρατοπέδου προσφύγων είναι αυτό της ταυτότητας του «θύματος» που φέρει ο πρόσφυγας ως επιζήσαντας πολέμου (Agier, 2008, 49). Οι άνθρωποι που βρίσκονται σε αυτό το οριακό καθεστώς αναμονής δεν έχουν το δικαίωμα να μετακινηθούν, να συνεχίσουν το ταξίδι τους, να εργαστούν, αλλά ούτε να αντιδράσουν συλλογικά στις καταπιέσεις που υφίστανται. Εν τέλει το βαθύτερο τραύμα του παρόντος που δημιουργεί αυτός ο χώρος, είναι ότι το ίδιο το παρόν είναι αβίωτο, κανείς/μια δε μπορεί να βρει «έναν

τόπο να σταθεί», αλλά ούτε και έναν τρόπο να μιλήσει για αυτό που ζει και να εισακουστεί· έναν τόπο «όπου τα σημαίνοντα πιάνουν τόπο», όπως λέει ο Jacques Lacan, ήτοι ο λόγος μπορεί να αρθρωθεί εντός μιας ανθρώπινης σχέσης και να σημαίνει κάτι για κάποιον/α.

το στρατόπεδο ως πόλη

Στρέφοντας το βλέμμα μας σε μία παράλληλη συζήτηση που αναπτύσσεται τόσο βιβλιογραφικά, όσο και στο πεδίο ενός ευρύτερου κοινωνικού διαλόγου που διεξάγεται κυρίως στο εσωτερικό των διεθνών οργανώσεων που συντονίζουν τις ανθρωπιστικές παρεμβάσεις, αλλά και μεταξύ των ανθρώπων που διαμένουν στα στρατόπεδα για πολύ καιρό, θα θέσουμε το ερώτημα της «αστικότητας» του στρατοπέδου. Εδώ δεν αναφερόμαστε στις δομές υποδοχής και ταυτοποίησης ούτε στα κέντρα κράτησης όπου οι συνθήκες περιορισμού εμποδίζουν κάθε μορφή ανάδυσης του κοινωνικού δεσμού, όπως είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα, αλλά στις «ανοιχτές δομές προσωρινής φιλοξενίας» που δημιουργήθηκαν στην ηπειρωτική Ελλάδα, όπου οι αιτούντες/ες άσυλο/πρόσφυγες μπορεί να διαμένουν για τρία και πλέον χρόνια. Λαμβάνοντας υπόψη μας διεθνή δεδομένα από εμπειρικές μελέτες, αλλά και στοιχεία που αφορούν στην ελληνική πραγματικότητα, στη συγκεκριμένη ενότητα θα επιχειρήσουμε να προσανατολίσουμε τη συζήτηση γύρω από το αν θα μπορούσαν αυτά τα στρατόπεδα να ειδικθούν ως αστικά μορφώματα, ως δυνητικές πόλεις.

Η αναγκαιότητα εξερεύνησης της αστικής διάστασης των δομών αυτών, γίνεται αντιληπτή αν σκεφτούμε ότι από τα περίπου εξηνταοκτώ μιση εκατομμύρια²⁸ πρόσφυγες και εκτοπισμένους στον κόσμο σήμερα, περίπου οι μισοί ζουν σε στρατόπεδα προσφύγων ή σε άλλες προσωρινές εγκαταστάσεις. Πρόκειται για δομές στις οποίες εκατομμύρια άνθρωποι ξοδεύουν συχνά δεκαετίες, αν όχι ολόκληρες ζωές.

Τα προσφυγικά στρατόπεδα, όπως αναφέραμε, σημαδεύονται από μια εγγενή παραδοξότητα καθώς συγκροτούνται ταυτόχρονα ως δομές τυπικού και ανεπίσημου χαρακτήρα, χώροι κινητικότητας και ακινησίας, «μόνιμης προσωρινότητας», αλλά και ταυτόχρονου περιορισμού και προστασίας. Προκειμένου να εννοιοδοτηθεί αυτή η παραδοξότητα συναντούμε ιδιαίτερα συχνά στη βιβλιογραφία την αντιπαραβολή του στρατοπέδου με το χώρο της πόλης. Η Romola Sanyal (2010) επισημαίνει ότι «το στρατόπεδο παρουσιάζεται ως εξαίρεση και η πόλη ως νόρμα (νόμος), να βρίσκονται σε αντιπαράθεση» (Sanyal 2010, 879). Κατά την ίδια είναι αναγκαίο να εξετάσουμε την «αστικότητα» των στρατοπέδων προσφύγων, δεδομένων των υβριδικών μορφών ζωής που αναπτύσσονται εντός αυτών των χώρων, όπου «η θυματοποίηση και η ενεργοποίηση των ανθρώπων συνυπάρχουν, δημιουργώντας χώρους εξαίρεσης που μετασχηματίζουν τα όρια του τόπου και του μη-τόπου» (Sanyal 2010, 880).

²⁸ Σύμφωνα με τα δεδομένα της ετήσιας έκθεσης της Ύπατης Αρμοστείας - που δημοσιεύθηκε στις 19 Ιουνίου 2018 <https://www.unhcr.org/ph/figures-at-a-glance>

Ο Manuel Herz (2013), εξερευνώντας τους καταυλισμούς προσφύγων στη Δυτική Σαχάρα αναφέρει ότι ιδιαίτερα στην Αφρική όπου ο αγροτικός πληθυσμός αποτελεί ακόμη κρίσιμη μερίδα του συνολικού πληθυσμού, τα στρατόπεδα αυτά λειτουργούν ως «αστικοί μετασχηματιστές», καθώς αλλάζουν τον τρόπο της καθημερινής ζωής των προσφύγων. Τα στρατόπεδα προσφύγων κατά τον Herz «μπορούν να θεωρηθούν μηχανισμοί αστικοποίησης, δεδομένου ότι πολλοί πρόσφυγες δεν επιστρέφουν στα αγροτικά τους χωριά όταν γυρίζουν στις πατρίδες τους, ακόμα και μετά το τέλος των εχθροπραξιών ή κοινωνικών εντάσεων, αλλά επιλέγουν να εγκατασταθούν στις πόλεις» (Herz 2013, 390). Τα στρατόπεδα προετοιμάζουν τους πρόσφυγες για μια αστική ζωή που θα ακολουθήσουν μετά τη διαβίωσή τους στους χώρους αυτούς. Με αυτή την έννοια, κατά τον Herz, οποιαδήποτε διερεύνηση και συζήτηση για τα στρατόπεδα προσφύγων πρέπει να λαμβάνει υπόψη την αστική τους διάσταση, ακόμη και όταν - ή ιδιαίτερα όταν - λείπει και πρέπει να δώσει προσοχή στους τρόπους με τους οποίους τα στρατόπεδα προετοιμάζουν ένα δεδομένο πληθυσμό για ζωή μετά τα στρατόπεδα (Herz 2013).

Ο Herz, παρατηρώντας τις καθημερινές συνδιαλλαγές των κατοίκων του στρατοπέδου της Δυτικής Σαχάρας, διαπιστώνει ότι στο χώρο αυτό μπορούμε να συναντήσουμε όλες τις ποιότητες που ορίζουν το «αστικό». Λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι σχετίζονται με το περιβάλλον τους, παρατηρώντας πώς οργανώνουν την καθημερινή τους ζωή στους χώρους του στρατοπέδου, μπορεί να γίνει αντιληπτό πως αυτοί οι χώροι γίνονται ένα μέσο που επιτρέπει στους πρόσφυγες «να διαμορφώσουν τις επιθυμίες και τις προσδοκίες τους και να αναπτύξουν μία μοναδική τοπική κουλτούρα» (Herz 2013, 389). Ο ίδιος επισημαίνει ότι μπορούμε να παρατηρήσουμε «μια διαδικασία βαθμιαίας διαφοροποίησης, καθώς οι μεμονωμένες γειτονίες αναπτύσσουν τις δικές τους ιδιαιτερότητες με την πάροδο του χρόνου, ενώ παράλληλα συγκεκριμένες μορφές και αστικές κουλτούρες εκδηλώνονται στο δομημένο περιβάλλον και το επηρεάζουν» (Herz 2013, 389-390).

Ωστόσο, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας το ιδιαίτερο περιβάλλον ζωής στο συγκεκριμένο στρατόπεδο. Ενώ τα στρατόπεδα προσφύγων θεωρούνται συχνά ως «τόποι απελπισίας, χώροι απόλυτου ελέγχου ή εδάφη ανθρωπιστικού καθεστώτος» (Herz 2013, 390), τα στρατόπεδα προσφύγων στη Δυτική Σαχάρα θεσπίζουν ένα περιβάλλον καθημερινής ζωής θεμελιωμένης στην αυτοδιαχείριση. Οι Σαχράουι (Sahrawi) χρησιμοποιούν τα στρατόπεδα προκειμένου να αναπτύξουν οι ίδιοι/ες ιδρύματα και θεσμούς που θα τους επιτρέψουν να διαχειριστούν τη χώρα τους μόλις βρεθεί μια λύση στην ανεπίλυτη σύγκρουση στη Δυτική Σαχάρα (αναγνώριση της ανεξαρτησίας τους από το Μαρόκο). Οι πρόσφυγες αξιοποιούν το χρόνο τους στα στρατόπεδα προκειμένου να

διαμορφώσουν «πολιτισμική και κοινωνική μετάβαση από τις φυλετικές παραδόσεις τους στην ανάπτυξη μιας εν δυνάμει αστικής, χειραφετημένης κοινωνίας» (Herz 2013, 388).

Δεδομένης της παραπάνω διάστασης θα ήταν προβληματικό να επιχειρήσουμε να γενικεύσουμε τη συζήτηση περί «αστικότητας» των στρατοπέδων στηριζόμενοι/ες στο παράδειγμα της Δυτικής Σαχάρας, τη στιγμή που ολοένα και περισσότερα στρατόπεδα προσφύγων αναγορεύονται σε χώρους πρωτοφανούς καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Βήμα 2019), (Alphavita 2019), ως προς την αθλιότητα των συνθηκών διαβίωσης των προσφύγων. Ενδεχομένως το ερώτημα που θέσαμε στην αφετηρία της ενότητας να πρέπει να αναδιατυπωθεί: μπορεί το στρατόπεδο προσφύγων να γίνει πόλη με την έννοια ενός χώρου που παράγει αστικές μορφές κοινωνικοποίησης, ενός χώρου που μπορεί να αναδυθεί το «πολιτικό»²⁹; Μπορεί να ξεφύγει από την αρχική λογική των περιφράξεων και του περιορισμού; Όπως το θέτει ο Agier (2002) αποτελούν τα στρατόπεδα «πειράματα για τον παγκόσμιο διαχωρισμό ή σχέδια και εμβρυακές μορφές πόλεων» (Agier, 2002, 323);

Το ερώτημα αυτό θα εξερευνήσουμε στη συνέχεια της ενότητας, εμπλουτίζοντας τη συζήτηση με τις αφηγήσεις των νέων. Επιπλέον, σε αυτή την ενότητα θα αναφερθούμε στα στρατόπεδα που βρίσκονται στην ενδοχώρα (τις λεγόμενες ανοικτές δομές προσωρινής φιλοξενίας), καθώς σε αυτούς τους χώρους πολλοί/ες διαμένουν δύο και πλέον χρόνια και αποτελούν δομές που διαμορφώθηκαν αναλόγως προκειμένου να στεγαστούν κατά το πλείστον οικογένειες με παιδιά.

Σύμφωνα τον Agier η συγκροτητική συνθήκη του στρατοπέδου προσιδιάζει σε μία αυθεντική έρημο, ή όπως το έθεσε η Arendt³⁰ «μια έρημος που μεγαλώνει». Η επέκταση της ερήμου συνιστά την εξαφάνιση του χώρου διαμεσολάβησης μεταξύ των ανθρώπων που κατά την ίδια αποτελούσε τον «κόσμο», δηλαδή το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων όπου γεννιέται η πολιτική (Agier, 2002, 323). Από την άλλη, ο Marc Augé (1992)³¹, αναφέρει ότι τα στρατόπεδα όπως και τα αεροδρόμια ή τα πολυκαταστήματα (malls), αποτελούν διευρυμένες μορφές μίας υπερβολικής έκφρασης της νεωτερικότητας που κυριαρχείται από το μοντέλο των «μη τόπων» και χαρακτηρίζει χώρους που έχουν απωλέσει τη δυνατότητα εγγραφής σε μία συλλογική μνήμη, τη δυνατότητα δημιουργίας σχέσεων. Ο Agier αναδιατυπώνοντας την ορολογία του Augé, αναφέρει ότι τα στρατόπεδα

²⁹ Η έννοια του πολιτικού δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με την πολιτική (ως κόμματα, πολιτικοί θεσμοί, ιδεολογίας), αλλά όπως το διακρίνει ο Claude Lefort «ως οντολογική στιγμή, ως ένα συμβάν που διαταράσσει την εκάστοτε καθεστηκυία τάξη [...] και θεσπίζει νέες όψεις της κοινωνίας μέσα από τη διαπάλη διαφορετικών εναλλακτικών και τη χάραξη νέων ιδεολογικών συνόρων» (Lefort 2008)

³⁰ Arendt, Hannah (1993) Was ist Politik? Fragmente aus dem Nachlass. Munich: Piper

³¹ Augé, Marc (1992) Non-lieux, Introduction à une anthropologie de la surmodernité. Paris: Seuil

θα πρέπει να ειδωθούν ως χώροι «εκτός τόπου», έξω από τον κοινά προσλαμβανόμενο χώρο και τον συνηθισμένο και προβλέψιμο κόσμο (Agier, 2002, 323).

Ο Agier διεξήγαγε έρευνα πεδίου στα στρατόπεδα του Dadaab³² που βρίσκονται στην Κένυα, επιχειρώντας να διερευνήσει τα αστικά μορφώματα των καταυλισμών, που διαμορφώνονται εξαιτίας των πολέμων και των εκτοπισμών. Παρότι ο αριθμός των διαμενόντων σε αυτούς τους χώρους είναι το ίδιο μεγάλος όσο και της κοινότητας στην οποία βρίσκονται και ο χρόνος λειτουργίας τους ιδιαίτερα εκτεταμένος, τα στρατόπεδα αυτά δεν εμφανίζονται στον χάρτη της Κένυας. Δεν υπάρχει επίσημη αγορά εργασίας μέσα και γύρω από τα στρατόπεδα, ενώ κατά τα λεγόμενα ενός υπαλλήλου της Ύπατης Αρμοστείας «όσοι εργάζονται εκτός των καταυλισμών είναι παράνομοι», θεωρούνται αλλοδαποί και δεν διαθέτουν άδεια εργασίας. Ωστόσο, όπως παρατηρεί, υπάρχουν κάποιες περισσότερο ή λιγότερο αναγνωρισμένες επιχειρήσεις μέσα στα στρατόπεδα: πώληση μερίδων τροφίμων, αγορά και πώληση λαχανικών ή βασικών τροφίμων (που προέρχονται από την Garissa, την κύρια πόλη της περιοχής), μικρές βιοτεχνίες (καλαθοπλεκτική, ραπτική, ξυλουργική, μεταλλοτεχνία, υποδηματοποιία) μέσα και γύρω από τις καλύβες και τα container (Agier, 2002, 330).

Στο σημείο αυτό θα περάσουμε σε ελληνικές περιπτώσεις στρατοπέδων προσφύγων. Αρχικά θα αναφερθούμε στο πρώην στρατόπεδο Γερακίνη που βρίσκεται στη Μαλακάσα, όπου ξεκίνησε να λειτουργεί ως χώρος προσωρινής εγκατάστασης προσφύγων το Μάρτιο του 2016. Το στρατόπεδο αυτό, όπως και πολλά άλλα, αποτελεί άτυπου χώρο παραμονής προσφύγων, χωρίς κεντρικό διοικητικό έλεγχο, του οποίου τη διαχειριστική ευθύνη έχουν ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (εφεξής ΔΟΜ) και η Ύπατη Αρμοστεία. Αρχικά το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής είχε προβλέψει τη διακοπή της λειτουργίας του με σκοπό οι διαμένοντες να μετεγκατασταθούν σε άλλες δομές φιλοξενίας εντός Αττικής μέχρι το τέλος του 2017, πράγμα που δεν συνέβη. Μετά από πολλαπλές διαμαρτυρίες των διαμενόντων λόγω των αντίξωων καιρικών συνθηκών, οι σκηνές και αυτοσχέδιοι καταυλισμοί που είχαν τοποθετηθεί αρχικά εκεί, αντικαταστάθηκαν από container. Κατόπιν σχεδιασμού τόσο των αρμόδιων αρχών όσο και των διεθνών οργανώσεων που δραστηριοποιούνταν εκεί στο πλαίσιο ανθρωπιστικών αποστολών, προοδευτικά οι άτυποι καταυλισμοί αντικαταστάθηκαν από 220 containers, τα οποία στέγασαν τους περίπου 900 πρόσφυγες (Χατζηγεωργίου 2016).

³² Το στρατόπεδο Ifo (10.000 καταλύματα για 45.000 κατοίκους) άνοιξε το Σεπτέμβριο του 1991, του Dagahaley (7000 καταλύματα για 34.000 κατοίκους) άνοιξε τον Μάρτιο του 1992 και της Hagadera (45.000 κάτοικοι) που ξεκίνησε τη λειτουργία του τον Ιούνιο του 1992.

Σήμερα ο αριθμός των containers έχει μεγαλώσει, προκειμένου να αυξηθεί η χωρητικότητα του στρατοπέδου για να εξυπηρετήσει την αποσυμφόρηση των ΚΥΤ των νησιών. Παράλληλα, παρά την αρχική πρόβλεψη για διακοπή της λειτουργίας και μετεγκατάσταση των διαμενόντων είτε σε διαμερίσματα στην Αθήνα, είτε σε χώρες του εξωτερικού μετά από σχετική απόφαση από την υπηρεσία ασύλου, το στρατόπεδο εξακολουθεί να λειτουργεί στεγάζοντας περίπου 2000 αιτούντες άσυλο, προερχόμενους/ες κυρίως από το Αφγανιστάν, Ιράν αλλά και από το Ιράκ. Σύμφωνα με τα λεγόμενα Α.Ρ.(21 ετών), πρόσφυγα προερχόμενου από το Ιράκ, που διαμένει στο camp εδώ και δύο χρόνια:

...[Υ]πάρχουν άνθρωποι μέσα στο στρατόπεδο που έχουν μετατρέψει τα container τους σε καταστήματα και προσφέρουν ψωμί ή διάφορα άλλα φαγώσιμα σε μερίδες, ενώ κάποιοι άλλοι για ορισμένες ώρες την εβδομάδα κάνουν το container τους κουρείο [...] αλλά δεν υπάρχει επίσημος τρόπος να εργαστείς στο camp. Πολλοί από εμάς δουλεύουμε εθελοντικά με διάφορες οργανώσεις, είτε ως μεταφραστές, είτε συμμετέχοντας σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες για παιδιά και αυτό μας βοηθάει πολύ να αποκτήσουμε επαγγελματικές δεξιότητες...αλλά οι οργανώσεις δεν προσλαμβάνουν κόσμο από τους πρόσφυγες [...] πολύ σπάνια συμβαίνει αυτό, όταν προσλαμβάνουν κάποιον για λίγο καιρό ως διερμηνέα. Η αίσθηση των περισσότερων είναι σαν να βρισκόμαστε στη φυλακή...[Ε]ντάξει, μπορείς να βγεις έξω ή να πας στην Αθήνα, αλλά δεν μπορείς να δουλέψεις, δεν μπορείς να κάνεις τίποτα που να έχει διάρκεια...

70

Ο Ν.Η. (20 ετών), πρόσφυγας από το Αφγανιστάν που διαμένει σχεδόν τρία χρόνια στο στρατόπεδο της Μαλακάσας, στο ακόλουθο απόσπασμα περιγράφει τον τρόπο που ο ίδιος αλλά και άλλα μέλη της κοινότητας προσλαμβάνουν το χώρο.

- Πώς θα περιέγραφες το camp σε κάποιον που δεν έχει βρεθεί ποτέ σε αυτό το χώρο; Θα έλεγες ότι μοιάζει με πόλη, χωριό, τι είδους χώρος είναι;

- Είναι πολύ περίεργο αυτό...παρότι είμαι 3 χρόνια περίπου στο camp αυτό, δεν ένιωσα ούτε μία φορά ότι μοιάζει με πόλη. Ο χώρος αυτός μου θυμίζει φυλακή...όλοι μας σκεφτόμαστε πότε θα μπορούσαμε να φύγουμε από εκεί, έτσι κανείς δεν το σκέφτεται ότι αυτός ο χώρος μοιάζει με πόλη ή χωριό. Μοιάζει με χωριό γιατί εκεί ζουν περίπου 2000 άνθρωποι, αλλά κανείς δεν το νιώθει έτσι. Δεν είναι μια τυπική φυλακή γιατί ο κόσμος μπορεί να βγει έξω, αλλά ακόμα και αν βγουν δεν έχουν κάπου αλλού να πάνε. Πρέπει πάντα να επιστρέφουν εκεί...αν εγώ αποφασίσω να έρθω εδώ στην Αθήνα κανείς δεν θα με βοηθήσει.

Για τους δύο νέους που μένουν για περισσότερο από δύο χρόνια στο στρατόπεδο, η αστική διάσταση του στρατοπέδου είναι εμφανής μόνο στις άτυπες μορφές εργασίας που μπορεί να αναπτυχθούν εκεί. Ωστόσο, το γεγονός ότι όλα διενεργούνται σε καθεστώς πλήρους επισφάλειας και προσωρινότητας, σε συνδυασμό με την εξάρτηση των ανθρώπων από την οικονομική βοήθεια των ανθρωπιστικών οργανώσεων, δημιουργούν μια αίσθηση εγκλωβισμού στο χώρο του στρατοπέδου, με τρόπο που το κάνει να μοιάζει περισσότερο

με φυλακή, παρότι - σε άλλο σημείο της συζήτησης που δεν παρατίθεται εδώ - και οι δύο αναγνωρίζουν την ποιοτική αναβάθμιση της καθημερινής τους ζωής σε σχέση με την παραμονή τους στα ΚΥΤ της Μυτιλήνης.

Στρατόπεδο Γερακίνη | Μαλακάσα

Ανάλογη είναι και η περίπτωση του στρατοπέδου προσφύγων της Θήβας το οποίο ξεκίνησε τη λειτουργία του τον Μάρτιο του 2017, με σκοπό να μετακινηθούν εκεί όσοι/ες διέμεναν στις εγκαταστάσεις του Ελληνικού που λειτουργούσε ως άτυπη δομή στέγασης. Η αρχική χωρητικότητα του στρατοπέδου της Θήβας προέβλεπε τη διαμονή 700 ατόμων σε containers και σε οικίσκους που βρίσκονται στον προαύλιο χώρο των εγκαταστάσεων. Σε αυτή την περίπτωση ο ΔΟΜ ανέλαβε την ανακατασκευή του χώρου, αλλά και τη γενική διαχείριση της ανθρωπιστικής βοήθειας, ενώ το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας ανέλαβε την ενοικίασή του με έκτακτα ευρωπαϊκά κονδύλια (Καθημερινή 2017). Το στρατόπεδο αυτό εξυγιάνθηκε προκειμένου να μεταφερθούν εκεί οι μέχρι πρότινος διαμένοντες στο Ελληνικό.

Βρίσκεται αρκετά χιλιόμετρα έξω από αστική περιοχή, σε βιομηχανική ζώνη. Δίπλα του βρίσκεται ένα δάσος φωτοβολταϊκών, περιφραγμένο με συρματοπλέγματα. Το μόνο κατάστημα στην περιοχή είναι μια καφετέρια κοντά στο στρατόπεδο και μοναδική

συγκοινωνία, το διερχόμενο λεωφορείο για τις Ερυθρές. Το πιο κοντινό νοσοκομείο βρίσκεται σε απόσταση δέκα χιλιομέτρων, στην έξοδο της Θήβας, από την αντίθετη πλευρά του στρατοπέδου (ThePress Project 2017). Σήμερα, σύμφωνα με μαρτυρίες των διαμενόντων, οι άνθρωποι που στεγάζονται υπερβαίνουν κατά πολύ την χωρητικότητα της δομής (περίπου 1500), γεγονός που στο παρελθόν είχε πυροδοτήσει συλλογικές διαμαρτυρίες με στόχο την μετεγκατάσταση όσων έμεναν σε σκηνές, σε καταλληλότερες στεγαστικές δομές και την αποσυμφόρηση του στρατοπέδου.

Στρατόπεδο Ριτσώνας | Θήβα

Η Ν.Α. (18 ετών), πρόσφυγας προερχόμενη από Κουβέιτ και από κοινότητα Βεδουίνων, πριν έρθει στην Ελλάδα διέμενε σε караβάνια στην έρημο του Κουβέιτ, ενώ μέχρι να αναγνωριστεί ως πρόσφυγας στην Ελλάδα ήταν ανιθαγενής. Όσο ζούσε στο караβάνι ασχολούταν κυρίως με τη διαχείριση του νοικοκυριού και της σκηνής και τη φροντίδα των μικρότερων αδελφών της. Στο στρατόπεδο της Θήβας έμεινε για ενάμιση χρόνο. Όπως αναφέρει:

...δεν είναι πόλη, ένα μικρό χωριό είναι...η ζωή ήταν όμορφη κάποιες στιγμές στο camp...γνωρίσαμε ανθρώπους, είχαμε πάντα παρέα και ο χρόνος που περιμέναμε περνούσε πιο γρήγορα...η εμπειρία στο camp για εμένα ήταν πολύ σημαντική γιατί εκεί μέσα πήγα σχολείο...έκανα μαθήματα αραβικών και έμαθα να γράφω, έκανα μαθήματα αγγλικών [...] γιατί εγώ στη χώρα μου δεν είχα κανένα δικαίωμα, δεν μπορούσα να πάω σχολείο, τίποτα...εμείς πριν ζούσαμε σε караβάνια και δεν είχαμε κανένα πολιτικό δικαίωμα [...] εδώ μπόρεσα να μάθω να γράφω και να διαβάζω αραβικά και αγγλικά και σιγά σιγά μαθαίνω και ελληνικά.

Και συνεχίζει:

Υπήρχαν υπηρεσίες αλληλοεξυπηρέτησης στο camp, με χρήματα...το camp ήταν πολύ μακριά από την Αθήνα και από άλλη κατοικημένη περιοχή και έτσι όσοι ήξεραν από κομμωτική είχαν πάρει ένα container για να κουρεύουν τον κόσμο εκεί [...] Κάποιοι άνθρωποι δούλευαν εκεί...Εκτός από τα

δωμάτια στα container υπήρχε και ξενοδοχείο [...] το μπάνιο ήταν κοινόχρηστο για όλα αυτά και χρειαζόταν διαρκώς καθαριότητα. Και μία γυναίκα και ένας άνδρας κάθε μήνα αναλάμβαναν την καθαριότητα. Και εμείς, οι πρόσφυγες δηλαδή, μαζεύαμε τα χρήματα κάθε μήνα και τους τα δίναμε. Αλλά αυτοί οι άνθρωποι δεν είχαν προσληφθεί από τον ΔΟΜ ή την Υπατη, με δικά μας λεφτά δούλευαν...

Εικόνα 1| Δράση αναψυχής για παιδιά , εικόνα 2| Κέντρο εκπαίδευσης γυναικών στη Θήβα

Στην αφήγηση της Ν.Α. παρατηρούμε μια συγκριτική αναφορά με την προηγούμενη ζωή της στο Κουβέιτ, όπου ζούσε σε ένα πλήρως αποστερητικό για αυτήν περιβάλλον. Το στρατόπεδο στη Θήβα για εκείνη λειτούργησε ως χώρος που την εισήγαγε στην αστική ζωή, καθώς εκεί ξεκίνησε να διαβάζει και να γράφει, μέσω των δομών άτυπης εκπαίδευσης του στρατοπέδου, ενώ η ίδια επεσήμανε την ανάπτυξη υποστηρικτικών δικτύων και ανεπίσημων μορφών εργασίας που δημιουργήθηκαν από τους/τις διαμένοντες/ουσες του στρατοπέδου για να ενισχύσει την πεποίθησή της ότι το στρατόπεδο προσομοιάζει με «μικρό χωριό». Παρά βέβαια, τα όσα αναφέρει, στο τέλος αναγνωρίζει ότι το στρατόπεδο δεν παρέχει κάποια επίσημη δυνατότητα πρόσβασης στην εργασία.

Για την Α.Α. (23 ετών), επίσης πρόσφυγα από το Κουβέιτ:

[Το camp]...ξέρεις έχει κάγκελα και φράχτες γύρω γύρω...και μοιάζει πολύ με χώρο φυλακής, είναι πολύ μακριά από όλα. Αρκετά συχνά γίνονταν κάποιες δράσεις για να αισθάνονται οι άνθρωποι καλύτερα όσο έμεναν εκεί, πράγματα που κάναμε σαν ομάδα...υπήρχε όμως πολλή πίεση...ήταν σαν φυλακή...εντάξει, υπήρχε και το σχολείο που εκεί εμείς ξεφεύγαμε...επίσης, υπήρχε και ένα δωμάτιο όπου οι γυναίκες έκαναν ραπτική και μπορούσαν να κάθονται και να συζητάνε...υπήρχαν αίθουσες επίσης που βλέπαμε ταινίες και επίσης έφτιαζαν και γήπεδα για να παίζουν μπάλα τα αγόρια...αλλά δεν γίνονταν συνέχεια αυτά...

- Γιατί όχι;

- Δεν ξέρω ακριβώς, αλλά νομίζω επειδή έφευγαν από το camp οι οργανώσεις που έκαναν αυτές τις δράσεις...έτσι έγινε με τα μαθήματα ελληνικών και αγγλικών...

Η Α.Α. προέρχεται από ανάλογο περιβάλλον με αυτό της Ν.Α., παρόλα αυτά δεν μπορούσε να δει το στρατόπεδο ως πόλη. Η περιφραγή του την παραπάμπει ευθέως στην εικόνα μιας φυλακής, ενώ όλες οι δράσεις που αναπτύσσονταν εντός του στρατοπέδου είχαν ένα προσωρινό χαρακτήρα ανακούφισης από την πίεση που αισθάνονταν όσοι/ες διέμεναν σε μια δομή ιδιαίτερα απομακρυσμένη από αστική περιοχή και με πολύ περιορισμένη προσβασιμότητα μέσω του δικτύου συγκοινωνιών.

Στρατόπεδο Ριτσώνας | Θήβα

74

Για τον Α.Μ. (19 ετών), πρόσφυγα από τη Συρία το στρατόπεδο της Θήβας είναι σαν «ανοικτή φυλακή», παρά τις όποιες ομοιότητες μπορεί να φέρει με μικρή πόλη:

- Το camp μπορεί να μοιάζει με χωριό ή μια μικρή πόλη, αλλά στην πραγματικότητα είναι σαν φυλακή...δεν μπορείς να πας πουθενά...αν θες να πας στη Χαλκίδα πρέπει να περπατήσεις μισή ώρα για να φτάσεις στη στάση λεωφορείου για να πας Χαλκίδα...αν χρειαστούμε φάρμακα δεν μπορούμε εύκολα να πάμε στην πόλη και να τα πάρουμε...

- Μου λες ότι το camp είναι σαν φυλακή. Γιατί το είπες αυτό; Αφού μπορείτε να βγείτε όποτε θέλετε και να μπει όποιος θέλει...

- Γιατί είναι σαν έρημος εκεί πέρα...ακόμα και να βγεις δεν έχεις που να πας...δεν υπάρχει τίποτα κοντά...αν περπατούσαν άνθρωποι εκεί κοντά, υπήρχε κάποιο καφέ εκεί θα ένιωθα καλύτερα, αλλά τώρα νιώθεις ότι και να βγεις δεν υπάρχει τίποτα εκεί...

Εδώ συναντούμε την όψη της «ερήμου που μεγαλώνει» για την οποία έκανε λόγο η Arendt. Για τον Α.Μ. η απουσία επαφής με άλλους ανθρώπους εκτός του στρατοπέδου, είναι που καθιστά το χώρο αυτό φυλακή, παρότι η έξοδος και η είσοδος σε αυτό είναι ελεύθερη.

Ο Agier αναφερόμενος στα στρατόπεδα της Κένυας, εντοπίζει ότι η επιβολή της κατάστασης έκτακτης ανάγκης από τις ΜΚΟ και τις τοπικές αρχές και των συνακόλουθων περιορισμών ενεργής συμμετοχής των προσφύγων στη λήψη αποφάσεων, καθιστά τους χώρους των στρατοπέδων χώρους καθαρής αναμονής. Αυτή η συνθήκη, την οποία συναντούμε και στις περιπτώσεις των ελληνικών στρατοπέδων που προαναφέραμε, στέκεται εμπόδιο στα όποια σχέδια αυτονόμησης που εμφανίζονται σε πρωτοβουλίες που στοχεύουν στην αναδημιουργία της εργασίας, αλλά και στις όποιες συλλογικές μορφές δημιουργίας μιας νέας κοινότητας. Αυτό, άλλωστε, γίνεται έκδηλο και με βάση τις μαρτυρίες των νέων που έχουν διαμείνει στα ελληνικά στρατόπεδα· «είναι σαν φυλακή» είναι η επωδός τους, παρότι κανείς δεν τους στερεί άμεσα τη δυνατότητα εξόδου.

Τα δύο προαναφερόμενα στρατόπεδα (Μαλακάσα , Θήβα), φέρουν δύο εμφανή κοινά χαρακτηριστικά: είναι αρκετά μακριά από κατοικημένη περιοχή και στεγάζουν πολύ περισσότερους ανθρώπους απ' όσους επιτρέπουν οι υποδομές. Από μόνες τους αυτές οι συνθήκες, δημιουργούν μεγαλύτερο βαθμό δυσφορίας στους/στις διαμένοντες/ουσες συγκριτικά με όσους/όσες βρίσκονται σε στρατόπεδα πλησίον αστικών περιοχών και με μικρότερο αριθμό διαμενόντων/ουσών.

Το στρατόπεδο του Ελαιώνα, που αποτελεί και μία από τις τρεις δομές που υπάγονται σε κρατικό έλεγχο. Πρόκειται για ένα οικόπεδο 40 στρεμμάτων κοντά στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο στον Βοτανικό, που είναι ιδιοκτησίας του δήμου Αθηναίων και εξυγιάνθηκε το 2015, προκειμένου να μεταφερθούν εκεί αρχικά οι πρόσφυγες που διαβιούσαν άστεγοι/ες στο Πεδίον του Άρεως. Παρότι βρίσκεται σε απόσταση από κατοικημένες περιοχές, η πρόσβαση από και προς το στρατόπεδο είναι εύκολη λόγω της εγγύτητας σε πολλά ΜΜΜ. Ο Ζ.Κ. (19 ετών) από το Πακιστάν, έμεινε στη safezone του Ελαιώνα μέχρι να ενηλικιωθεί και κατόπιν μεταφέρθηκε σε διαμέρισμα. Στο απόσπασμα που ακολουθεί ανακαλεί την περίοδο που ζούσε εκεί:

- Το camp του Ελαιώνα είναι μέσα στην πόλη και μοιάζει με μικρό χωριό...είναι καλό μέρος, κοντά στο μετρό, σε λεωφορεία...μπορούσα να πάω εύκολα σχολείο και όπου ήθελα.

- Ένωθες ασφαλής εκεί;

- Ναι πολύ. Εμείς κάθε εβδομάδα κάναμε συνάντηση όλη η ομάδα που έμενε στη safezone και ό,τι πρόβλημα είχαμε το συζητούσαμε και μετά το λέγαμε στο διερμηνέα.

- Οπότε ο διερμηνέας σας βοηθούσε;

- Ναι...τον εμπιστευόμασταν πολύ...ήταν πολύ καιρό εκεί και αρκετά μορφωμένος και τον ακούγαμε σε όλα.

- Και τώρα μένεις σε διαμέρισμα; Μου είπες ότι δεν σου άρεσε που έφυγες από το camp. Θα ξαναγυρνούσες δηλαδή;

- Ναι...γιατί εκεί συμμετείχα σε μία ποδοσφαιρική ομάδα...εκεί είχα όλους τους φίλους μου...είχαμε ελεύθερο χρόνο και πολύ χώρο για να παίξουμε...ενώ τώρα μένω μόνο με τέσσερα άτομα σε ένα μικρό διαμέρισμα.

Ο Ζ.Κ. έχει ευχάριστες μνήμες από τη διαμονή του στον Ελαιώνα, όπου για εκείνον από τότε που ήρθε στην Ελλάδα αποτέλεσε μείζονα χώρο κοινωνικοποίησης μέσω της συμμετοχής του στις εβδομαδιαίες συναντήσεις της κοινότητας της safezone, αλλά και διαμόρφωσης φιλικών δεσμών μέσω ομαδικών δραστηριοτήτων. Ο Ζ.Κ. αυτή τη στιγμή διαμένει σε διαμέρισμα στο Κερατσίνι, αναμένοντας την απόφαση της υπηρεσίας ασύλου και γνωρίζοντας ότι το αίτημα του έχει μεγάλη πιθανότητα να απορριφθεί (έχει λάβει ήδη δύο απορριπτικές αποφάσεις και αναμένει την τελευταία απόφαση κατόπιν έφεσης που άσκησε για επανεξέταση). Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να επιστρέψει στο Πακιστάν.

Εικόνα από το στρατόπεδο του Ελαιώνα

Ο Ι.Κ. (20 ετών), από το Πακιστάν έμεινε επίσης στον Ελαιώνα για περίπου ένα χρόνο. Και για εκείνον το στρατόπεδο, εκτός από ασφαλές καταφύγιο καθότι αρχικά φτάνοντας στην Ελλάδα ήταν άστεγος, αποτέλεσε ένα χώρο συλλογικής οργάνωσης της καθημερινής ζωής:

Ας μιλήσουμε λίγο για την κοινωνική ζωή στο camp και για την καθημερινότητα. Είχες κάνει φίλους όπως είπες από τη safe zone. Εκτός του camp;

- *Ναι έκανα ελληνικά έξω από το camp στο GCR και πήγαινα και σε μία άλλη οργάνωση για μαθήματα...την Έλιξ...αυτοί έρχονταν και μέσα στο camp...οπότε γνώρισα και εκεί πολύ κόσμο και έκανα παρέες.*

- *Ήταν εύκολο να κινηθείς εκτός του camp; Δεν είναι και μακριά από το κέντρο της Αθήνας ο Ελαιώνας.*

- *Ναι ήταν όλα πολύ κοντά...και ο επίτροπός μου μου είχε βγάλει και κάρτα απεριορίστων διαδρομών για τα ΜΜΜ και το μετρό ήταν πολύ κοντά στο camp. Όλα ήταν πολύ πιο κοντά απ' ό τι τώρα που μένω στο Κερατσίνι...στον Πειραιά. Τώρα αργώ μία ώρα να πάω σχολείο (γέλια)...*

- *Τι άλλες υπηρεσίες υπήρχαν στο camp;*

- *Γιατροί, ψυχολόγοι και δικηγόροι, αλλά ευτυχώς δεν χρειάστηκα δικηγόρο εκείνη την περίοδο...και η υπηρεσία ασύλου μου είχε δώσει και ένα κινητό οπότε επικοινωνούσα από εκεί μαζί τους.*

Και συνεχίζει:

- *Το camp δεν μοιάζει τόσο με πόλη...περισσότερο μοιάζει με μια μικρή κοινότητα ανθρώπων με διαφορετικές κουλτούρες...ήταν πολύ ωραία...ήμασταν όλοι πολύ κοντά μεταξύ μας...και έρχονταν πολλοί εθελοντές και έκαναν πάρα πολλές δραστηριότητες για τα παιδιά...τώρα νιώθω περισσότερο μόνος μου, καταλαβαίνεις, ότι δηλαδή όλα πρέπει να τα κάνω μόνος μου.*

Και ο Ι.Κ. παρέμεινε στο στρατόπεδο μέχρι να ενηλικιωθεί και κατόπιν μεταφέρθηκε σε διαμέρισμα στο Κερατσίνι. Για τον ίδιο το στρατόπεδο αποτέλεσε μια διαπολιτισμική κοινότητα ανθρώπων, υποστηρικτικών δικτύων που έκαναν την καθημερινότητά του πιο εύκολη, καθώς λάμβανε συνεχή αρωγή στα ζητήματα που τον απασχολούσαν, ενώ παράλληλα είχε καλή πρόσβαση και διασύνδεση με δομές και υπηρεσίες εντός και εκτός του στρατοπέδου.

Ωστόσο, αυτό που παρατηρούμε στις περιπτώσεις των δύο νεαρών ανδρών από το Πακιστάν, είναι ότι οι συνθήκες στις οποίες αναφέρονται είχαν συγκεκριμένη διάρκεια, μέχρι δηλαδή να ενηλικιωθούν και κατόπιν περιήλθαν εκ νέου σε ένα καθεστώς επισφάλειας και αβεβαιότητας. Στην περίπτωση και των δύο η safezone του Ελαιώνα λειτούργησε ως προσωρινός προστατευτικός «θύλακος προνομίων», συγκριτικά τουλάχιστον με τις συνθήκες διαβίωσης τόσο σε άλλα στρατόπεδα, όσο και εκτός της safezone. Η τομεοποίηση αυτή των στρατοπέδων σε ζώνες και θυλάκους προστασίας ή ακόμα και η λειτουργία ολόκληρου του στρατοπέδου ως θυλάκου ειδικού καθεστώτος προστασίας, αλλά και εξαίρεσης που εφαρμόζεται λόγω της «επείγουσας κατάστασης»,

διαμορφώνει μια ζωή σε χώρους «εντοπισμένων κανόνων». Αν κάτι συνέχει όλες τις παραπάνω αφηγήσεις είναι η κοινή φιγούρα του πρόσφυγα, ως προσωρινού κατοίκου επισφαλών χώρων, αναγκασμένου να διαμένει υπό όρους, να γίνεται δηλαδή στην ουσία ο ίδιος ένας «άνθρωπος – τράνζιτ» όπως αναφέρει ο Σ. Σταυρίδης (Σταυρίδης 2010, 26).

Μια άλλη διάσταση της καθημερινής ζωής στα στρατόπεδα που εντοπίσαμε σε όλες τις αφηγήσεις, είναι αυτή των συχνών συγκρούσεων που δημιουργούνταν μεταξύ διαφορετικών εθνικών ομάδων και ενώ συνήθως ξεσπούν με αφορμές ήσσονος σημασίας ανάμεσα σε λίγα πρόσωπα, αργότερα λαμβάνουν το χαρακτήρα μαζικής ένοπλης σύγκρουσης. Όλοι/ες οι συμμετέχοντες/ουσες περιέγραψαν σκηνές επιθέσεων με μαχαίρια που πραγματοποιούνταν τις νυχτερινές ή πολύ πρωινές ώρες πριν την έναρξη της βάρδιας των αστυνομικών. Σε πολλές περιπτώσεις όπου προέκυψαν συγκρούσεις ανάμεσα σε μέλη διαφορετικών εθνικών ομάδων στα στρατόπεδα, η απάντηση των διεθνών οργανώσεων ήταν να αποσύρουν προσωρινά τις αποστολές τους και ακολούθως να οργανώσουν τη μετεγκατάσταση όλων των ανθρώπων μιας συγκεκριμένης εθνικής ομάδας σε άλλο στρατόπεδο. Ο διαχωρισμός των διαμενόντων/ουσών με βάση την εθνικότητα, είναι ιδιαίτερα προσφιλή τακτική των διεθνών οργανισμών. Όπως αναφέρει ο Ν.Η., προερχόμενος από το Αφγανιστάν που διαμένει στο στρατόπεδο της Μαλακάσας:

78

...στο camp η πλειονότητα των ανθρώπων που μένει, είναι από το Αφγανιστάν. Κάποια στιγμή έφεραν πολλούς Σύριους από τα νησιά και τους έβαλαν σε σκηνές...τα πράγματα ήταν πολύ δύσκολα γι' αυτούς γιατί είχαν έρθει από τη Μόρια ταλαιπωρημένοι και περίμεναν καλύτερες συνθήκες, όχι ότι θα μένουν πάλι σε σκηνές...εε και κάθε μέρα υπήρχαν καυγάδες[...] μία μέρα, χωρίς να έχει σημασία ο λόγος, ξέσπασε μία συμπλοκή ανάμεσα σε Σύριους και Αφγανούς και σκοτώθηκε ένας Σύριος...εμείς είχαμε βγει όλοι έξω στο δρόμο και εγώ με κάποιους φίλους μου που μιλούσαν φαρσί και αγγλικά προσπαθούσαμε να βρούμε βοήθεια...να φωνάξουμε την αστυνομία. Αλλά ήρθαν αφότου είχαν τελειώσει όλα και αυτοί που έκαναν την επίθεση είχαν φύγει..τρομακτική κατάσταση...η σύγκρουση κράτησε για 4 ώρες και κανείς δεν εμφανίστηκε - ούτε αστυνομία, ούτε ο ΔΟΜ...ήρθαν αφού είχαν τελειώσει όλα. Την επόμενη μέρα σχεδόν όλοι οι Άραβες μετακινήθηκαν από το camp...

Σε περιπτώσεις όπως η παραπάνω υπάρχει ιδιαίτερη ένταση ανάμεσα στους διεθνείς και εγχώριους οργανισμούς που διαχειρίζονται τα στρατόπεδα, για τους τρόπους με τους οποίους πρέπει να χειριστούν την κατάσταση. Ορισμένοι θέλουν να ενθαρρύνουν τον διάλογο, με σκοπό να αναδυθούν τα προβλήματα των ανθρώπων, αλλά και να δρομολογηθεί πιθανή μετεγκατάστασή τους σε ασφαλές περιβάλλον, ενώ άλλοι επιδιώκουν να αποφεύγουν τις επαφές και τη συζήτηση εκλαμβάνοντάς τις ως πηγές νέας σύγκρουσης. Από τη μεριά τους οι πρόσφυγες που δεν συμμετέχουν στα επεισόδια, αναγκάζονται να φύγουν από τα στρατόπεδα δίχως να έχουν κάποιο άλλο μέρος να πάνε για να είναι ασφαλείς. Σε κάθε περίπτωση, η παραπάνω όψη της καθημερινότητας αποτελεί την εκτόνωση ενός ούτως ή άλλως συγκρουσιακού πεδίου διαρκών εντάσεων και

αντιθέσεων, αλλά και «σύμπτωμα» της συρρίκνωσης του πεδίου δημόσιου και ανοιχτού διαλόγου με προσανατολισμό τη χάραξη στρατηγικής για την κοινωνική ένταξης των ανθρώπων εντός των αστικών κέντρων μέσω της ενίσχυσης της εκπαίδευσης και της αμειβόμενης εργασίας, που αποτελούν σταθερά διακυβεύματα των προσφύγων, αλλά και των αλληλέγγυων συλλογικοτήτων.

Σε όλες τις προαναφερόμενες περιπτώσεις που παραθέσαμε (Dadaab, Μαλακάσα, Θήβα, Ελαιώνας) η πόλη βρίσκεται με έναν τρόπο στο στρατόπεδο: στην ανάπτυξη διαφόρων μορφών κοινωνικής οργάνωσης που ενισχύουν την προσωρινή απασχόληση αλλά και δίκτυων ανταλλαγής υπηρεσιών και αλληλουποστήριξης, εκπαιδευτικών δομών και προγραμμάτων αναψυχής κοκ. Ωστόσο, τα πάντα γίνονται με τη μορφή ιδιαίτερα επισφαλών σχεδίων που σε μεγάλο βαθμό για την ελληνική περίπτωση καθορίζονται από τις αποφάσεις της υπηρεσίας ασύλου, τη διάρκεια και τη φύση των παρεμβάσεων των ΜΚΟ και τις πιθανότητες μετεγκατάστασης των ανθρώπων σε άλλη χώρα ή περιοχή.

Είναι ο περιορισμός όλων των καταστάσεων, κατά τον Agier, που «προσδίδει έναν απογοητευτικό, ατελή χαρακτήρα σε αυτόν τον τύπο «αστικοποίησης» του στρατοπέδου» (Agier, 2002, 337). Η κατάσταση αναμονής αποτελεί το κεντρικό θεμέλιο αυτού του ατελούς χαρακτήρα: η συνθήκη του στρατοπέδου ως «ζώνης αναμονής» ή «θυλάκου προστασίας» έξω από την κοινωνία και η γενικευμένη αναμονή στην οποία βρίσκονται οι πρόσφυγες λόγω μεγάλης καθυστέρησης για την απόφαση του νομικού τους καθεστώτος. Και οι δύο καταστάσεις αποτελούν «οριακές» μορφές ζωής. Τίποτα δεν μπορεί να ολοκληρωθεί σε αυτά τα πλαίσια, οι διαδικασίες ένταξης θα παραμένουν διαρκώς ημιτελή σχέδια και θα επαναφέρουν τις όψεις «μιας ερήμου που μεγαλώνει», ενός τόπου όπου όλα είναι δυνατά, αλλά τίποτα δεν αναπτύσσεται.

πράξεις αντίστασης

*Για να γίνεις μέλος μιας κοινότητας... για να
υπάρχεις, πρέπει να αποκτήσεις τη δική σου φωνή,
για να μη μιλάνε οι οργανώσεις εκ μέρους σου...*

E.S. (21 ετών), πρόσφυγας από Αφγανιστάν

Στην τελευταία ενότητα αυτής της μελέτης ο χώρος του στρατοπέδου μελετάται ως προς εκείνες τις κοινωνικές και πολιτισμικές πρακτικές των κατοίκων του, οι οποίες τους/τις έδωσαν τη δυνατότητα ανάληψης πρωτοβουλιών για την ανα-δημιουργία της ζωής τους στο νέο τόπο διαμονής τους. Στο σημείο αυτό λοιπόν, θα μετατοπίσουμε την οπτική μας σ' εκείνες τις ενέργειες που οι ίδιοι/ες οι πρόσφυγες υιοθέτησαν προκειμένου να αμφισβητήσουν εμπράκτως την εμπέδωση των σχέσεων εξάρτησης της ζωής τους από τις ανθρωπιστικές οργανώσεις και τις αποφάσεις των κρατικών φορέων. Μέσα από την παράθεση των αφηγήσεων, θα δούμε πως οι νέοι/ες αρνήθηκαν να πιστέψουν ότι είναι «θύματα» και άρα «ανήμποροι/ες» να αναλάβουν πρωτοβουλίες, υιοθετώντας πρακτικές που έδωσαν το δικό τους επιθυμητό νόημα στο παρόν τους, ενώ ταυτόχρονα διανοίγουν νέες προοπτικές χειραφέτησης για το μέλλον τους.

81

Ας δούμε λοιπόν, μια διαφορετική περίπτωση από τις προαναφερόμενες. Στον αντίποδα των παραπάνω αφηγήσεων για τις συνθήκες ζωής στα στρατόπεδα προσφύγων, έρχεται η αφήγηση του E.S. (21 ετών), αιτούντος ασύλου από το Αφγανιστάν, ο οποίος περιγράφει την εμπειρία του από το στρατόπεδο του Λαυρίου, στο οποίο διέμεινε για ένα χρόνο (έως τον Απρίλιο του 2017):

Το camp ήταν σαν μια μικρή κοινότητα...ένα χωριό...ήμασταν πολλοί άνθρωποι, με πολύ διαφορετικά υπόβαθρα, ο καθένας είχε τη δική του ασχολία...είχαμε όλα όσα χρειαζόμασταν...ένας ήταν κουρέας, άλλος ράφτης, άλλος μάγειρας...και όλοι υποστηρίζαμε ο ένας τον άλλο...προσέφερε ο καθένας ό,τι μπορούσε...ας πούμε επειδή ήταν ακριβό να πας για κούρεμα είχαμε ορίσει μία μέρα όπου ο κουρέας μας κούρευε όλους...και όταν κάναμε γιορτές βάζαμε όλοι χρήματα για να πάρουμε ότι χρειαζόμασταν για τη γιορτή μας...κάναμε και παραδοσιακές γιορτές στις οποίες καλούσαμε και όσους δούλευαν στο camp, αλλά και κατοίκους του Λαυρίου για να γνωρίσουν την κουλτούρα μας...

Ο προσφυγικός καταυλισμός του Λαυρίου βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα της Αττικής και περίπου 60 χιλιόμετρα μακριά από την Αθήνα. Χτίστηκε πριν από 60 περίπου χρόνια για να στεγάσει τους εργάτες των μεταλλείων. Ωστόσο, από το 1994 κατοικείται κυρίως από Τούρκους και Κούρδους που έφτασαν εκεί ως πολιτικοί πρόσφυγες. Στον Κουρδικό πληθυσμό του Λαυρίου αργότερα εντάχθηκαν πρόσφυγες από τη Ροζάβα (Βόρεια Συρία), αλλά και από το Αφγανιστάν (The Region 2018). Για αυτόν τον πληθυσμό, άνοιξε πριν τέσσερα χρόνια μία άλλη δομή πλησίον του παλαιού καταυλισμού,

προκειμένου να φιλοξενηθούν σε καταλληλότερες εγκαταστάσεις οι οικογένειες και οι ασυνόδευτοι ανήλικοι.

Πρόκειται για μία ιδιότυπη δομή, καθώς σε μεγάλο βαθμό βασίζεται στην αυτό-οργάνωση των διαμενόντων, αλλά και σε αλληλέγγυες δράσεις των κατοίκων του Λαυρίου και πολλών άλλων συλλογικοτήτων. Τα δωμάτια του καταυλισμού μετατρέπονται σε μικρές κοινότητες και μια επιτροπή εκλέγεται από τη συνέλευση του καταυλισμού για την οργάνωση της καθημερινής ζωής. Επιπλέον, οι Κούρδοι/ισες έχουν φτιάξει λαχανόκηπο, υπαίθριο φούρνο για να ψήνουν ψωμί, αίθουσα εκδηλώσεων και διδασκαλίας, χώρους καθαριότητας, ψυγεία και πλυντήρια, αποκλειστικά από προσφορές αλληλέγγυων (Τζιαντζή 2018).

Εικόνες από γιορτή αλληλεγγύης που πραγματοποιήθηκε στο Λαύριο το Γενάρη του 2019

Όσο διέμενε στο Λαύριο ο E.S. ανακαλεί ένα φιλόξενο περιβάλλον, που διαπνεόταν από τις αρχές αυτοδιαχείρισης, μέσα από την ανάπτυξη δικτύων αλληλεγγύης μεταξύ των ανθρώπων που τους καθιστούσαν ως ένα βαθμό αυτάρκεις. Ωστόσο, το 2017 κορυφώθηκαν οι ενέργειες εκκένωσης του καταυλισμού από τις κρατικές αρχές, με σκοπό να γκρεμιστούν τα κτίρια στα οποία έχουν εντοπιστεί προβλήματα στατικότητας. Παράλληλα, ο καταυλισμός έχει σταματήσει να χρηματοδοτείται από το ελληνικό κράτος από το 2016. Για ένα διάστημα λειτούργησε με ευρωπαϊκά κονδύλια, ενώ τον Μάιο του 2017 αποχώρησε οριστικά ο Ερυθρός Σταυρός που διαχειριζόταν το κέντρο, καθώς το υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής αρνήθηκε να το εντάξει στις μόνιμες δομές (Τζιαντζή 2018).

Παρά την οδηγία εκκένωσης των κτιρίων, οι πρόσφυγες συνεχίζουν να παραμένουν στο χώρο, αρνούμενοι/ες να φύγουν αν δεν υπάρχει δέσμευση για την επιστροφή τους μετά τις βελτιώσεις των κτιρίων. Γνωρίζουν ότι αν φύγουν τώρα η κοινότητά τους θα

κατακερματιστεί καθώς οι ίδιοι/ες θα πρέπει να μετεγκατασταθούν σε πολλά διαφορετικά προσφυγικά στρατόπεδα, πράγμα που θα τους οδηγήσει στην απώλεια της κοινής καθημερινότητας, μέσα από την καταστροφή των κοινών πρακτικών και συνηθειών.

Όπως αναδείχθηκε από τις παραπάνω ενότητες αυτό που πρωτίστως καταστρέφεται/τραυματίζεται από τη ζωή των ανθρώπων σε προσφυγικά στρατόπεδα είναι ο κοινωνικός χώρος, ο τόπος από τον οποίο μπορεί να αναδυθεί η κοινωνική ζωή. Οι διαρκείς μετακινήσεις των ανθρώπων, η ρευστότητα και η αστάθεια, η αδυναμία δημιουργίας συλλογικών νοημάτων, κοινών συνηθειών και πρακτικών καθημερινής ζωής: σε αυτά φαίνεται να αντιστέκονται οι Κούρδοι πρόσφυγες που διαμένουν στο Λαύριο με την άρνησή τους να μετακινηθούν από το χώρο, γνωρίζοντας ότι η μετεγκατάστασή τους θα σημάνει και την καταστροφή της κοινότητάς τους. Παρότι λοιπόν, η κοινότητα εγκαταλείπεται από την κρατική μέριμνα οι «μικροβιακές πρακτικές» των κατοίκων, όπως τις χαρακτηρίζει ο Michel de Certeau (De Certeau 2010), ενικές και πληθυντικές οι οποίες επρόκειτο να καταργηθούν με το μαρασμό αυτού του πολεοδομικού συστήματος, όχι μόνο δεν εγκαταλείπονται, αλλά πυκνώνουν. Η ανάδυση ανάλογων πρακτικών οικειοποίησης του χώρου και εγκαθίδρυσης καθημερινών συνηθειών που διαμορφώνουν νέες, ελπιδοφόρες νοηματοδοτήσεις, συνιστά την αναγκάια μορφή αντίστασης στην αβεβαιότητα και απροσδιοριστία του παρόντος και μέλλοντος της ζωής των ανθρώπων.

83

Στη συνέχεια στρέφουμε το βλέμμα στην περίπτωση μιας ομάδας νεαρών κοριτσιών από το Αφγανιστάν που διέμεναν στο στρατόπεδο του Σχιστού για παρατεταμένο διάστημα για να παρατηρήσουμε μέσα από τις αφηγήσεις τους πώς οργάνωσαν τη δική τους καθημερινότητα στο στρατόπεδο. Όπως αφηγείται η Μ.Η., 28 ετών από το Αφγανιστάν:

...θέλω να γίνω συγγραφέας μια μέρα...και αυτό ξεκίνησε ενόσω ζούσαμε στο camp (Σχιστό). Ξεκίνησα να γράφω τις ιδέες και σκέψεις μου και μου ήρθε η ιδέα να δημιουργήσουμε μία εφημερίδα μαζί με άλλα κορίτσια που τους άρεσε να γράφουν. Έτσι ξεκίνησε η ιστορία με την εφημερίδα...

Η Μ.Η. συζητά την αφετηρία του εγχειρήματος της εφηβικής και νεανικής εφημερίδας «Αποδημητικά Πουλιά» (Migratory Birds 2019), που τη στιγμή που γράφεται αυτό το κείμενο αριθμεί το 14^ο φύλλο της, εγχείρημα που αρχικά αποτέλεσε μια συλλογική ανάγκη έκφρασης του συνόλου των διαμενόντων του στρατοπέδου, αλλά αναλήφθηκε ως πρωτοβουλία από την Μ.Η., τις αδερφές τις και ορισμένα ακόμα κορίτσια που έμεναν εκείνη την περίοδο στο Σχιστό. Παρακάτω ακολουθεί η αφήγηση της Μ.Η. για τη γέννηση του εγχειρήματος:

[Π]ήγαμε με τις αδερφές μου στους υπεύθυνους του camp και είπαμε...εντάξει είμαστε εδώ, δεν έχουμε να κάνουμε τίποτα, δεν υπάρχουν δραστηριότητες για εμάς, δε γίνονται μαθήματα...χρειάζεται να μάθουμε ελληνικά. Έτσι, ο camp manager πρότεινε να γίνονται μαθήματα ελληνικών από το στρατό σε καθημερινή βάση. Στην αρχή μόνο εγώ και η αδερφή μου πήγαμε στο μάθημα...τις επόμενες μέρες που άρχισε να διαδίδεται, έρχονταν όλο και περισσότερα άτομα...ώσπου στο τέλος της εβδομάδας ήμασταν πενήντα. Ένα μήνα μετά, ήρθε ένας Αφγανός άνδρας και έκατσε στην είσοδο του container που γίνονταν τα μαθήματα...και μας έλεγε «εμείς είμαστε Αφγανοί και η περηφάνια μας δεν μας επιτρέπει να κάνει μαθήματα γλώσσας ένας Έλληνας σε Αφγανές γυναίκες...οι Αφγανές δεν επιτρέπεται να σπουδάζουν». Η αδερφή μου πήγε στον camp manager και τον ενημέρωσε ότι αυτός ο άνδρας εμποδίζει το μάθημα και μετά από παρέμβασή του, το μάθημα ξεκίνησε πάλι.

...[Κ]άποια στιγμή επισκέφτηκαν το Σχιστό μία ομάδα δημοσιογράφων και κανένας δεν ήθελε να μιλήσει στους δημοσιογράφους...εκεί αναρωτήθηκα γιατί συμβαίνει αυτό και πήγα στους άντρες του camp και τους ρώτησα γιατί δεν θέλουν να μιλήσουν και εκείνοι μου είπαν ότι θεωρούν πως οι δημοσιογράφοι λένε ψέματα, δεν αναφέρονται στις πραγματικές συνθήκες ζωής των ανθρώπων και εξωραϊζουν την κατάσταση στο camp. Έτσι, λοιπόν γεννήθηκε η ιδέα εμείς οι ίδιες να γράψουμε τη δική μας ιστορία για τη ζωή μας στο camp, να δώσουμε στον κόσμο τις πραγματικές μαρτυρίες για την κατάσταση που επικρατεί.

Όπως φαίνεται από την αφήγηση της Μ.Η. η ιδέα της δημιουργίας μιας εφημερίδας από τις ίδιες τις διαμένουσες στο Σχιστό, θα έδινε την ευκαιρία στους πρόσφυγες - και ιδιαίτερα στα νεαρά κορίτσια και γυναίκες, οι οποίες στο θρησκοκρατούμενο, πατριαρχικό περιβάλλον των κοινωνιών του Αφγανιστάν δεν έχουν δυνατότητα κοινωνικής συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και πρόσβαση στην τυπική εκπαίδευση- να αποκτήσουν τις απαραίτητες δεξιότητες για να εκφράσουν την δική τους οπτική, να επικοινωνήσουν την ιστορία τους μέσω ενός εντύπου εφημερίδας που απευθύνεται και σε Έλληνες/ίδες αναγνώστες/τριες. Για να το πετύχουν αυτό, χρειάστηκε σε πολλές περιπτώσεις να αμφισβητήσουν εμπράκτως τα δοσμένα ρεπερτόρια συμπεριφοράς των προσφύγων απέναντι στους διαχειριστές των στρατοπέδων, αλλά και τις εμπεδωμένες κοινωνικές σχέσεις υποτέλειας των Αφγανών γυναικών στους άνδρες. Στη συνέχεια της αφήγησής της η Μ.Η. συζητά τους τρόπους με τους οποίους αντιμετώπισαν τις δυσκολίες που συνάντησαν για τη δημιουργία του εντύπου τους, αλλά και τις συνεπακόλουθες αλλαγές που πυροδότησε αυτή στην κοινωνική ζωή του στρατοπέδου:

Όταν ξεκινήσαμε να γράφουμε, είχαμε μεν πολλές ιδέες, αλλά δεν ξέραμε πώς να γράψουμε κείμενα. Εκεί μας βοήθησε η Αριστέα, η οποία δούλευε στο camp και σπούδαζε δημοσιογραφία... άρχισε να καταγράφει λοιπόν, εκείνη όλα τα ζητήματα για τα οποία θέλαμε να μιλήσουμε. Συναντιόμασταν σχεδόν καθημερινά για οκτώ μήνες και συζητούσαμε και ετοιμάζαμε τα κείμενά μας. Παράλληλα, κάναμε και μαθήματα δημοσιογραφίας...[Ο]ι περισσότεροι δεν πίστευαν ότι μπορούσαμε να καταφέρουμε να δημιουργήσουμε τη δική μας εφημερίδα...

...[Μ]ετά από 8 μήνες που εκδόθηκε η πρώτη εφημερίδα, οι άνθρωποι όλοι συγκεντρώθηκαν γύρω από το container μας...είχαν την εφημερίδα στα χέρια τους και είχαν έρθει για να μας συγχαρούν. Μας έλεγαν όλοι πόσο περήφανοι είναι για εμάς που τελικά τα καταφέραμε, καταφέραμε να πείσουμε όλους ότι η προσπάθειά μας άξιζε και έλεγαν ότι θα μας βοηθήσουν σε ό,τι χρειαστούμε.

Όταν είχαμε μαθήματα δημοσιογραφίας, έκτοτε, και άλλες οικογένειες αποφάσισαν να φέρουν τα κορίτσια τους για να συμμετέχουν...όταν πήγαινα να ενημερώσω τα κορίτσια στα κοντέινέρ τους για το μάθημα, περνούσα από την περιοχή όπου βρίσκονταν τα containers των ανδρών (σ.σ. το camp είναι χωρισμένο σε τομείς – οικογένειες, safe zone ασυνόδευτων ανηλίκων και νέοι άνδρες – single men)...κανείς δεν πήγαινε σε αυτή την περιοχή, αλλά εγώ πήγαινα με τη μητέρα μου και τις αδερφές μου για να τους ενημερώσω για το μάθημα για να έρθουν και εκείνοι.

Αποδημητικά Πουλιά | 7^ο Φύλλο

Όπως αναφέρει και η Z.H., 19 ετών από το Αφγανιστάν, επίσης ιδρυτικό μέλος της εφημερίδας «Αποδημητικά Πουλιά»:

Υπήρχε πρόβλημα ειδικά για τα κορίτσια...δεν είχαμε κάποιο χώρο για να γίνονται τα μαθήματα στην αρχή και κάναμε μαθήματα κάτω από κάποια δέντρα στο χώμα...εκεί καθόμασταν...δεν είχαμε ούτε τετράδια, ούτε γραφική ύλη...και ήρθαν οι άντρες και μας έλεγαν «τι είναι αυτά που κάνετε εδώ; Δεν θα καταφέρετε τίποτα εσείς»...κάποιοι το έλεγαν για πλάκα, αλλά υπήρχαν και εντάσεις από κάποιους άλλους που φώναζαν. Οι άντρες του Αφγανιστάν είναι έτσι το μυαλό τους... ο πατέρας μου ούτε εκείνος άφηνε τη μητέρα μου να μάθει γράμματα και γι' αυτό η μάνα μου επέμεινε εγώ να μπορέσω να σπουδάσω...και έτσι φτιάξαμε μία εφημερίδα κοριτσιών. Μετά άλλαξαν πάρα πολύ τα πράγματα...ήταν κάτι φοβερό για εμάς, γιατί όλοι οι άντρες άλλαξαν τη στάση τους απέναντί μας...μας θαύμαζαν που τα καταφέραμε...μία ομάδα κοριτσιών κατάφερε να αλλάξει την κατάσταση...είχαμε φωνή και λόγο. Οι μεγαλύτερες γυναίκες μας έλεγαν είστε τέλειες γι' αυτό που κάνετε, είστε νέα κορίτσια και είναι πολύ σπουδαίο αυτό...αν γινόταν αυτό στο Αφγανιστάν θα μας σκότωναν οι Ταλιμπάν.

Με την έκδοση της εφημερίδας συνέβαλαν στην ανατροπή της υφιστάμενης καθημερινότητας, τη δημιουργία ενός ανοικτού χώρου συνάντησης και ανταλλαγής απόψεων με την εγκαθίδρυση ενός σταθερού προγράμματος συναντήσεων προετοιμασίας του φύλλου της εφημερίδας και αργότερα της διαδικτυακής ραδιοφωνικής εκπομπής «Ράδιο Πικραλίδα» (Ράδιο Πικραλίδα 2019). Σε αυτές τις συναντήσεις, οι οποίες συντονίζονται από εργαζόμενους/ες της οργάνωσης Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού, ο/η κάθε συμμετέχων/ουσα αναλάμβανε να φέρει σε πέρας ένα συγκεκριμένο έργο προκειμένου να ολοκληρωθεί η έκδοση της εφημερίδας – ορισμένοι/ες έκαναν τη δημοσιογραφική έρευνα και έγραφαν άρθρα, άλλοι το φωτορεπορτάζ και τις συνεντεύξεις κοκ. Αυτό που είχε σημασία ήταν το μοίρασμα των εργασιών και η ισότιμη συμμετοχή των νέων σε όλα τα στάδια δημιουργίας του φύλλου και της ραδιοφωνικής εκπομπής, αλλά και οι οριζόντιες διαδικασίες στη λήψη αποφάσεων.

Τόσο στην περίπτωση των κοινοτικών πρακτικών των κατοίκων του Λαυρίου, όσο και στην περίπτωση των νεαρών γυναικών που διέμεναν στο Σχιστό εντοπίζουμε την προσπάθεια επανεπίνοησης του χώρου μέσα από συλλογικές πρακτικές μοιράσματος του ίδιου του χώρου, του χρόνου και των καθημερινών εργασιών. Αυτές οι πρακτικές αποτελούν προϋπόθεση της βιωσιμότητας της κοινότητας στην περίπτωση του Λαυρίου και διεκδικούν τη διαμόρφωσή νέων μορφών συλλογικής ζωής στην περίπτωση του Σχιστού, θέτοντας στο επίκεντρο την ισότιμη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στη λήψη αποφάσεων και την εκπροσώπηση της κοινότητας. Ίσως στις δύο περιπτώσεις, τις οποίες μελετήσαμε ως επιτελεστικά παραδείγματα αντίστασης, να μπορούμε να εντοπίσουμε τις όψεις της πόλης μέσα στο στρατόπεδο. Μια πόλη της οποίας όμως ο χώρος είναι κοινός για όλους/ες και «αναδύεται μέσα από τις πρακτικές μοιράσματος, και είναι προϊόν ορισμένων μορφών μοιράσματος» όπως το θέτει ο Σταυρίδης (Σ. Σταυρίδης 2018, 329).

III. αντί επιλόγου

Σε αυτή τη μελέτη επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε την τυπολογία των στρατοπέδων προσφύγων, ως προς τις βιωμένες διαστάσεις του χωρο-χρόνου εντός αυτών των δομών. Από την αφηγηρία της έρευνας, οι αφηγήσεις των ανθρώπων που έζησαν και ζουν εκεί τοποθετήθηκαν στο επίκεντρο της μεθόδου συλλογής δεδομένων για την ιχνογράφηση αυτών των χώρων. Τα πεδία ανάλυσης που προέκυψαν από τη θεματοποίηση του υλικού των αφηγήσεων, αποτέλεσαν τις «νησίδες» νοήματος πλάι στις οποίες αγκυροβόλησε η συζήτηση που αναπτύχθηκε σε κάθεμια από τις ενότητες.

Η δημιουργία των θεματικών ενοτήτων μας έδωσε τη δυνατότητα να συμπυκνώσουμε και να κωδικοποιήσουμε την εμπειρία της βίωσης σε έναν τέτοιο χώρο σε σημαίνοντα - λέξεις που φέρουν την εικόνα, την τυπική μορφή του χώρου, γεγονός που μπορεί να προσδώσει οικουμενικά χαρακτηριστικά στην περιγραφή μιας υποκειμενικής εμπειρίας. Κάθε αφήγηση παρατέθηκε μεν με τρόπο που να διατηρεί την αυτοτέλεια του βιώματος και την αυθεντικότητα της μαρτυρίας του εκάστοτε υποκειμένου, αλλά και συνάμα με τρόπο ώστε να μπορέσει να φωτίσει μια θεμελιώδη όψη της λειτουργίας του χώρου του στρατοπέδου (ως καταφύγιο, υπηρεσία υποδοχής, πόλη, φυλακή κοκ).

Η αναδίφηση στις εμπειρίες κατοίκησης σε αυτούς τους χώρους προσέδωσε στις θεωρητικές προτάσεις που αναπτύχθηκαν ζωντάνια και παλμό, ενώ ταυτόχρονα πρότεινε μια διεργασία έρευνας που στη βάση της θεμελιώνεται στη ζώσα καθημερινότητα, δηλαδή στον πραγματικό χρόνο της βίωσης και αφηγηματοποίησης της εμπειρίας και όχι σε ήδη διαμορφωμένες θεωρητικές κατασκευές. Με αυτό τον τρόπο μπορέσαμε στην εισαγωγή της μελέτης να ισχυριστούμε ότι η ερευνητική μας ματιά κινείται από τα «κάτω προς τα πάνω», προκειμένου να αποτυπώσουμε την από κοινού πορεία που χαράχθηκε με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα.

Θα μπορούσε να λεχθεί ότι σε κάθεμια από τις συναντήσεις που διενεργήθηκαν για τη συλλογή του αρχείου των αφηγήσεων, θέταμε με τους/τις συμμετέχοντες/ουσες το διαρκές ερώτημα: Τι είναι ένα στρατόπεδο προσφύγων; Πώς συγκροτείται στο πεδίο της αφήγησης ως υλικός και ως δυνατικός χώρος; Και οι απαντήσεις που επιχειρήσαμε να δώσουμε οργανώθηκαν σε θέματα και διαμόρφωσαν τα κεφάλαια αυτής της μελέτης.

Η συμβολή των αφηγήσεων στη διαμόρφωση μιας τυπολογίας του χώρου του στρατοπέδου δεν έγκειται μόνο στη συμμετοχική διεργασία διαμόρφωσης των θεμάτων, αλλά και στην παράθεση πλήθους εμπειρικών δεδομένων που φωτίζουν με εμβληματικό τρόπο τη λειτουργία των στρατοπέδων, αλλά και το ιδιαίτερο καθεστώς «εξάιρεσης» - που

αποτελεί και την κοινή συνθήκη η οποία μας επιτρέπει να μελετήσουμε όλους τους τύπους στρατοπέδων παρά τις μεταξύ τους διαφορές - και διαμορφώνεται από τις εφαρμοζόμενες αποφάσεις για την πορεία της περαιτέρω μετακίνησης (ή ακινητοποίησης) των ανθρώπων και της απόδοσης νομικού καθεστώτος.

Ας επιστρέψουμε ξανά στο στιγμιότυπο που έφεραν στο φως οι αφηγήσεις, για τα «βραχιολάκια» τα οποία επιβάλλεται να φορέσουν οι νεοαφιχθέντες/είσες στα νησιά, προκειμένου να τους επιτραπεί η ελεύθερη κυκλοφορία εκτός του στρατοπέδου. Η πρωτοφανής συνθήκη περιορισμού και απανθρωποποίησης που συντελείται μέσα από αυτή τη διαδικασία, αποκαλύπτει μία «μικροφυσική»³³ εξουσιαστικών πρακτικών που χαρακτηρίζουν ένα «δίκαιο της ανάγκης»³⁴ που συνοδεύει τις αποφάσεις απόδοσης νομικού καθεστώτος. Βλέποντας το στρατόπεδο ως *υπηρεσία ταυτοποίησης* που ρυθμίζει την υποδοχή και την κίνηση των ανθρώπων μέσα από τις αφηγήσεις, καταφέραμε να αναδείξουμε το ιδιαίτερο καθεστώς εξαίρεσης που φέρνει αφενός η πρακτική της ταυτοποίησης με το ειδικό βραχιόλι, αφετέρου η συνθήκη εγκλωβισμού των ανθρώπων στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου ως αποτέλεσμα της απόφασης του γεωγραφικού περιορισμού³⁵. Σε περίπτωση αμφισβήτησης αυτής της απόφασης και επιλογής μετακίνησης στην ηπειρωτική χώρα, η κόκκινη σφραγίδα που φέρει κάθε δελτίο ταυτοποίησης που παραλαμβάνουν οι αιτούντες άσυλο από τα ΚΥΤ μπορεί να τους/τις φέρει αντιμέτωπους/ες με προσαγωγή και πολύμηνη διοικητική κράτηση σε κέντρα Αλλοδαπών.

Το ιδιαίτερο καθεστώς εξαίρεσης που έρχεται στην επιφάνεια μέσα από την παράθεση των αφηγήσεων, είναι ότι οι πρόσφυγες είναι *hors du nomos*, βρίσκονται *έξω από το νόμο* (Agiar, 2002, 55-56), αλλά όχι από τον έναν ή τον άλλο νόμο της Ελλάδας ή κάποιας άλλης χώρας, αλλά έξω από τον ίδιο το νόμο. Όπως επισημαίνει ο Agiar, οι πρόσφυγες βρίσκονται σε μία κατάσταση «αμφίσημης ολίσθησης» και δεν ξέρουν, ούτε μπορούν να γνωρίζουν αν αυτό είναι προσωρινό ή μόνιμο. Ακόμη και αν βρίσκονται σε ένα μέρος εγκατεστημένοι για μεγάλο διάστημα, βρίσκονται σε ένα ανολοκλήρωτο ταξίδι,

³³ Περισσότερα για την έννοια βλ. στο Foucault, Michel, (2005). *Η μικροφυσική της εξουσίας* 2η έκδ., Αθήνα: Ύψιλον.

³⁴ Φράση του Νικόλαου Τσίρου που συναντάται στο άρθρο: *Η έννοια της κατάστασης εξαίρεσης στο έργο του Giorgio Agamben: Μια κριτική αποτίμηση* (Τσίρος 2016)

³⁵ Παρά τις προσφυγές του ΕΣΠ και δικηγορικών συλλόγων των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου στο Συμβούλιο της Επικρατείας και την συνεπακόλουθη ακύρωση από το ΣτΕ της ισχύος του γεωγραφικού περιορισμού (News.gr 2018), η ιδιαίτερος αμφιλεγόμενη πρακτική επανήλθε με πολιτική απόφαση του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής λίγες μέρες μετά (efsyn.gr 2018). Η κανονιστική αυτή απόφαση του Υπουργείου, επικαλείται ως αιτιολογία της την υλοποίηση της ευρωτουρκικής συμφωνίας, η οποία ωστόσο, παραμένει ζητούμενο αν αποτελεί νομικά δεσμευτικό κείμενο ή μια απλή πολιτική δήλωση.

αφού ο προορισμός τους (άφιξη ή επιστροφή) παραμένει ασαφής ή απρόσιτος (Bauman 2017, 73).

Εξετάζοντας το στρατόπεδο ως *σύνορο* μέσα από τις αφηγήσεις, μπορέσαμε να διαπιστώσουμε τους τρόπους με τους οποίους επιβάλλεται η συνθήκη «ακινητοποίησης σε ανθρώπους σε μετακίνηση», εντός *ζωνών αναμονής*, ενώ συνάμα διαπιστώσαμε τη διεύρυνση των συνόρων πέρα και έξω από τον υλικό τους χώρο. Ας σταθούμε ξανά στη στιγμή του «πανικού» που ένιωσαν μπροστά στη θέα του αεροδρομίου οι άνθρωποι κατά τη μεταφορά τους από το ένα στρατόπεδο στο άλλο: η στιγμή αυτή αποτελεί μια αποκρυστάλλωση της εικόνας του στρατοπέδου ως διεύρυνση του συνόρου και δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να αναγνωσθεί ως μεμονωμένο συμβάν που αφορά μόνο εκείνους τους ανθρώπους που επέβαιναν στο λεωφορείο. Οι άνθρωποι αυτοί βίωσαν την εμπειρία της «συνθήκης του συνόρου» όπως την ονομάζει ο Agier (Agier, *Borderlands* 2016, 3). Η επισφαλής εμπειρία της συνθήκης αυτής μπορεί να γενικευτεί για όλους τους ανθρώπους που βρίσκονται σε μετακίνηση, αποτελώντας μια παγκόσμια συνθήκη.

Σύμφωνα με την Katja Franko Aas (2007), η σύγχρονη παγκόσμια κινητικότητα συνοδεύεται από μια πληθώρα τακτικών ακινητοποίησης, μέσω τειχών, φρακτών που εντοπίζονται σε συνοριακά σημεία, αλλά και τη διεύρυνση των συνοριακών ελέγχων πέρα από το «φυσικό» χώρο του συνόρου. Τέτοιου τύπου πρακτικές, εκδηλώνουν την πρόθεση του δυτικού κόσμου για ραγδαία «οχύρωση» με στόχο την εκτροπή των μεταναστευτικών ροών (Franko Aas 2007). Για τον Agier, αυτή η κατάσταση είναι η άλλη όψη του κοσμοπολιτισμού. Δεν πρόκειται εδώ για έναν κοσμοπολιτισμό που αποτελεί μονοπώλιο μιας ελίτ που μετακινείται διαρκώς από χώρα σε χώρα. Ο «μπαγάλ κοσμοπολιτισμός» αφορά περισσότερο σε μια κατάσταση εγκλωβισμού στο σύνορο όλων όσοι/ες αναγκάζονται να μετακινηθούν (Agier, *Borderlands* 2016, 3).

Τα άτομα που εκτοπίζονται ή βρίσκονται σε καθεστώς μετακίνησης μπορεί να βρεθούν σε μια διαδικασία πιο οικουμενική από ό,τι φαίνεται, που υπερβαίνει τις κοινωνικές, πολιτισμικές, εθνικές ταυτοτικές υπαγωγές τους. Η εμπειρία του συνόρου που βίωσαν οι άνθρωποι καθώς μετακινούνταν από το ένα στρατόπεδο στο άλλο, έγκειται θεμελιωδώς στην εμπειρία «της σκληρότητας ενός κόσμου» όπως επισημαίνει ο Agier, την οποία βιώνουν ολοένα και περισσότεροι πληθυσμοί που βρίσκονται σε επισφαλή μετακίνηση (Agier, *Borderlands* 2016, 3).

Ένας ακόμη λόγος για την επιλογή κοινής μελέτης όλων των διαφορετικών τύπων στρατοπέδων είναι ότι τόσο οι δομές φιλοξενίας της ενδοχώρας και τα νησιωτικά ΚΥΤ, όσο και τα κέντρα κράτησης (ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α.) συγκροτούν - και συγκροτούνται από - ένα

«αρχιπέλαγος περιφράξεων»³⁶. Η εικόνα του αρχιπελάγους μπορεί να αποκαλύψει τις κανονιστικές πρακτικές και ταξινομητικούς μηχανισμούς στη βάση των οποίων ρυθμίζεται, μοιράζεται, διαχωρίζεται ο χώρος στο στρατόπεδο. Παραφράζοντας τη σκέψη του Σταυρίδη για την πόλη, η εικόνα του αρχιπελάγους, ως «σκέψη – εικόνα» και όχι ως αναπαράσταση των στρατοπέδων, μπορεί να εμφανίσει και να εννοιοδοτήσει τη χωρική τάξη (ή μη τάξη) των στρατοπέδων, αλλά και τη σχέση τους με τον αστικό χώρο (Σταυρίδης 2018, 36).

Εστιάζοντας στη χαοτική διάταξη και διασπορά των στρατοπέδων στο γεωγραφικό χώρο της ηπειρωτικής Ελλάδας, μπορούμε να τα εκλάβουμε ως περιφραγμένα και περιφρουρούμενα «νησιά», «θυλάκους τάξης» και οργάνωσης της ζωής των ανθρώπων που βρίσκονται σε μετακίνηση εντός του αστικού χώρου που για εκείνους/ες δεν είναι παρά μια ανεξερεύνητη ή ακόμα και άγρια «θάλασσα».

Αεροφωτογραφία του στρατοπέδου της Μόριας

Η εικόνα της «άγριας θάλασσας» κυριολεκτικοποιείται στην περίπτωση των στρατοπέδων που βρίσκονται στα νησιά και στα οποία οι άνθρωποι φτάνουν μέσω θαλάσσιων περασμάτων. Εστιάζοντας όμως, στον εσωτερικό χώρο των στρατοπέδων η μεταφορά του αρχιπελάγους λαμβάνει εκ νέου ερμηνευτική δύναμη, ως προς τις διαμορφώσεις των εσωτερικών περιφράξεων και των διαχωρισμών του κάθε στρατοπέδου σε ζώνες/τομείς. Είδαμε τις περιπτώσεις των «θυλάκων προστασίας» ή «θυλάκων προνομίων» που αποτελούν ορισμένες safezones ασυνόδευτων ανηλίκων και μέσα από τις αφηγήσεις των νέων, διαπιστώσαμε σε τι συνίσταται το πέρασμα στην ενηλικίωση και ο

³⁶ Φράση του Σ. Σταυρίδη που συναντάται στη μελέτη του για τη μορφή της σύγχρονης μητρόπολης και τα σχέδια κανονικοποίησης που τη συνθέτουν. Βλ. (Σταυρίδης 2018, 33).

συνεπακόλουθος αποκλεισμός από ένα προστατευόμενο περιβάλλον κατοίκησης³⁷. Στην ενότητα διερεύνησης του *στρατοπέδου ως πόλης*, με οδηγό μας τις αφηγήσεις και άλλες εμπειρικές μελέτες, αποφανθήκαμε ότι η εικόνα του στρατοπέδου προσιδιάζει περισσότερο σε μια περιφραγμένη «έρημο που μεγαλώνει», ένα αστικό σχέδιο θυλάκων στο οποίο μπορεί μεν να εντοπιστεί η πόλη, αλλά πάντα ως σχέδιο ενός προβλέψιμου περιβάλλοντος που οργανώνεται από μηχανισμούς προστασίας και ασφάλειας και παράγει συγκεκριμένους κανόνες χρήσης και συμπεριφοράς.

Αξιοποιώντας πραγματολογικό υλικό από τους επίσημους φορείς διαχείρισης του προσφυγικού – μεταναστευτικού και από ηλεκτρονικά δημοσιεύματα, εξετάσαμε τις διαδικασίες λειτουργίας των στρατοπέδων προσφύγων ως προς τη διακήρυξη της λειτουργίας τους και σε αντιπαραβολή με τις αφηγήσεις των ανθρώπων που κατοίκησαν για παρατεταμένο διάστημα σε αυτούς τους χώρους, φέρνοντας στο φως τις παραδοξότητες που ενέχονται στον ιδεολογικό πυρήνα συγκρότησης των δομών αυτών. Ανάμεσα σε αυτές τις παράδοξες διαστάσεις συναντήσαμε την «επισφαλή ασφάλεια», την «προσωρινή μονιμότητα», τους νόμιμους και συνάμα «ανεπιθύμητους μουσαφίρηδες», αλλά διατρέχοντας το σώμα του κειμένου μπορούμε να εντοπίσουμε και άλλες παράδοξες, αντινομικές όψεις που χαρακτηρίζουν όλους τους διαφορετικούς τύπους στρατοπέδων που μελετήσαμε.

93

Στην ενότητα της εξερεύνησης της *φυλακής του τραυματικού παρόντος* συναντήσαμε το στρατόπεδο ως χώρο που ενώ διακηρυκτικά προάγει την προστασία των ανθρώπων που υπήρξαν θύματα πολέμου, στην πραγματικότητα αποτελεί ένα χώρο αναβίωσης του τραύματος και περαιτέρω αποσάρθρωσης του κοινωνικού δεσμού. Παράδοξη και η αντινομική είναι και η ίδια η θεμελίωση των δομών αυτών πάνω στην «επείγουσα παρέμβαση» και την «έκτακτη προστασία», στρατηγικές που αναπτύχθηκαν ως εργαλεία άμεσης επέμβασης κατά την έναρξη των μεγάλων προσφυγικών ροών, αλλά εξακολουθούν να νομιμοποιούν ακόμη και σήμερα την ύπαρξη στρατοπέδων προσφύγων.

Η κεντρική παραδοξότητα που χαρακτηρίζει τα στρατόπεδα προσφύγων μπορεί να αναδειχθεί αν εξετάσουμε τις δομές αυτές ως «μοντέλα προσομοίωσης», ακολουθώντας τη θεώρηση που αναπτύσσει ο Jean Baudrillard (1994) στο έργο του *Simulacra and Simulation*. Με μια σύντομη αναφορά στο παράδειγμα του Baudrillard για τη Disneyland ως χώρου που διασσαλεύει τα όρια της πραγματικότητας και της φαντασίας και εισάγει τους

³⁷ Βλ. το άρθρο *I just turned 18, now what?* του Abu Bakar Jahangir από το Πακιστάν που περιγράφει όλα τα αγωνιώδη ερωτήματα που θέτει ένας νεαρός αιτών άσυλο τη στιγμή που ενηλικιώνεται (Migratory Birds2 2019, 3).

επισκέπτες του στην «υπερ-πραγματικότητα» (hyper-reality), θα μπορούσαμε να δούμε και το στρατόπεδο προσφύγων ως έναν «υπερ-πραγματικό», προσομοιωμένο χώρο.

Η Disneyland κατά τον Baudrillard, είναι ένα τέλειο μοντέλο προσωμοίωσης, αφηγηρικά γιατί αποτελεί ένα παιχνίδι «αυταπάτων και φαντασμαγορίας» (Baudrillard 1994, 10). Αυτός ο φανταστικός κόσμος υποτίθεται ότι εξασφαλίζει την επιτυχία της επιχείρησης, αλλά στην πραγματικότητα αυτό που αναμφίβολα προσελκύει το πλήθος, κατά τον Baudrillard, είναι «ο κοινωνικός μικρόκοσμος», η μικρογραφική αποτύπωση όλων των αξιών της πραγματικής Αμερικάνικης κοινωνίας. Η φαντασμαγορία αυτού του κόσμου έγκειται «στην τρυφερότητα και τη ζεστασιά του πλήθους» στο εσωτερικό του και στον υπερβολικό αριθμό των συσκευών (gadgets) που είναι απαραίτητες για τη λειτουργία του. Την ίδια στιγμή αυτοί που βρίσκονται εκτός, στο χώρο στάθμευσης «βιώνουν την απόλυτη μοναξιά...ένα πραγματικό στρατόπεδο συγκέντρωσης» (Baudrillard 1994, 10). Ας αντιστρέψουμε αυτή την εικόνα στη δομή του στρατοπέδου προσφύγων.

Το στρατόπεδο οριοθετεί ένα εσωτερικό και ένα εξωτερικό χώρο, του οποίου η περιφράξη, όπως είδαμε δεν είναι μόνο πραγματική, αλλά και συμβολική. Η πραγματικότητα για τους διαμένοντες στο εσωτερικό οργανώνεται στη βάση μίας κατάστασης έκτακτης ανάγκης, που περιστέλλει τις ελευθερίες και τα δικαιώματα τους, τους απομονώνει προκειμένου να διασφαλίσει την προστασία τους, τη στιγμή που όσοι βρίσκονται εκτός βιώνουν σε κανονικούς ρυθμούς την κοινωνική τους πραγματικότητα. Θα μπορούσε να λεχθεί ότι ο χώρος του στρατοπέδου οργανώνεται ως εάν να βρίσκεται στο επίκεντρο μίας εμπόλεμης κατάστασης, τη στιγμή που στις επικράτειες των ευρωπαϊκών χωρών δεν υπάρχει καμία απειλή πολέμου. Σε αυτή την ιδεολογική βάση, το στρατόπεδο αποτελεί μια μικρογραφία μιας «εμπόλεμης ζώνης» και συγκεκριμένα μίας ζώνης «προστατευόμενων αιχμαλώτων πολέμου»· εντός του αναπτύσσονται και εφαρμόζονται όλες οι τεχνικές διαχείρισης των πληθυσμών που επιζούν της καταστροφής, ενώ όσοι βρίσκονται στο εξωτερικό μπορούν να απολαμβάνουν την ασφάλεια και τις δημοκρατικές ελευθερίες τους εν καιρώ ειρήνης. Όσο ο «πόλεμος» αιχμαλωτίζεται, «εξαιρείται» στο εσωτερικό του στρατοπέδου, το στρατόπεδο θα εξακολουθεί να αποτελεί μια επιτυχή στρατηγική διαχείρισης των προσφυγικών – μεταναστευτικών ροών.

Από την αφηγηρία αυτής της μελέτης, θέσαμε ως σκοπό όχι μόνο να αναδείξουμε τις περιοριστικές συνθήκες ζωής στα στρατόπεδα, καθώς με αυτόν τον τρόπο θα συναινούσαμε σε μια μονοσήμαντη ανάγνωση της υποταγής των ανθρώπων στις κυριαρχικές μορφές εξουσίας. Ταυτόχρονα, θελήσαμε να φωτίσουμε το μονοπάτι εξόδου από τον ασφυκτικό χωροχρόνο του στρατοπέδου. Μέσα από τις αφηγήσεις καταφέραμε να

εντοπίσουμε και περιπτώσεις, όπου μέσα από τις δημιουργικές πρωτοβουλίες υποκειμένων και συλλογικές δράσεις αναδημιουργίας της κοινότητας, ο χώρος απέκτησε άλλα χαρακτηριστικά· τόσο το στρατόπεδο του Λαυρίου, όσο και μέρος του στρατοπέδου του Σχιστού εννοιοδοτήθηκε ως ένας τόπος αλλαγής, ως ένα θραύσμα πολύτροπων πρακτικών αντίστασης στις σχέσεις εξουσίας στις οποίες μετέχουν οι πρόσφυγες.

Οι περιπτώσεις που παραθέσαμε - αλλά και πολλές ακόμη μορφές αντίστασης στις υφιστάμενες πολιτικές για τη διαχείριση του προσφυγικού - αμφισβητούν στην πράξη τις σχέσεις εξάρτησης της ζωής των ανθρώπων από νομοθετήματα και εκτελεστικές αποφάσεις με αμφιλεγόμενη ισχύ, αλλά συνάμα θέτουν τέλος στην αδράνεια της θεσμοθετημένης αναμονής και «παγώματος» της ζωής τους. Αυτές οι *πράξεις αντίστασης* μπορούν να επανεισάγουν το απαραίτητο συστατικό της «σύγκρουσης και της αντιπαράθεσης»³⁸, με σκοπό οι άνθρωποι που βρίσκονται στη ρευστή συνθήκη της μετακίνησης να δημιουργούν σταθερές σχέσεις, συνήθειες και καθημερινές συλλογικές πρακτικές. Μ' έναν λόγο οι άνθρωποι μπορούν να δημιουργούν το δικό τους χρόνο, κόντρα στις τεχνικές «ακινητοποίησης» του χρόνου. Συνάμα, οι πράξεις αυτές διαμορφώνουν τη δυνατότητα δημιουργίας στιγμών επαφής των προσφύγων με την κοινωνία υποδοχής και τόπων συνάντησης, που προετοιμάζουν και ενισχύουν τις διεργασίες ένταξής τους.

95

Θέτοντας αυτές τις πρακτικές στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, θα μπορούσαμε να καταστρώσουμε το σχέδιο μιας μελλοντικής έρευνας πεδίου. Είναι ιδιαίτερα κρίσιμο ν' αναδειχθούν και να ενισχυθούν οι πρακτικές μοιράσματος και αλληλεγγύης της κοινότητας, που καλλιεργούν το έδαφος από το οποίο αναδύονται νέα υποκείμενα, νέες μορφές συλλογικής ζωής που αμφισβητούν τα δοσμένα ρεπερτόρια άσκησης εξουσίας εντός και εκτός των στρατοπέδων προσφύγων. Σε αναμέτρηση με τις συνεχιζόμενες προκλήσεις στέγασης των προσφύγων, θα μπορούσαμε να συσχετίσουμε τις (ευρωπαϊκές) πολιτικές στέγασης με τον ρυθμό κοινωνικής ένταξης των προσφύγων. Με αυτό τον τρόπο θα καταστεί δυνατό να αναδείξουμε την ανεπάρκεια των υφιστάμενων προνοιακών πολιτικών για την υποδοχή και στέγαση των προσφύγων, αλλά και τη συμβολή των συλλογικών εγχειρημάτων που αντιστέκονται στους μονοδρόμους και αδιέξοδα της κατασταλτικής προσφυγικής πολιτικής της ΕΕ, αναζητώντας και προτάσσοντας άλλες μορφές ζωής.

Σε μια τέτοια προοπτική μπορούν να σχεδιαστούν τόσο συγχρονικές μελέτες, που θα αποτυπώνουν μια συγκεκριμένη όψη και διάρκεια εγχειρημάτων και επιτελέσεων αντίστασης, αλλά και διαχρονικές μελέτες των κοινωνικών δικτύων αλληλεγγύης και

³⁸ Βλ. (Σταυρίδης 2018, 37)

πολιτισμικών και καλλιτεχνικών πρακτικών που αναπτύσσονται από συναντήσεις ντόπιων και προσφύγων, μεταναστών/τριών μέσα και έξω από τα στρατόπεδα, στις αστικές γειτονιές.

Ακολουθώντας αυτή τη διαδρομή, θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε τους τρόπους επανοικειοποίησης της γειτονιάς και της πόλης. Επιπλέον, θα επιχειρούσαμε να αναδείξουμε τις νέες νοηματοδοτήσεις για τον αστικό χώρο, εξερευνώντας τα νέα κοινωνικά και (δια)πολιτισμικά νοήματα που παράγονται από τις συναντήσεις εθνικά και πολιτισμικά διαφορετικών υποκειμένων και ομάδων. Έτσι, ανοίγοντας ένα πέρασμα διαμέσου των περιχαρακώσεων των πραγματικών και συμβολικών συνόρων, τειχών και περιφράξεων, θα μπορούσαμε να ξανανοίξουμε τη συζήτηση για τη ζωή των ανθρώπων μετά τα στρατόπεδα, αλλά και ένα δυναμικό πεδίο διαλόγου για την αναγκαιότητα μετασχηματισμού ή διακοπής της λειτουργίας των προσφυγικών στρατοπέδων.

βιβλιογραφία

βιβλία –άρθρα επιστημονικών περιοδικών

- Agamben, Giorgio. *Homo Sacer : Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή* . Αθήνα: Scripta, 2005.
- Agier, Michel. *Aux bords du monde, les réfugiés*. Paris: Flammarion, 2002.
- Agier, Michel. «Between war and city.» *Ethnography*, 2002: 317-341.
- . *Borderlands*. Cambridge: Polity Press, 2016.
- . *On the Margins of the World*. Cambridge: Polity Press, 2008.
- Arendt, Hannah. *The Human Condition*. Chicago: 1958, 1958.
- . *Was ist Politik? Fragmente aus dem Nachlass*. Munich: Piper, 1993.
- Auge, Marc. *Non-lieux, Introduction à une anthropologie de la surmodernité*. Paris: Seuil, 1992.
- Balibar, Etienne. «Es Gibt Keinen Staat in Europa. Racism and Politics in Europe.» *New Left Review*, 1991: 5-19.
- Bauman, Zygmunt. *Ρευστοί Καιροί: Η Ζωή την Εποχή της Αβεβαιότητας*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2017.
- Benjamin, Walter. *Για μια κριτική της βίας*. Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2014.
- De Certeau, Michel. *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική: Η πολύτροπη τέχνη του πράττειν*. Αθήνα: ΣΜΙΛΗ, 2010.
- Foucault, Michel. *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα*. Αθήνα: Πλέθρον, 2012.
- . *Η γέννηση της Βιοπολιτικής*. Αθήνα: Πλέθρον, 2012.
- Franko Aas, Katja. *Globalization and Crime*. Los Angeles: Sage, 2007.
- Herz, Manuel. «Refugee Camps of the Western Sahara.» *Humanity*, 2013: 365-391.
- Lefebvre, Henri. *The production of space*. Malden: Blackwel, 1991.
- Lefevre, H., και M.J. Enders. «Reflections on the Politics of Space.» *Antipode (Antipode)*, 1976: 30-37.
- Lefort, Claude. «Το ζήτημα της δημοκρατίας.» Στο *Το πολιτικό στη σύγχρονη Τέχνη*, του Γιάννη Σταυρακάκη και Κωστή Σταφυλάκη, 57-62. Αθήνα: Εκκρεμές, 2008.
- Levi, Primo. *Εαν αυτό είναι ο άνθρωπος*. Αθήνα: Άγρα, 2007.
- Malkki, L. H. "Refugees and exile: From "refugee studies" to the national order of things." *Annual review of anthropology*, 1995: 495-523.
- Marrus, M. R. *The unwanted: European refugees in the twentieth century*. New York: Oxford University Press, 1985.
- Oesch, L. "The refugee camp as a space of multiple ambiguities and subjectivities." *Political Geography*, 2017: 110-120.
- Owens, Patricia. «Reclaiming "bare life"? Against Agamben on refugees', International Politics.» *International Relations*, 2009: 567-582.

Sanyal, R. «Squatting in Camps: Building and Insurgency in Spaces of Refuge.» *Urban Studies*, 2010: 877-880.

Wyman, M. *DPs: Europe's Displaced Persons, 1945–51*. New York: Cornell, University Press, 1998.

Žižek, Slavoj. *Καλωσορίσατε στην έρημο του πραγματικού! : Πέντε δοκίμια για την 11η Σεπτεμβρίου και για άλλες συναφείς ημερομηνίες*. Αθήνα : Scripta, 2003.

Zolberg, A.R., A. Suhrke, and S. Aguayo. *Escape from violence: Conflict and therefugee crisis in the developing world*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

Ηλιάδου, Ευγενία. «Τόποι στο Πουθενά και Ετεροτοπίες: Το παράδειγμα του Κέντρου Κράτησης στην Παγάνη Μυτηλίνης.» Στο *Το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα: Διαβάσεις και μελέτες συνόρων*, της Σεβαστή Τρουμπετέα, 315-337. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2012.

Βεντούρα, Λίνα. *Μετανάστευση και Κοινωνικά Σύνορα*. Αθήνα: Νήσος, 2011.

Καψάλη, Αφροδίτη, και Μιχάλης Μεντίνης. *Ψυχολογίες Συμμόρφωσης: Σημειώσεις πάνω στον ψυχοπολιτικό έλεγχο του μεταναστευτικού*. Αθήνα: Oposito, 2018.

Κουραχάνης, Νίκος. *Πολιτικές Στέγασης Προσφύγων*. Αθήνα: Τόπος, 2019.

Παπαταξιάρχης, Ευθύμιος. *Οι περιπέτειες της ετερότητας: Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2006.

Σταυρίδης, Σταύρος. *Κοινός Χώρος: Η πόλη ως τόπος των κοινών*. Αθήνα: Angelus Novus, 2018.

Σταυρίδης, Σταύρος. *Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2010.

Σωτήρης, Παναγιώτης. «Η κυριαρχία πέραν του στρατοπέδου: Κριτική προσέγγιση της έννοιας του στρατοπέδου στο έργο του Giorgio Agamben και της εφαρμογής της στα Κέντρα Κράτησης Μεταναστών και Προσφύγων.» Στο *Το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα: Διαβάσεις και Μελέτες Συνόρων*, της Σεβαστή Τρουμπετέα, 217-242. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2012.

ηλεκτρονικές πηγές

Baudrillard, Jean. «Simulacra and Simulation.» *e-reading.club*. 22 Δεκέμβριος 1994. https://www.e-reading.club/bookreader.php/144970/Simulacra_and_Simulation.pdf (πρόσβαση Απρίλιος 15, 2019).

Τσίρος, Νικόλαος. «Η έννοια της κατάστασης εξαίρεσης στο έργο του Giorgio Agamben: Μια κριτική αποτίμηση.» *Θέσεις*. Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2016. http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1354&Itemid=29 (πρόσβαση Αύγουστος 18, 2019).

ηλεκτρονικά δημοσιεύματα εγχώριου και ξένου τύπου

Alphavita. «Μόρια: Σχεδόν κάθε εβδομάδα έφηβοι προχωρούν σε απόπειρα αυτοκτονίας.» *alfavita.g*. 20 Σεπτέμβριος 2019. https://www.alfavita.gr/koinonia/268239_moria-shedon-kathe-ebdomada-efiboi-prohoroyh-se-aropeira-aytoktonias (πρόσβαση Μάρτιος 15, 2019).

- efsyn.gr. «Παρακάμπτουν άρον άρον την άρση γεωγραφικού περιορισμού.»
<https://www.efsyn.gr>. 23 Απρίλιος 2018.
https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiomata/148085_parakamptoyn-aron-aron-tin-arsigeografikoy-periorismoy (πρόσβαση Ιούλιος 10, 2019).
- ekathimerini.com. *UNHCR: Greece hosting 58,000 refugees and migrants in early June*. 20 Ιούνιος 2018. <http://www.ekathimerini.com/229864/article/ekathimerini/news/unhcr-greece-hosting-58000-refugees-and-migrants-in-early-june>.
- Euro2Day. *Παγκόσμιο σοκ από το ναυάγιο στη Λαμπεντούζα*. 19 Απρίλιος 2015.
<https://www.euro2day.gr/news/world/article/1325290/ektakh-synodo-koryfhs-metathn-tragodia-sth-lampe.html> (πρόσβαση Απρίλιος 16, 2019).
- Hassan, Hind, και Alex Campbell. *Vice News*. 21 Αύγουστος 2018.
https://news.vice.com/en_us/article/xwkp9n/migrants-are-dying-under-the-mafia-like-system-that-controls-italys-tomatoes (πρόσβαση Μάιος 22, 2019).
- Hosseini, Mahdia. «Για πόσο ακόμα θα είμαστε σε θέση να ταΐσουμε εμάς και τα παιδιά μας:» *Αποδημητικά Πουλιά ένθετο στην Εφημερίδα των Συντακτών*, 25 Μάιος 2019: 4.
- HuffPost Greece. <https://www.huffingtonpost.gr>. 18 Μάρτιος 2016.
https://www.huffingtonpost.gr/2016/03/18/metanasteutiko-sumfonia-ee-tourkias-_n_9500076.html (πρόσβαση Απρίλιος 17, 2019).
- In.gr. «Υπερψηφίστηκε η τροπολογία για τα κέντρα κράτησης μεταναστών.» *In.gr*. 10 Απρίλιος 2012. <https://www.in.gr/2012/04/10/greece/yperpsifistike-i-tropologia-gia-ta-kentra-kratistis-metanastwn/> (πρόσβαση Μάιος 25, 2019).
- News.gr. «Απόφαση ΣΤΕ: Οι πρόσφυγες που έχουν ζητήσει άσυλο κινούνται ελεύθερα.»
<https://www.news.gr>. 17 Απρίλιος 2018.
<https://www.news.gr/ellada/article/1052334/apofasi-ste-i-prosfiges-pou-echoun-zitisi-asilo-kinounte-elfthera.html> (πρόσβαση Ιούλιος 10, 2019).
- Newsbeast.gr. <https://www.newsbeast.gr>. 12 Σεπτέμβριος 2012.
<https://www.newsbeast.gr/greece/arthro/412145/ilektroniko-vrahioli-tha-foroun-oi-kratoumenoi> (πρόσβαση Ιούνιος 15, 2019).
- The Region. «A glimpse into Lavrio refugee camp in Greece.» <http://theregion.org>. 18 Ιανουάριος 2018. <http://theregion.org/article/12519-photo-story-a-glimpse-into-lavrio-refugee-camp-in-greece> (πρόσβαση Μάιος 30, 2019).
- ThePress Project. «The Press Project.» www.thepressproject.gr. 3 Απρίλιος 2017.
<https://www.thepressproject.gr/details.php?id=109677> (πρόσβαση Απρίλιος 15, 2019).
- Αγγελίδης, Δημήτρης. «Τουρκία και Ε.Ε. δεν μας αφήνουν να φέρουμε πρόσφυγες στην ενδοχώρα». 12 Μάιος 2018.
https://www.efsyn.gr/politiki/synenteyxeis/150298_toyrkia-kai-ee-den-mas-afinoyn-na-feroyme-prosfiges-stin-endohora (πρόσβαση Μάιος 30, 2019).
- Αλιπράντη, Τζέλα. *Εποχή*. 21 Απρίλιος 2019. <http://epohi.gr/o-kindynos-astegias-twn-anagnwrismenwn-prosfigwn/> (πρόσβαση Απρίλιος 25, 2019).
- Αντωνόπουλος, Θοδωρής. *Έξωση προσφύγων από τις δομές φιλοξενίας: Θα τους ξαναδούμε να κοιμούνται στον δρόμο*. 16 Απρίλιος 2019.
https://www.lifo.gr/articles/greece_articles/233985/eksosi-prosfigon-apo-tis-domes

filoksenias-tha-toys-ksanadoyme-na-koimoyntai-ston-dromo (πρόσβαση Μάιος 25, 2019).

ΑΠΕ-ΜΠΕ. *Eurostat: Πάνω από 2.600 ασυνόδευτοι ανήλικοι ζήτησαν άσυλο στην Ελλάδα το 2018.* 26 Απρίλιος 2019. <https://www.in.gr/2019/04/26/greece/eurostat-pano-aro-2-600-asynodeytoi-anilikoi-zitisan-asylo-stin-ellada-2018/> (πρόσβαση Μάιος 22, 2019).

Αργυριάδης, Αργύρης. «Φυλακές Υψίστης Ασφαλείας & Ίδρυματοποίηση.» *Νόστιμον Ήμαρ*. 2 Ιανουάριος 2015.
<http://www.nostimonimar.gr/%CF%86%CF%85%CE%BB%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CF%85%CF%88%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CF%83%CF%86%CE%B1%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B9%CE%B4%CF%81%CF%85%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%80/> (πρόσβαση Ιούνιος 3, 2019).

Βήμα, Το. «Έκθεση Oxfam για Μόρια: Βιασμοί, άθλιες συνθήκες στο κολαστήριο.» *tovima.gr*. 9 Ιανουάριος 2019. <https://www.tovima.gr/2019/01/09/society/ekthesi-oxfam-gia-moria-viasmoi-athlies-synthikes-sto-kolastirio/> (πρόσβαση Μάρτιος 16, 2019).

Γαλάνης, Δημήτρης. «Το Βήμα.» <https://www.tovima.gr>. 18 Απρίλιος 2013.
<https://www.tovima.gr/2013/04/18/society/fraoyles-aima-kai-kerdi-sti-manwlada/> (πρόσβαση Μάρτιος 15, 2019).

Γεωργιοπούλου, Τάνια. «Συνθήκες ασφυξίας στα camps της ενδοχώρας.» *Η Καθημερινή*. 18 Ιούνιος 2018. <http://www.kathimerini.gr/969899/article/epikairothta/ellada/syn8hkes-asyfy3ias-sta-camps-ths-endoxwras>.

100

Ζώτου, Έλλη. <http://www.avgi.gr>. 18 Ιανουάριος 2018.
<http://www.avgi.gr/article/10836/8654254/kratase-e-nea-tase-ste-diacheirise-tou-prosphygikou> (πρόσβαση Μάρτιος 21, 2019).

Καθημερινή. «Νέο κέντρο φιλοξενίας προσφύγων στη Θήβα.» *kathimerini.gr*. 14 Μάρτιος 2017. <http://www.kathimerini.gr/900491/article/epikairothta/ellada/neo-kentro-filo3enias-prosfygwn-sth-8hva> (πρόσβαση Μάιος 22, 2019).

Μπαλάσκας, Παναγιώτης. *Cnn.gr*. 18 Δεκέμβριος 2018.
<https://www.cnn.gr/news/ellada/story/158779/egklovismenoi-sta-ellinika-nisia-oi-prosfyges> (πρόσβαση Ιούνιος 2, 2019).

Σάλτου, Εύη. *in.gr*. 5 Απρίλιος 2018. <https://www.in.gr/2018/04/05/greece/kseperasan-ena-ekatommyrio-oi-prosfyges-kai-metanastes-pou-eftasan-stin-ellada/> (πρόσβαση Μάιος 22, 2019).

Τζιαντζή, Αφροδίτη. *Οι ορφανοί καταυλισμοί των Κούρδων στο Λαύριο*. 18 Νοέμβριος 2018.
https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/172492_oi-orfanoi-kataylismoi-ton-koyrdon-sto-layrio (πρόσβαση Ιούνιος 4, 2019).

Χατζηγεωργίου, Άρης. *Ελεύθερος Τύπος*. 4 12 2016.
<https://www.eleftherostypos.gr/ellada/58470-esteilan-konteiner-stin-malakasa-alla-afisan-toys-prosfyges-sta-antiskina/>.

ηλεκτρονικά αρχεία κρατικών/διακρατικών θεσμών

Eurostat. «Eurostat News Release.» *ec.europa.eu*. 18 Σεπτέμβριος 2015.
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6996925/3-18092015-BP-EN.pdf/b0377f79-f06d-4263-aa5b-cc9b4f6a838f> (πρόσβαση Απρίλιος 16, 2019).

- Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη. *www.immigration.gov.gr*. Ιούλιος 18, 2018.
<https://government.gov.gr/ethniki-stratigiki-gia-tin-entaxi/> (accessed Μάιος 22, 2019).
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. «ec.europa.eu.» *European Comission*. 15 Ιούλιος 2015.
https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/2_hotspots_el.pdf (πρόσβαση Μάιος 22, 2019).
- Υπηρεσία Ασύλου. *http://asylo.gov.gr*. 10 Ιανουάριος 2015. http://asylo.gov.gr/?page_id=107
(πρόσβαση Απρίλιος 15, 2019).
- Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής. «Προσδιορισμός της Ηλικίας.» *www.firstreception.gov.gr*. 10 Δεκέμβριος 2015.
[https://www.firstreception.gov.gr/PRImages/Prints/42_477_15foreas%20\(1\).pdf](https://www.firstreception.gov.gr/PRImages/Prints/42_477_15foreas%20(1).pdf)
(πρόσβαση Μάιος 22, 2019).

ηλεκτρονικά αρχεία εγχώριων και διεθνών ΜΚΟ

- Γιατροί του Κόσμου. «Η διαπίστωση της ανηλικότητας των ασυνόδευτων ανηλικών αλλοδαπών: Σκέψεις και Προβληματισμοί.» *mdmgreece.gr*. 1 Αύγουστος 2016.
https://mdmgreece.gr/app/uploads/2016/09/AGE-ASSESSMENT-POLICY-BRIEF_%CE%91.pdf (πρόσβαση Μάιος 22, 2019).
- Κέντρο Ημέρας Βαβέλ/Συν-ειρμός. «Ψυχοκοινωνικές διαστάσεις της προσφυγικής συνθήκης, Συνεργική Προσέγγιση.» <https://babeldc.gr/library/>. 2019. <https://babeldc.gr/wp-content/uploads/2019/09/Psychokoinonikes-diaastaseis-prosfygikh-syn8hkhs.pdf>
(πρόσβαση Σεπτέμβριος 25, 2019).
- Ράδιο Πικραλίδα. *ddp.gr*. 25 Απρίλιος 2019. <https://ddp.gr/tag/web-radio-%CF%80%CE%B9%CE%BA%CF%81%CE%B1%CE%BB%CE%AF%CE%B4%CE%B1/>
(πρόσβαση Αύγουστος 22, 2019).
- UNHCR1. «UNHCR Greece Factsheet.» *www.unhcr.org*. 31 Μάιος 2019.
<https://data2.unhcr.org/en/documents/download/69782> (πρόσβαση Μάιος 31, 2019).
- UNHCR2. «EKKA Dashboard.» *unhcr.org*. 21 Μάιος 2019.
<https://data2.unhcr.org/en/documents/details/69580> (πρόσβαση Μάιος 22, 2019).
- UNHCR3. «Global Trends.» *unhcrsharedmedia.s3.amazonaws.com*. 18 June 2019.
[https://unhcrsharedmedia.s3.amazonaws.com/2019/Global-Trends-19-June-2019/2019-06-18_Global_Trends_2018_WEB_\(4\)_embargo-cover.pdf](https://unhcrsharedmedia.s3.amazonaws.com/2019/Global-Trends-19-June-2019/2019-06-18_Global_Trends_2018_WEB_(4)_embargo-cover.pdf) (πρόσβαση June 20, 2019).
- Migratory Birds. «ddp.gr.» *ddp.gr*. 30 Μάιος 2019.
<https://ddp.gr/tag/%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B9%CE%AC/> (πρόσβαση Ιούνιος 15, 2019).
- Migratory Birds2. «Αποδημητικά Πουλιά.» <https://ddp.gr>. 25 Μάιος 2019. https://ddp.gr/wp-content/uploads/2019/06/Apodimitika_Poulia_13.pdf (πρόσβαση Αύγουστος 20, 2019).
- NCR. «Έκθεση του Δικτύου για τα Δικαιώματα του Παιδιού «Τα παιδιά που δεν πάνε διακοπές».» *ddp.net.gr*. 25 Ιούλιος 2018. <http://ddp.net.gr/wp-content/uploads/2018/07/%CE%88%CE%BA%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7>

[_%CE%94%CE%AF%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%BF_GR.pdf](#) (πρόσβαση Σεπτέμβριος 18, 2018).

GCR1. *Types of Accommodation*. 31 Δεκέμβριος 2018.

<https://www.asylumineurope.org/reports/country/greece/reception-conditions/housing/types-accommodation> (πρόσβαση Απρίλιος 2019, 24).

GCR2. «Housing.» *Asylum Information Database*. 17 Οκτώβριος 2018.

<http://www.asylumineurope.org/reports/country/greece/content-international-protection/housing> (πρόσβαση Απρίλιος 20, 2019).

ESTIA. «estia.unhcr.gr.» *Estia*. 31 Μάρτιος 2019. http://estia.unhcr.gr/el/home_page/.

παράρτημα

Οδηγός συνέντευξης

Δημογραφικές Πληροφορίες και κοινωνικά χαρακτηριστικά

Όνοματεπώνυμο:

Φύλο:

Ηλικία:

Χώρα Προέλευσης:

Τόπος Διαμονής:

Οικογενειακή Κατάσταση:

Νομικό Καθεστώς:

Σχολική Βαθμίδα:

Εισόδημα – Εργασία:

Επιθυμείς να σπουδάσεις;

Θα ήθελες να εργαστείς; Τι δουλειά θα μπορούσες/ήθελες να κάνεις;

1^{ος} άξονας: ο χρόνος πριν· εξερεύνηση της κατάστασης προ της μετακίνησης, των λόγων μετακίνησης. Η εμπειρία του ταξιδιού και της πρώτης εγκατάστασης.

1. Πότε και για ποιους λόγους έφυγες από τη χώρα προέλευσής σου; Έφυγες μόνος/η ή με συγγενείς;

2. Η Ελλάδα ήταν ο αρχικός προορισμός σου; Έχεις διαμείνει σε άλλες χώρες;

3. Όταν έφτασες στην Ελλάδα ήρθες απευθείας στην ηπειρωτική χώρα ή έμεινες για κάποιο διάστημα σε hot spot ή άλλη δομή; Αν ναι για πόσο καιρό;

4. Σε ποιο μέρος εγκαταστάθηκες αρχικά όταν ήρθες στην ηπειρωτική Ελλάδα; (camp/προαναχωρησιακό κέντρο κράτησης – ΠΡΟΚΕΚΑ – άστεγος, ξενώνας ασυνόδευτων ανηλίκων, διαμέρισμα συγγενών/φίλων κοκ).

4. Πώς αισθάνθηκες όταν σου ανακοίνωσαν ότι θα μείνεις σε camp; Το γνώριζες από πριν; Πώς ήταν οι εγκαταστάσεις του camp; Διέμενες σε σκηνή ή σε container; Με την οικογένειά σου/ φίλους ή ανθρώπους που δεν γνώριζες;

5. Πώς ήταν ο πρώτος καιρός που διέμενες στο camp; Πώς αισθανόσουν σχετικά με:

α. την εθνική και γλωσσική ποικιλομορφία;

β. τις εγκαταστάσεις του camp;

γ. το κατάλυμα που σου δόθηκε;

- δ. την παροχή πληροφοριών που έλαβες από τους διαχειριστές του camp;
- ε. την κάλυψη βασικών αναγκών (σίτιση, ατομική υγιεινή);
- στ. Ασφάλεια της περιουσίας σου και της σωματικής σου ακεραιότητας;
- ε. τη δυνατότητα ελεύθερης μετακίνησης εντός και εκτός του camp;
- στ. ιδιωτικότητα;

6. Αισθανόσουν φόβο; Αν ναι τι φοβόσουν περισσότερο;

2^{ος} άξονας: ο παροντικός χρόνος· οι συνθήκες ζωής στο camp, ο βιωμένος χώρος και η καθημερινές πρακτικές εντός του camp, διαμαδικές σχέσεις, κοινωνική οργάνωση της ζωής, ατομικές vs κολλεκτιβιστικές πρακτικές

1. Πόσο καιρό διέμεινες/διαμένεις στο camp; Γνωρίζεις αν θα μεταγκασταθείς κάπου αλλού; Από ποιους εξαρτάται;

2. Έχεις δημιουργήσει σχέσεις μέσα στο camp;

3. Ποιος/ποιοι είναι υπεύθυνος/οι για τη διαχείριση του camp; Ποιος αναλαμβάνει την ευθύνη για τη λειτουργία του; Τι υπηρεσίες υπάρχουν εντός του camp;

4. Ποιοι λαμβάνουν τις αποφάσεις για το τι θα συμβεί στο camp; Οι πρόσφυγες συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων; Εσύ συμμετείχες στη λήψη αποφάσεων;

5. Υπάρχουν «άτυποι ηγέτες» ανάμεσα στις διάφορες ομάδες προσφύγων; Τι χαρακτηριστικά έχουν αυτοί που ηγούνται και γιατί επιλέγονται από τους άλλους;

6. Θα έλεγες ότι το camp είναι μια μικρή πόλη; Σε τι μοιάζει και σε τι διαφέρει από μία πόλη;

7. Πώς είναι η περιοχή γύρω από το camp; Έχεις εύκολη πρόσβαση μέσω των MMM στο αστικό περιβάλλον;

8. Επισκέπτεσαι την πόλη; Αν ναι για ποιους λόγους;

9. Υπάρχουν συγκρούσεις ανάμεσα στις εθνικότητες που μένουν στο camp; Γιατί θεωρείς ότι συμβαίνει αυτό;

10. Υπάρχουν συγκρούσεις/ εκδηλώσεις διαμαρτυρίας από τους πρόσφυγες προς τους υπεύθυνους του camp; Ποια είναι τα πιο συνηθισμένα αιτήματα;

11. Σε περίπτωση που συμβεί κάποια σύγκρουση μεταξύ των ανθρώπων που μένουν στο camp τι κάνουν οι αρμόδιες αρχές; Αν τραυματιστεί κάποιος/α σοβαρά ή και θανάσιμα τι συμβαίνει; Ποιος αναλαμβάνει την ευθύνη να προστατεύσει όσους δεν συμμετέχουν στη σύγκρουση;

12. Όταν/αν σου ανακοινώσαν/σουν ότι θα φύγεις από το camp ποια ήταν/θα είναι η αντίδρασή σου;